

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Pracoviště historické sociologie

Bc. Markéta Švarcová

**Analýza veřejné diskuze na téma postavení žen v rozhodovacích
procesech**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **Mgr. Radka Dudová, PhD.**

Praha 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a veškerou použitou literaturu a prameny jsem uvedla v seznamu použité literatury. Souhlasím s tím, že tato diplomová práce může být zveřejněna v elektronické knihovně Fakulty humanitních studií UK. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.

V Praze dne 19.6.2015

Bc. Markéta Švarcová

Ráda bych poděkovala Mrg. Radce Dudové, PhD. za cenné kritické připomínky a ochotnou pomoc a podporu v průběhu psaní této práce.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá názory na postavení žen v rozhodovacích procesech. Veřejný i soukromý sektor vykazuje nízkou míru zastoupení žen v rozhodovacích funkcích. V souvislosti s vydáním direktivy Evropské komise o zavedení mechanismů podporujících zvýšení méně zastoupeného pohlaví v dozorčích radách, se rozpoutává diskuze na téma kvotace. Názory na efektivitu kvótních mechanismů v České republice jsou reflektovány v mediálním prostředí.

Tato práce si klade za cíl popsat a analyzovat stanoviska veřejné diskuze k mechanismům kvotace. Skrze diskurzivní analýzu mediálních příspěvků, se snaží zjistit, jaké argumentační roviny se vyskytují ve veřejné debatě v souvislosti s tématem zavádění kvotace. Analyzované články jsou datovány do období mezi květnem 2014 a květnem 2015.

Jednotlivé argumentační roviny diskurzu jsou systematicky kódovány podle diskursivních pravidel v opakujících se kategoriích. Kategorie jsou dále tematicky slučovány do diskurzivních rovin s ohledem na jejich intertextualitu a intediskurzivitu. Výsledky analýzy jsou pak podrobovány komparaci s vývojem diskurzivního zakotvení tématu kvotace v evropském prostředí.

The Abstract

The thesis is focused on views on the role of women in decision-making processes. Public and private sector is characterised by a low level of representation of women in decision-making positions. In connection to the directives of the European Commission, which introduce mechanisms supporting an increase the number of representatives of underrepresented sex in supervisory boards, the debate unleashed on the subject of quotas. Opinions on the effectiveness of quota mechanisms in the Czech Republic are reflected in the media space.

This paper aims to describe and analyze the opinions of public discussion on the mechanisms of quotas. Through a discourse analysis of media contributions it tries to determine what arguments planes occurring in the public debate on a subject introduction of quotas. Analyzed articles are dated to the period between May 2014 and May 2015.

Individual argumentative discourse planes are systematically coded by discursive rules in recurrent categories. Categories are also thematically merged into discursive planes with respect to their intertextuality and intediscursivity. The results of the analysis are then subjected to a comparison to the development of discursive anchoring the topic of quotas in the European environment.

Obsah

1. Úvod	1
2. Teoretická část	4
2.1. Koncepce genderu v sociologii.....	4
2.2. Teorie občanství	6
2.3. Rámce politik rovnosti mužů a žen	8
2.3.1. Vývoj politiky rovnosti mužů a žen v Evropské unii	10
2.3.2. Institucionální zakotvení rovnosti žen a mužů v České republice	15
2.3.3. Orgány na vládní a ministerské úrovni.....	16
2.4. Specifické politiky rovnosti mužů a žen	18
2.4.1. Mechanismy pozitivní diskriminace a afirmativních řešení	18
2.4.2. Strukturální a kulturní bariéry pro vstup žen do rozhodovacích pozic	21
2.5. Genderový mainstreaming	23
2.5.1. Vývoj debat o kvótních mechanismech v evropském diskurzu	23
2.5.2. Kontexty debat o kvótách	25
2.6. Koncepce kvótních mechanismů	26
2.6.1. Typologie kvótních mechanismů v politice	27
2.6.2. Historie směrnice o vyváženém zastoupení mužů a žen v rozhodovacích procesech	29
2.6.3. Směrnice o vyváženém zastoupení mužů a žen v rozhodovacích procesech	30
2.7. Kvóty v Evropské unii	33
2.7.1. Kvóty v businessu v Evropské unii	33
2.7.2. Kvóty v politice v Evropské unii	35
2.8. Postavení žen na trhu práce v České republice.....	36
2.8.1. Ženy v rozhodovacích pozicích v České republice	38
2.8.2. Ženy v politice v České republice	39

3. Metodologická část	44
3.1. Úloha médií ve společnosti	44
3.2. Mediální analýza.....	46
3.3. Diskurz a Foucault.....	47
3.4. Diskurzivní analýza	49
3.5. Kritická diskurzivní analýza	49
4. Analytická část	56
4.1. Konkretizace výzkumného záměru	56
4.2. Konstrukce výzkumného souboru	57
4.3. Výsledky kritické diskurzivní analýzy	58
4.3.1. Diskurzivní rovina práva a rovnosti	59
4.3.2. Ekonomická diskurzivní rovina	63
4.3.3. Diskurzivní rovina pozice „talentek“ ve strategii rovnosti	67
4.3.4. Diskurzivní rovina vlivu afirmativních akcí	70
4.3.5. Diskurzivní rovina zkušeností zájmových skupin	72
4.3.6. Diskurzivní rovina demografických výzev	75
4.4. Shrnutí výsledků analýzy.....	76
5. Závěr	79
6. Seznam použitých zdrojů	82
7. Přílohy	89
7.1. Seznam analyzovaných článků	89
7.2. Seznam kategorií v analýze	91

1. Úvod

Rámcovým tématem této diplomové práce je postavení žen v rozhodovacích procesech v České republice. Ženy neparticipují adekvátním způsobem v rozhodovacích procesech a tudíž se ani adekvátním způsobem nepodílí na řízení společnosti. Nízký počet žen v rozhodovacích funkcích vykazuje jak politický sektor, tak oblast byznysu, ale i vědy. Existují mechanismy, které se snaží situaci nerovného podílu mezi muži a ženami na poli rozhodovacích procesů zlepšit, patří mezi ně mimo jiné i kvóty. Volba tématu této diplomové práce vychází především z aktuálnosti problematiky kvotace v rozhodovacích procesech. Ta je dána vydáním direktivy Evropské komise, která se zasazuje o zvýšení počtu žen v dozorčích radách evropských firem obchodujících na burze.¹ I přesto, že kvótní mechanismy jsou v nejenom evropském prostředí relativně obvyklým prostředkem, jak eliminovat vertikální nerovnosti mezi muži a ženami v pracovní sféře, v českém prostředí panuje názorová roztříštěnost. Vzhledem k tomu, že proces integrace žen do pracovních struktur má v českém kontextu spíše sestupnou tendenci, trh práce je gendrově segmentován, rozpoutává se tak v mediálním prostředí veřejná diskuze vztahující se k problematice zavádění kvótních mechanismů a jejich efektivity v rámci postavení žen v rozhodovacích procesech.

Jelikož kvantitativní přístup by postihl pouze deklaratorní rovinu této tematiky, rozhodla jsem k volbě metody kvalitativní povahy a to analýzy diskurzu. Zkoumaná diskurzivní rovina vychází z článků publikovaných v posledním roce, tedy v období od května 2014 do května 2015. Volba mediálního prostředí vychází z předpokladu jejich vlivu na utváření veřejného mínění². Selektce novinových článků, podrobených analýze probíhala v první fázi na základě rešerše v databázi Newton Media Press skrze stanovená klíčová slova. Relevance vlivu mediálního prostředí na veřejnost byla ošetřena volbou čtyř nejčtenějších, nebulvárních deníků.

Tato práce si klade za cíl popsat a analyzovat stanoviska veřejné diskuze k tématům příčin a důsledků segmentace pracovního trhu v České republice. Skrze diskurzivní analýzu mediálních příspěvků na téma postavení žen v rozhodovacích

¹ Podrobně o direktivě v kapitole Směrnice o vyváženém zastoupení mužů a žen v rozhodovacích procesech.

² Vliv médií na veřejné mínění je podrobněji popsán v kapitole „Úloha médií ve společnosti“.

pozicích, se snaží zjistit, jaké argumentační roviny se vyskytují v souvislosti s tématem zavádění kvotace.

K dosažení cíle diplomové práce byly formulovány tyto výzkumné otázky:

- 1) Jaký názor na zavádění kvótních mechanismů jako nástroje k překonání nízkého podílu žen v rozhodovacích procesech v české společnosti dominuje?
- 2) Jaké představy ve vztahu k tématu postavení žen na pracovním trhu ovlivňují veřejný diskurz?
- 4) Jaká východiska ovlivňující názory na zastoupení žen v rozhodovacích procesech lze označit za implicitní?
- 5) Jaká východiska ovlivňující názory na zastoupení žen v rozhodovacích procesech lze označit za explicitní?
- 6) Jaké stereotypní představy o postavení žen v rozhodovacích procesech se odrážejí v tvrzení mediálních tvůrců?
- 7) Jaký je vztah dominantního diskurzu o postavení žen v rozhodovacích procesech v českém prostředí k diskurzu v prostředí evropském?

Dobré praxe aplikace kvótních mechanismů v rámci evropských zemí, ale nejenom jich, dokazují, že se jedná o efektivní nástroj eliminace genderových nerovností. Tyto principy jsou uplatňovány na různých úrovních kandidatur a rozhodovacích procesů. Debaty o kvótách jsou zasazeny do rozličných diskurzů, které se liší z hlediska problematizace, kategorizace a legitimizace. Výsledky analýzy diskurzivních rovin analyzovaných v rámci českého prostředí hodlám komparovat s vývojem debat o kontextech kvótních mechanismů jinde v Evropě.

Relevance analýzy žen v rozhodovacích pozicích i v rámci politického spektra tkví v neoddelitelnosti těchto dimenzí řízení společnosti. Český veřejný sektor vykazuje jeden z nejmenších podílů žen v rozhodovacích funkcích. Politická funkce je bezesporu rovněž funkcí rozhodovací. Z perspektivy tohoto pojetí je pole rozhodovacích procesů místem, kde se "politický svět" přelévá do světa byznysu.

Společenská relevance řešení nízkého zastoupení žen v rozhodovacích procesech tkví v zasazení této problematiky do kontextu demokratického uspořádání České republiky a jejího členství v Evropské Unii, které principiálně deklaruje zasazení o potlačení nerovnosti mezi pohlavími. Statistické údaje však dokládají, že v rámci českého pracovního prostředí dochází k diskriminaci žen a to nejenom na poli rozhodovacích procesů. Tato diplomová práce popisuje postoje reflektované mediálním prostředím ke společenské relevanci mechanismu, který se postavení žen na pracovním trhu v oblasti rozhodování snaží zlepšit.

2. Teoretická část

2.1. Koncept genderu v sociologii

Nejsou to biologické rozdíly mezi muži a ženami, co determinuje sociální role. Je to právě společnost hrající významnou roli v definování genderových rolí. Genderová role je chápána jako soubor pravidel nesoucích určité typy chování. Tyto typy chování jsou ovlivňovány již od útlého věku člověka, jedná se o vzorce chování, které každý přebírá na základě zkušenosti ze svého okolí. Gender je tedy sociálně konstruovanou kategorií.³ V sociologických výzkumech není gender pouhou „kvalitou“ respondenta, ale také sociálních struktur a procesů, které jsou produkovány uspořádáním společnosti. Zkoumání sociálního světa optikou genderově podmíněných struktur říká mnohé o aparátu sociálních věd jako takových.⁴

Koncept genderu je v současné sociologii hojně diskutovaným tématem, v odborné sociologické veřejnosti se diskuze na téma integrace žen do sociální struktury se vede od 80. let 20. století. V rámci výzkumů sociální stratifikace je relevantní analyzovat sociální status z genderového pohledu a popsat vztahy jednotlivých segmentů sociální stratifikace z hlediska postavení žen a mužů. V kvantitativně řešených výzkumech gender jakoby narušuje výstupy z šetření, jelikož to, co se může jevit jako čistě explicitně neutrální závěr, může ve své implicitní teoretické koncepci vycházet z maskulinního rámce. Dá se uvažovat, že teoretické „abstraktní individuum“ je vlastně skrytě mužské. Vztah žen k pracovnímu trhu vykazuje celou řadou známek segregace, jako například konflikt sociálních rolí ženy jako zaměstnankyně a ženy jako matky, a staví tak závěry jednotlivých analýz do „zostřeného úhlu pohledu“.⁵ Koncept genderu se tak stává relevantní pro studium sféry trhu práce.⁶

³ Clarke, E., Lawson, T. Gender: An Introduction. Slough: University Tutorial Press, 1985.

⁴ Crompton, R., Sanderson, K. Gendered Jobs and Social Change. London: Unwin Hyman, 1990.

⁵ Čermáková, M: Gender, společnost, pracovní trh. In: Sociologický časopis, XXXI, 1/1995. Praha: Sociologický ústav AV ČR 1995, s. 7-25.

⁶ Burchell, B: A way of analyzing labour. Market flows using work. History data. In: Work, Employment and society, 7. s. 237-259.

Specifika pozice českých žen v pracovní sféře jsou ovlivněna genderovými rozdíly. Avšak probíhající diskurz často vylučuje jakýkoliv posun sociologické teorie mimo bludný kruh vzájemného vysvětlování a replik. Téma „postavení žen v české společnosti“ není v českém veřejném diskurzu stále příliš legitimní.⁷

V rámci využívání pojmů v sociologické vědě ne až tak častých, považují za korektní vymezit jejich definice. Záměrně zmiňují taková vyjádření, která lze považovat za problematické, co do jejich obsahu. Tato skutečnost odráží závažnost problematiky uchopení koncepce genderu a jeho postavení v rámci sociologické teorie a je to jeden z důvodů, proč genderová studia se často separují od sociologie. Z určitého úhlu pohledu mají tedy blíže spíše k feministickým teoriím.

Vymezení genderu, jak je definováno ve Velkém sociologickém slovníku, považují pro účely své práce jako nejpříhodnější.

„Termín používaný pro skupiny vlastností a chování formované kulturou a spojené s obrazem muže a ženy. Koncepce genderu zdůrazňuje kategorie kontrastujících charakteristik s označením charakteristik s označením „feminní“ či „maskulinní“, které odrážejí očekávání spjatá s rolemi muže a ženy. Rozlišení, vzdálenost mezi „mužskými“ a „ženskými“ jsou z pohledu kategorie genderu determinovány kulturou a jsou vysoce variabilní (kulturní relativismus). V 80. l. byla vytvořena teorie genderových rozdílů, která obecně vyjadřuje rozdíly mezi muži a ženami v zaměstnání a příjmech. Současná sociologická teorie zkoumá v různých podobách a paradigmatech status žen na trhu práce, jejich status žen na trhu práce, jejich status v politice, rovnost, rozdílnost pohlaví, gender a konflikty, gender a stratifikace, gender roli a podobné kategorie a témata.“⁸

I v rámci definice „trhu práce“, jak jí uvádí Sociologický slovník, jsou zmiňovány faktory ovlivňující rovné šance.

„Trh, na kterém „vlastníci“ pracovních sil usilují o pracovní místa a zisk nejlepšího příjmu. Trh práce je ovlivněn mnoha faktory, jako je kvalifikace uchazečů a

⁷ Čermáková, M: Gender, společnost, pracovní trh. In: Sociologický časopis, XXXI, 1/1995. Praha: Sociologický ústav AV ČR 1995, s. 7-25.

⁸ Linhart, J., Petrušek, M., Vodáková, A., Maříková, H.: Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996.

poptávka hospodářských organizací. Na reálném trhu práce jsou šance uchazečů ovlivněny nejen jejich schopnostmi, ale i pohlavím, věkem, rasou nebo bydlištěm.“⁹

Konečně pak vymezení „práce domácí“ přímo odkazuje na tradiční vymezení rolí. „*Tradiční práce vykonávané především ženami v domácnosti pro potřeby členů domácnosti. Zvláště feministické hnutí upozorňuje na fakt, že práce domácí není dostatečně nebo vůbec ohodnocena a ženu znevýhodňuje, ani není zahrnuta do statistik typu HDP, takže uniká při hodnocení ekonomiky.*“¹⁰

2.2. Teorie občanství

Teoretické ukotvení problematiky zavádění pozitivních opatření podporující zvýšení participace žen v rozhodovacích funkcích shledávám v jejím zasazení do teorie občanství, jak jí definuje Thomas Humphrey Marshall své knize "Občanství, sociální třída a další eseje."¹¹ Marshall ve své teorii tvrdí, že koncept občanství se netýká jen politické dimenze, nicméně rozlišuje trojí typ občanství a to občanské¹², politické a sociální.¹³ Občanské nebo také civilní občanství zahrnuje základní lidská práva a svobody jedinců jako například svoboda projevu nebo svoboda vyznání. Politickým občanstvím je právo volit a být volen. Sociální občanství zahrnuje právo na životní minimum a sociální zabezpečení.

Autorky jako Barbara Hobson nebo Ruth Lister se vymezují vůči Marshallově definici občanství, který je považuje za "status, který je udělen těm, kteří jsou plně začleněni do společnosti. Všichni, kteří mají status, jsou si rovni s ohledem na práva a povinnosti, na které je status vázán."¹⁴ Tento koncept byl z hlediska perspektivy genderu podroben značné kritice. U zmíněných autorek panuje shoda odkazující na sociálně politické změny, které proběhly od roku 1950, kdy byla Marshallova teorie publikována. Jde především o procesy typu globalizace, migrace či rostoucí význam multikulturních

⁹ Jandourek, J. Sociologický slovník. Praha: Portál, 2001, s. 262.

¹⁰ Jandourek, J. Sociologický slovník. Praha: Portál, 2001, s. 191.

¹¹ V originálním znění "Citizenship and social class and other essays."

¹² Někdy se také předkládá „civil“ jako „právní“. Tento překlad například užívá PhDr. Marek Skovajsa Ph.D. Ve své esejí „Právní, politické a sociální občanství.“

¹³ Marshall, T.H. Citizenship and social class. In: Citizenship and social class and other essays. Cambridge: Cambridge University Press, 1950, s. 1-85.

¹⁴ Viz 11.

společenství, které vyžadují redefinici občanství směrem k novému uchopení vztahu práv a povinností různých společenských skupin. Obě autorky se ve své kritice Marshallovy definice odkazují na období 90. let, které označují za tzv. období globálních ekonomických krizí. Změny v tomto období vedly ke snižování výdajů sociálních států, což mělo za následek přesun odpovědnosti v rámci sociální dimenze občanství. Došlo k přesunu péče o děti a závislé členy na jednotlivce. Práva a povinnosti související s péčí byly náhle přesunuty do kompetence samotných rodin, respektive rodinných příslušníků, kterými byly povětšinou ženy.¹⁵

Feministická výzkumnice Carole Pateman se vymezuje vůči Marshallově koncepci z hlediska přístupu žen k boji o občanská, sociální a politická práva. Její argumentace tkví v nesouhlasu s Marshallovým modelem prezentujícím ženy jako pasivní občanky. Pateman ukazuje, že ženy získaly sociální práva dříve než občanská a politická. Sociální práva jim byla tedy "pasivně" přisouzena na základě příslušnosti k pohlaví, ovšem o práva a občanského a politického charakteru musely aktivně usilovat. Proces "boje" o získání ekonomických práv, jako typu politického občanství, právě probíhá skrze diskusi týkající zavádění kvótních mechanismů podporující zvýšení počtu žen v rozhodovacích pozicích.¹⁶

Ruth Lister navazuje na Carole Pateman kritikou maskulinity normy vymezující "neutralitu" abstraktního občana. Implicitně tato zdánlivá neutralita odkazuje na bílého, heterosexuálního muže střední třídy. Lister popisuje dilema rovnosti občanství, jež skýtá konflikt univerzalizmu a partikularismu. Na jedné straně univerzalistické pojetí představující ženská hnutí usilující o genderově neutrální občanství umožňující participovat ve společnosti na základě principu rovnosti. Na druhé straně zůstává otázka, zda-li nemají ženská hnutí usilovat o genderově vymezený model reagující na specificky ženské potřeby a schopnosti, což představuje veskrze partikularistický přístup. Měly by ženy usilovat o inkluzi na základě rovnosti nebo naopak rozdílnosti? Lister volá po kombinaci obou přístupů. Univerzalismus může přistupovat k rozdílným produkujícím nerovnosti naopak jako k jakési tendenci vedoucí k diverzitě, která podporuje kreativitu v řešení společenských problémů, jelikož umožňuje perspektivu rozdílných žitých zkušeností. Podle Ruth Lister je možná pro-žensky orientovaná

¹⁵ Hobson, B. (ed.). *Gender and citizenship in transition*. New York: Routledge, 2000.

Lister, R. *Citizenship: Feminist perspectives*. Second Edition. New York: Palgrave Macmillan, 2003.

¹⁶ Pateman, C. *The Disorder of Women: Democracy, Feminism and Political Theory*. Cambridge: Polity Press, 1989.

konceptualizace občanství kombinující genderově neutrální a genderově specifickou strategii, která zůstane sensitivní i pro rozdíly mezi samotnými ženami.¹⁷

Další aspekty kritiky Marshallovy teorie ze strany feministek tkví v jednostranném zaměření na sociální práva žen. Určitá marginalnost klasického konceptu občanství je kritizována z důvodu nedostatečného vyjádření souvztažnosti genderu s příslušností k určité třídě, rase, etnické skupině, sexuální orientaci či věku. Nira Yuval-Davis spojuje občanství s identitou. Zaměřuje se na subjektivní stránky občanství, jako je například identifikování sebe samého jako cizince.¹⁸

Nedávné feministické koncepce občanství se tedy zaměřují na tři hlavní aspekty občanství, jimiž jsou práva a povinnosti, participace a její praktická stránka a příslušnost k určité sociální skupině. Feministické výzkumnice argumentují, že pojetí občanství by mělo překračovat klasické dichotomické rozdělení a na občanství nahlížet spíše jako na žitou zkušenost v multikulturním a mezinárodním kontextu.¹⁹

Kvóty lze chápat jako jeden z nástrojů dosažení rovnoprávného ekonomického občanství, vycházející z pozice partikularismu – tedy uznání odlišné výchozí pozice a podmínek žen a existence genderových stereotypů a diskriminace.

2.3. Rámce politik rovnosti mužů a žen

V této kapitole se budu zabývat vývojem politiky rovnosti žen a mužů. Popíši proces zavedení koncepce genderového mainstreamingu jako zvláštní formy politiky rovnosti odlišující se od rovného zacházení nebo od specificky cílených politik rovnosti, jako jsou například pozitivní akce. První formou, bez níž by diskuze o jakýchkoliv formách politiky rovnosti nebyla vůbec možná, je zasazení práva na rovné zacházení do legislativy. Tato strategie se zaměřuje na právo rovného přístupu ke vzdělání a k zaměstnání. Rovněž se zavazuje ke snaze o eliminaci existujících nerovností. Proces bude detailněji popsán v kapitole Vývoj problematiky rovných příležitostí na poli Evropské Unie. Jedná se o strategii, která je často rámována v kontextu liberálního diskurzu. Každý občan je zde sám zodpovědný za užívání svých práv. Legislativní

¹⁷ Lister, R. *Citizenship: Feminist perspectives*. Second Edition. New York: Palgrave Macmillan, 2003.

¹⁸ Yuval-Davis, N. *Intersectionality, citizenship and contemporary politics of belonging*. *Critical Review of International, Social and Political Philosophy*, 2007, vol. 4, s. 561-574.

¹⁹ Outshoorn, J. (ed.) *European Women's Movements and Body Politics*. New York: Palgrave MacMillan, 2015.

zakotvení problematiky je startovním bodem dalších strategií, které berou v úvahu skutečnost, že ne každý občan může svobodně užívat svých práv. Jsou to právě specifické politiky rovnosti mužů a žen cílené na genderovou nerovnost, které explicitně přiznávají, že v současné společnosti existuje trvalá genderová diskriminace. Problematika genderových nerovností byla jakousi šedou zónou, jejíž řešení bylo v rukou občanské společnosti, konkrétně specializovaných agentur zabývajících se genderovou nerovností. Poté byla tato agenda zakotvena rovněž do státních institucí, čímž byla formálně uznána existence této problematiky. Následně přichází na řadu genderový mainstreaming jako třetí typ strategie, která již posunuje problematiku genderové nerovnosti na strukturální úroveň. Především má za úkol identifikovat genderové stereotypy ve stávajících politických ustanoveních skrze reorganizaci politických procesů. Apeluje na tvůrce politik, aby byli schopni zahrnout perspektivu genderové rovnosti do každého politického rozhodnutí. Eliminací genderových stereotypů tak genderový mainstreaming bourá hranice vlastních definic genderové rovnosti, stává se tak významným analytickým a edukačním nástrojem při tvorbě politik.²⁰

Následující tabulka popisuje rámování politik genderové nerovnosti.

Tab.č.1: Rozdílné přístupy v politikách rovnosti mužů a žen²¹

Strategie	Co je špatně?	Kdo je za to zodpovědný?	Co s tím dělat?	Kdo by to měl dělat?
Rovné zacházení	Nerovnost před zákonem; různé zákony nebo práva pro muže a ženy	Individuální zodpovědnost	Změnit zákony směrem k formální rovnosti pro muže a ženy v zákonech	Legislativci

²⁰ Behning, U., Pascaul, A.S. Rethinking of gender contract? Gender mainstreaming in the European employment strategy. In: Gabaglio, E., Hoffmann, R. (eds.) European Trade Union Yearbook 2000. Brussels: ETUI, 2001.

²¹ Převzato z: Verloo, M. Mainstreaming gender equality in Europe. In: The Greek Review of Social Research, 11, 2005, B', s. 24.

Specifické politiky rovnosti mužů a žen	Nerovné startovní pozice mužů a žen; skupinové nevýhody žen; specifické problémy žen, které nejsou v zákonech ošetřeny; nedostatečný přístup žen ke zdrojům	Diverzita na individuální a strukturální úrovni	Designování a nalézání specifických projektů mířených na specifické skupiny nebo na ženy	Agenda genderové rovnosti dohromady se zavedenými institucemi
Gender mainstreaming	Genderové stereotypy v oficiálních politikách a sociální instituce produkující genderovou nerovnost	Tvůrci politik (neúmyslně)	Reorganizace politických procesů vedoucí k zavedení perspektivy genderové rovnosti do všech aspektů politiky	Vláda, včetně všech aktérů, kteří jsou zahrnuti do tvorby politik

2.3.1. Vývoj politiky rovnosti mužů a žen v Evropské Unii

Ženská otázka a problematika rovných příležitostí nebyla v době vzniku Evropského hospodářského společenství klíčovou oblastí, ovšem v průběhu let získala v politice Evropské unie významnou pozici.²² Koncepce rovnosti pohlaví v Evropské Unii byla však ustavena již v roce 1957 v článku 119 Smlouvy o Evropském hospodářském společenství neboli tzv. Římské smlouvy. Toto ukotvení rozpoutalo

²² Rees, T. *Mainstreaming Equality in the European Union*. London: Routledge, 1998.

diskuzi od uchopení problematiky jako takové po řešení konkrétních nástrojů k překonání přímé i nepřímé diskriminace žen na základě příslušnosti k pohlaví.

Konkrétní znění článku 119:

„ Každý členský stát v první etapě zajistí a následně bude dodržovat aplikaci principu, který říká, že muži a ženy budou dostávat stejnou odměnu za stejnou práci. Odměna ve smyslu článku 119 znamená základní nebo minimální plat nebo mzdu a další odměny, které zaměstnavatel vyplácí pracovníkovi z titulu pracovního poměru, bez ohledu na to, zda mají finanční nebo nefinanční charakter. Rovnost odměňování bez diskriminace podle pohlaví také znamená, že:

a) odměna za stejnou práci při úkolové sazbě bude kalkulována na základě stejné jednotky míry

b) odměna za práci při hodinové mzdě bude stejná při stejném druhu práce.“²³

Zásada „stejně odměny za stejnou práci“ platí a je bezprostředně vynutitelná na celém území Evropské Unie. To znamená, že zaměstnanci se mohou této zásady domáhat u vnitrostátních soudů a to i v případě, že národní právní řád touto legislativou nedisponuje. Implementace této směrnice neprošla úplně hladce, pokrok v této oblasti byl zpočátku velmi pomalý a nestálý.

Politika rovných příležitostí Evropské Unie nevznikla z impulsu feministického hnutí. Důvodem byla snaha zabránit nekalé soutěži, vztahující se k méně placené ženské práci, založené na předpokladu genderového znevýhodnění.²⁴

Diskuze na Pařížském summitu v roce 1972 vedly k tomu, že Evropská komise formulovala Sociální akční program pro podporu cíle rovnosti mezi muži a ženami. Pro Českou republiku je však nejvýznamnější z hlediska primárního práva Amsterodamská smlouva, která pozměňuje Smlouvu o Evropské Unii, Smlouvy o založení Evropských společenství a některé související akty. I přesto, že tato smlouva byla podepsána již v roce 1997, její obsah je závazný i pro budoucí členy Evropské Unie. Rovnost příležitostí mezi muži a ženami je zmíněna v článku 2 Amsterodamské smlouvy, která jako taková legitimuje princip rovnosti mezi pohlavími jako jeden ze základních

²³ Fuchs, M. Rovné příležitosti pro ženy a muže. In: Sociální politika, č.9, 1998a, s.3-5.

²⁴ Hoskyns, B. Integrating gender: Women, Law and Politics in the European Community. London: Verso, 1996.

principů Evropské Unie. Článek 3 přímo ukládá Společenství úkol eliminovat nerovnosti a podporovat rovnost ve všech jeho aktivitách, čímž smlouva prakticky potvrzuje důležitost rovných příležitostí v rámci evropského integračního procesu. V návaznosti na předchozí ustanovení vzniká, z hlediska legitimního ukotvení kvótních mechanismů, podstatný článek 13, který dovoluje přijímat opatření, které budou pomáhat odstranění všech druhů diskriminace včetně diskriminace založené na pohlaví a na sexuální orientaci jedinců. V rámci těchto ustanovení není opomíjena ani diskriminace na trhu práce, která má být eliminována na základě článku 137, jež vymezuje oblasti aktivity členských států, kde je krom jiných zmíněna i rovnost mužů a žen s ohledem na jejich příležitosti na trhu práce a zacházení v práci. Konečně pak článek 141 mimo jiné zahrnuje i právo členských států přijímat opatření, která mají ráz pozitivní akce a mají usnadnit znevýhodněným skupinám přístup k zaměstnanosti či ke vzdělání.²⁵

Přijetí dalších ustanovení týkajících se rovného zacházení v zaměstnání souviselo s očekávaným dobudováním jednotného společného trhu na konci 80. let. Proto v roce 1975 bylo právě rovné zacházení v zaměstnání označeno jako Evropským soudním dvorem za jedno ze základních práv Evropského společenství. Rovněž směrnice č. 76/207/EHS vymezovala stejné zacházení v souvislosti s přístupem k zaměstnání, odbornou přípravou, povyšováním a pracovními podmínkami. Článek 2 definuje zásadu o rovném zacházení v zaměstnanosti takto: „zásada stejného zacházení je stav, kdy neexistuje jakákoliv diskriminace z důvodu pohlaví, ať přímo nebo nepřímo, s odvoláním na manželský nebo rodinný stav.“²⁶ Vymezení jednotlivých situací, v nichž nesmí nastat újma, zahrnuje například přístup k pracovnímu místu nebo postup v zaměstnanecké hierarchii. Směrnice sice zakazuje jakoukoliv formu diskriminace, nevymezuje však, jak definuje nepřímou diskriminaci jako takovou. Po zmíněných opatřeních následovaly směrnice týkající se sociálního zabezpečení, konkrétně šlo o směrnici č. 79/7/EHS o rovném zacházení v sociálním zabezpečení a směrnice č. 89/378/EHS o provádění zásady rovného zacházení v zaměstnaneckých systémech sociálního zabezpečení. Tyto předpisy zajišťují ochranu matky v mateřství a poskytování důchodu osobám, které pečovali o potomky. V platnost dále vešla opatření

²⁵ Equal Opportunities for Women and Men in the European Union. In: Annual Report. Luxembourg: Office for Official Publication, 1997.

²⁶ Fuchs, M. Rovné příležitosti pro ženy a muže v zaměstnání. In: Sociální politika, č.10, 1998b, s.2-5.

chránící zásadu rovného zacházení v souvislosti se samostatně výdělečnou činností a ochranou samostatně výdělečných žen v době těhotenství a mateřství.

Mimo zmíněné dokumenty práva vzešel roku 1989 v platnost i dokument politického charakteru nesoucí název Charta základních sociálních práv Společenství, který kodifikuje sociální práva občanů členských států Společenství. Článek 16 konkrétně říká: „Rovné zacházení s muži a ženami musí být zajištěno.“²⁷

V roce 1994 byla evropským komisařem²⁸, zodpovídajícím za resort práce, zaměstnanosti a sociálních věcí, předložena Bílá kniha o evropské sociální politice. Mimo hlavní oblast sociální politiky se vyjadřovala i k oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí. Aktivita byly zaměřeny na oblast desegregace trhu práce, podpory hodnoty práce žen, uspořádání zaměstnání a rodinného života a rovněž oblasti účasti žen na rozhodování. V rámci vymezení cílů každé oblasti byly diskutovány konkrétní budoucí opatření, které si Evropská unie předsevzala. Jedním z nejvýznamnějších aktů v rámci problematiky rovnosti byla bezesporu příprava a realizace IV. akčního programu pro prosazování rovnosti příležitostí mužů a žen a dále pak rozhodnutí, že budou publikovány výroční zprávy, které budou monitorovat vývoj politiky rovnosti na úrovni členských států s účinností od roku 1996.²⁹

Evropská unie disponuje celou řadou organizačních a politických složek zabývajících se rovnými příležitostmi pro muže a ženy. Již v roce 1984 byla tato témata zakotvena v evropských institucích. V rámci Evropského parlamentu vznikl samostatný Výbor pro ženská práva, jehož členové mají za úkol prosazovat zájmy žen, například se účastní jednání o rozpočtu Evropské unie.³⁰

Problematika rovných příležitostí má své zastoupení i na poli Evropské komise. Jedná se o Oddělení rovných příležitostí, které zodpovídá za oblast práce, zaměstnanosti a sociálních věcí. Toto oddělení kontroluje implementaci směrnic Evropské unie členskými státy a snaží se zavádět pro žensky orientovaná opatření.³¹

²⁷ Malá encyklopedie Evropské unie. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1997.

²⁸ V roce 1994 jím byl Pádraig Flynn.

²⁹ Beyerl, J., Fuchs, M. Rovné příležitosti pro muže a ženy v Evropské unii II. In: Sociální politika, č.10, 1996b, str. 3-6.

³⁰ Weidenfeld, W., Wessel, W.: Europe from A to Z. Luxemburg: Office for Official Publications of the EC, 1997.

³¹ Weidenfeld, W., Wessel, W.: Europe from A to Z. Luxemburg: Office for Official Publications of the EC, 1997.

Oficiální politika Evropské komise je dále podporována Poradním orgánem pro rovné příležitosti mužů a žen, který byl založen v roce 1982. Jeho cílem je koordinovat politiky jednotlivých členských států v oblasti rovných příležitostí. V neposlední řadě se pak pravidelně od roku 1988 schází Rada ministrů pro ženské záležitosti, která se především zabývá opatřeními podporující harmonizaci pracovního, rodinného a soukromého života žen.

Evropská Unie rovněž podporuje vyváženou účast žen v rozhodovacích procesech. Nástroj, který využívá k implementaci této podpory do legislativy je především doporučení Rady 96/964 EC z roku 1996 o vyvážené účasti žen a mužů v rozhodovacích procesech. Doporučení uvádí, že nedostatečné zastoupení žen v rozhodovacích funkcích napříč sektory představuje ztrátu pro společnost. Rada členskými státy doporučuje, aby zaváděly dlouhodobou strategii podporující integraci žen do rozhodovacích procesů skrze stimulační opatření k dosažení tohoto cíle. Rovněž je doporučeno shromažďovat statistiky mapující zastoupení žen v rozhodovacích funkcích napříč sektory a dále aby podporovaly kvantitativní i kvalitativní studie zkoumající bariéry vstupu žen do rozhodovacích pozic. Zmíněná doporučení mají však pouze dobrovolný charakter, tudíž nejsou závazná.

Dalším významným dokumentem z hlediska afirmativních akcí je zajisté Rezoluce Evropského parlamentu o ženách v rozhodovacích procesech č. 399Y076(01). Tato rezoluce z roku 2000 jako první explicitně ustanovuje kvóty jako opatření ke zvýšení zastoupení žen v politickém rozhodování. Genderová vyváženost je zde vymezena paritní hranicí 40 % zastoupení každého pohlaví. Toto ustanovení vyzývá vlády zemí, kde je politické ustanovení nižší než 30 %, aby zvážily reformy volebních systémů a zavedly legislativní opatření ve formě kvótních systémů na podporu vyvážené účasti. V roce 2000 byla dále přijata Rámcová strategie Společenství k rovnosti pohlaví, která jako jeden ze svých pěti cílů zmiňuje právě podporu rovné účasti žen a mužů ve všech oblastech rozhodovacího procesu. Se zajímavým konstatováním přichází Zpráva komise Radě, Evropskému parlamentu, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů o rovnosti mezi muži a ženami z roku 2004, která tvrdí, že je přibližně dvakrát větší pravděpodobnost, že na manažerských pozicích budou muži než ženy, a tato pravděpodobnost je více než třikrát větší, pokud jde o vrcholné manažerské funkce. Jak předepisuje Plán pro dosažení rovného

postavení žen a mužů 2006 – 2010³², rovné zastoupení žen a mužů v rozhodovacích procesech je jednou z prioritních oblastí činnosti Evropské Unie. Plán³³ se zaměřuje především na podporu vyvážené účasti obou pohlaví v rozhodování v hospodářské oblasti a apeluje na odstranění trvale nedostatečného zastoupení žen ve vědě a technice.

Tématika povinných kvót pro řídicí orgány se sídlem v Evropské Unii se začala v Bruselu diskutovat již v roce 2010 na popud zjištění pomalého nárůstu počtu žen v řídicích orgánech.

Přestože některé ze společností měly již zavedené programy na zajištění diverzity, má posun v posledních letech tak pomalé tempo, že bez zavedení směrnice by se cílů stanovených směrnicí dosáhlo nejdříve v horizontu několika desítek let. Zjištění rozpoutalo řadu diskuzí a legislativních kroků, které jsou podrobně popsány v kapitole Historie směrnice o vyváženém zastoupení mužů a žen v rozhodovacích procesech.

2.3.2. Institucionální zakotvení rovnosti žen a mužů v České republice

Postavení žen v společnosti je deklarováno institucionálním přijetím legitimní rovnosti v Ústavě České republiky. Situace v České republice však vykazuje značnou míru segregace žen na trhu práce. I přesto, že artikulace „ženské otázky“ byla pokládána v 90. letech za asymetrii podněcující pozitivní diskriminaci, se vstupem České republiky do Evropské unie se tématika genderové rovnosti stala relevantní. Vznikla řada institucí jak v rámci veřejné sféry, tak neziskového sektoru, která se počala zabývat genderovou problematikou. Otázka nízkého zastoupení žen v rozhodovacích procesech byla poprvé explicitně reflektována v roce 1998, kdy vláda přijala akční plán „Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti mužů a žen.“ Zprvu se opatření zaměřovala především na sféru státní správy. V roce 2003 se objevil dodatek týkající se přijetí opatření ve vedoucích funkcích a pracovních kolektivech. V roce 2005 byla vládě předložena souhrnná zpráva o plnění Priorit³⁴, která konstatuje, že k pozitivnímu vývoji došlo zejména ve sféře posilování formálních právních předpokladů rovnosti mužů a

³² Plán pro dosažení rovného postavení žen a mužů 2006 – 2010 je součástí Sdělení Komise Radě, Evropskému Parlamentu, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru regionů.

³³ Viz 32.

³⁴ Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti mužů a žen.

žen, avšak že k jejímu naplňování v běžném životě nedochází. Zpráva tedy doporučuje přestat posuzovat problematiku rovnosti žen a mužů odděleně pouze jako tzv. ženskou otázku, ale chápat ji a prosazovat jako záležitost celé společnosti.³⁵ Jakou váhu přisuzuje společnost, potažmo vládnoucí elita, agendě rovných příležitostí se povětšinou odvíjí od sociálního programu vládnoucí koalice. V důsledku změn vládních představitelů byla agenda často přemístována a její aktivity tudíž spadaly do kompetencí různých pracovišť. Tato skutečnost nemá na plnění cílů institucí zabývajících se genderovou rovností pozitivní vliv. Problém, který byl vytyčen již v roce 2005, je proto stále přítomen, jelikož se oddělení musí často vypořádávat s činnostmi spojenou s přesunem jejich agendy místo toho, aby své úsilí věnovalo aplikaci strategií do praxe. K poslednímu „stěhování“ došlo 1.7.2014 a to z Ministerstva práce a sociálních věcí na Úřad vlády ČR.

Institucionální zabezpečení rovnosti žen a mužů v současné době tedy spadá do kompetence Úřadu vlády ČR pod záštitu Ministra pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu. V rámci úřadu vlády má problematiku aplikace na starosti Rada vlády pro rovné příležitosti žen a mužů, včetně jejích výborů a pracovní skupiny. Dlouhodobě se tématikou genderové rovnosti zabývá Oddělení rovnosti žen a mužů, které působí v rámci sekretariátu Rady vlády pro rovné příležitosti žen a mužů. Na každém ministerstvu má pak své místo koordinátor nebo koordinátorka pro genderovou vyváženost, tzv. gender focal points. Produkce statistických údajů z hlediska genderu je zajištěna Českým statistickým úřadem. Z řad veřejného sektoru se problematikou rovnosti pohlaví zabývá i veřejná ochránkyně práv.

2.3.3. Orgány na vládní a ministerské úrovni

Od roku 1998 sekretariát Rady vlády pro rovné příležitosti žen a mužů připravuje a vyhodnocuje koncepční materiál "Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti žen a mužů". Sekretariát má dále v gesci přípravu Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v ČR na léta 2014-2020. Oddělení připomínkuje materiály, které jsou předkládány vládě ČR, aby obsahovaly zhodnocení dopadů ve vztahu k rovnosti žen a

³⁵ Suchoamelová, M., Fischlová, D. Moderní společnost a její proměny: Gender v managementu. Praha: VÚPSV, 2006.

mužů. Dále je kompetenci sekretariátu zpracovávat rovné příležitosti žen a mužů do právních předpisů, zejména právě provádí implementaci genderových směrnic Evropské Unie. Oddělení reprezentuje Českou republiku v otázkách rovnosti na mezinárodních fórech, ale i v rámci mezinárodních organizací, jako je OSN, Rada Evropy, Evropská Unie a CEDAW.³⁶ Sekretariát dále koordinuje síť gender focal pointů a spolupracuje s odborovými a zaměstnavatelskými svazy a s nestátními neziskovými organizacemi. "Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014 - 2020" je stěžejním dokumentem v problematice zvyšování počtu žen v rozhodovacích procesech. Strategie vznikla v rámci projektu financovaného OP LZZ, a v době vzniku této práce je jako návrh v mezirezortním připomínkovém řízení. Její vize považuje rovnost žen a mužů za přínos a hodnotu pro celou společnost. Strategie navazuje na Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti žen a mužů. Tento dokument se snaží postihnout problematiku 9 strategických oblastí:

Institucionální zabezpečení rovnosti žen a mužů

Vyrovnané zastoupení žen a mužů v rozhodovacích pozicích

Rovnost žen a mužů na trhu práce a v podnikání

Sladování pracovního, soukromého a rodinného života

Vzdělání, výzkum a rovnost žen a mužů ve znalostní společnosti

Důstojnost a integrita žen a mužů

Rovnost žen a mužů ve vnějších vztazích

Všední život a životní styl

Horizontální témata (genderové stereotypy, legislativa, statistiky).

Vyhodnocení vládní strategie probíhá ve spolupráci s Radou, jejími výbory a pracovní skupinou. Dokument si klade za cíl sloužit rovněž jako inspirace pro úřady samospráv.

Vzhledem ke skutečnosti, že agenda rovnosti žen a mužů do loňského roku spadala do gesce Ministerstva práce a sociálních věcí a vzhledem k aktivitám především sekce náměstkyně ministryně pro sociální a rodinnou politiku, podporuje ministerstvo problematiku vyrovnaného zastoupení žen a mužů v rozhodovacích pozicích na mnoha

³⁶ CEDAW = Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) byla přijata Valným shromážděním OSN v roce 1979. Obsahuje preambuli a 30 článků, které definují, co všechno představuje diskriminaci žen. Navrhuje také postupy, jak tuto diskriminaci na úrovni jednotlivých států odstranit.

úrovních. V první řadě se jedná o strategický dokument Akční plán pro vyrovnané zastoupení žen a mužů v rozhodovacích pozicích léta 2015 - 2017. Souvislost s postavením žen a mužů na trhu práce mají opatření v oblasti služby péče o děti, dále pak opatření neformální péče o seniory a dlouhodobě nemocné a konečně opatření na zvyšování zaměstnanosti žen. Ministerstvo práce a sociálních věcí je členem Rady vlády pro rovné příležitosti žen a mužů a Výboru pro vyrovnané zastoupení žen a mužů v politice a rozhodovacích pozicích. Ministerstvo rovněž řídí v rámci Rady hospodářské a sociální dohody České republiky pracovní tým pro sociální otázky.

V době vzniku této práce je Akční plán pro vyrovnané zastoupení žen a mužů v rozhodovacích pozicích již finalizován a byl již předložen vládě ke schválení, konkrétně je v prvním mezirezortním připomínkování. Projekt je spolufinancován z prostředků programu Evropské komise s názvem PROGRESS³⁷. Jeho aktivity se překrývají se strategií Evropa 2020³⁸ a vychází z Pekingské akční platformy.³⁹ Projekt přípravy tohoto dokumentu se snaží postihnout téma vyrovnaného zastoupení žen a mužů v komplexní šíři v rámci gender mainstreamingu a tím přispět a prohloubit diskusi jak ve v odborných kruzích, tak například v politických stranách. Obecným cílem projektu je předložení konkrétních nástrojů podpory vyrovnaného zastoupení obou pohlaví v rozhodovacích procesech a to především skrze analýzy týkající se zlepšení možností harmonizace pracovní, soukromé a rodinné sféry. Akční plán ovšem zahrnuje široké spektrum oblastí, jsou jimi politika, business, státní správa, média, věda a školství. Dokument nabízí nejen popisy situace v jednotlivých spektrech, ale předkládá rovněž doporučení, jak danou situaci zlepšit skrze užití konkrétních nástrojů.

2.4. Specifické politiky rovnosti mužů a žen

2.4.1. Mechanismy pozitivní diskriminace a afirmativních řešení

Jak již bylo zmíněno, jednou ze strategií k překonání nerovností mezi muži a ženami jsou různé specifické přístupy – politiky. Souhrnně se nazývají afirmativní akce

³⁷ Program EU pro zaměstnanost a sociální inovace.

³⁸ Evropa 2020 je desetiletá strategie EU, která byla zahájena v roce 2010 a jejímž cílem je dosáhnout hospodářského růstu a větší zaměstnanosti.

³⁹ Dokument zavazující státy, které se k němu přihlásily, k dodržování stanovených cílů jako jsou dosažení rovnoprávného postavení žen a mužů a rozvoj žen na celém světě.

nebo také pozitivní opatření. V teorii genderu se jedná o zaběhnuté termíny, ovšem jelikož je tato práce sociologické povahy, pokusím se v této kapitole vymezit základní terminologii týkající se právě specifických politik rovnosti žen a mužů.

Pozitivní opatření znamenají poměrně širokou škálu aktivit. Tyto afirmativní akce jsou zaměřena na diskriminovanou skupinu s cílem eliminovat znevýhodnění, které pramení z příslušnosti k této skupině. Pozitivní opatření se nejčastěji uplatňují v oblasti vzdělání, ale také právě rozhodovacích procesů. Jedním z afirmativních opatření jsou kvóty. Avšak pozitivní akce nejsou cíleny jen na genderové nerovnosti, pomáhají vyrovnat diskriminaci na základě rasy, věku, ale třeba i zdravotního stavu. Je podstatné upřesnit, že pozitivní opatření bývají často zaměňována s pojmem pozitivní diskriminace. Toto označení je zcela nesprávné, afirmativní akce neboli pozitivní opatření se naopak snaží diskriminaci napravovat. Ovšem i afirmativní opatření podléhají kritice především z toho důvodu, že jsou často zaváděna jako opatření dočasná, stávají se ale trvalými. Rovněž podle kritiků pozitivní akce jsou nakonec demotivujícím prvkem pro příslušníky diskriminovaných skupin. Oslabují jejich vůli ke změně a vychovávají tak generaci, která se domnívá, že dosáhne změny svého postavení bez vlastního přičinění. Kritici se domnívají, že kvóty naznačují, že příslušníci diskreditovaných skupin jsou méněcenní, neboť nejsou schopni vyhovět požadavkům společnosti bez jakýchkoli podpůrných „berliček“. Afirmativní akce se snaží tyto stereotypy narušovat. Ve společnosti totiž stále existují mechanismy, které reprodukují nerovnosti a tradiční stereotypy, bez toho aniž bychom si toho byly vědomi, jelikož tyto instituce, ale také kultura nebo jazyk působí navenek neutrálně. Pozitivní akce na tyto aspekty produkující nerovnosti upozorňují a svým působením se snaží urychlit nastolení rovnosti.⁴⁰

Pozitivní opatření mohou mít různé podoby. Již bylo zmíněno a v dalších kapitolách rozvinuto, že se může jednat o kvótní opatření, existují ale i jiné nástroje. Příkladem je genderový audit, což je analýza politik a institucí. Zohledňuje se, zda jejich vliv nepůsobí rozdílně na ženy a muže. Audit zahrnuje jak zhodnocení současného stavu, ale předkládá i opatření, která mohou neblahý stav zlepšit. Genderová analýza se uplatňuje na všechny koncepční, rozhodovací a vyhodnocovací procesy. Další koncepční strategií je genderový budgeting. Jedná se o rozpočtování z hlediska

⁴⁰ Kadlecová, M. Teorie genderu: Afirmativní akce/positivní opatření. Fórum 50 % [online]. 2006, [cit. 2015-06-07]. Dostupné na: <http://padesatprocent.cz/cz/teorie-genderu-afirmativni-akcepozitivni-opatreni>

rovnosti mužů a žen, přičemž se vyhodnocuje dopad na obě pohlaví s cílem tyto dopady vyrovnávat. Spravedlivý budgeting znamená přerozdělování finančních prostředků z hlediska rovného přístupu k čerpání finančních zdrojů s ohledem na zájmy jak žen, tak mužů. Finanční pobídky jako strategie afirmativních opatření mohou mít například podobu zvláštních příspěvků podnikům, které mohou doložit, že provádějí nebo budou provádět aktivní politiku prosazující rovné příležitosti.

Pozitivní opatření si kladou za úkol eliminovat diskriminaci na trhu práce. Již byly zmíněny strategie, které se snaží vyrovnávat nerovnost, považují však za podstatné zmínit hlavní problémy, se kterými se oběti na pracovním trhu mohou setkávat:

- Horizontální segregace trhu práce = koncentrace mužů nebo žen ve specifických sektorech trhu práce, které jsou často doprovázeny odlišným finančním ohodnocením, přičemž ohodnocení sektorů, kde pracují převážně ženy, bývá zpravidla nižší. Hovoří se o tzv. feminizovaných oborech, jako například školství (krom vysokoškolských pozic) nebo oblasti péče.
- Vertikální segregace trhu práce = koncentrace mužů nebo žen na odlišných stupních hierarchie ve smyslu pozice a platového ohodnocení. Reálná vertikální segregace trhu práce dodává relevanci diskutované směrnici.⁴¹
- Skleněný strop = metaforické vyjádření příčin, díky kterým ženy jen zřídka dosahují vyšších pozic. Jedná se tradiční předpoklady a postoje, které brání podílení se žen na rozhodovacích procesech a tím i řízení společnosti. Strop představuje hranici, kam až jsou ženy ve svém postupu „vpuštěny“ a výrazem skleněný je metaforicky míněno, že žena díky již dosaženým profesním kvalitám na vyšší pozici „dohlédne“, díky existenci stropu ale nemá možnost na ni zespoda proniknout.

2.4.2. Strukturální a kulturní bariéry pro vstup žen do rozhodovacích pozic

⁴¹ Viz kapitola Směrnice o vyváženém zastoupení mužů a žen v rozhodovacích procesech.

Strukturální a kulturní bariéry pro vstup žen do rozhodovacích pozic mohou být vnímány jako odraz jejich nízkého zastoupení při utváření politik souvisejících s životem žen samotných. Právě absence vlivu žité zkušenosti žen v rozhodovacích funkcích, může být považována za příčinu markantních strukturálních nerovností. V první řadě se jedná o problematiku sladování životních drah spojených s rolí ženy jako zaměstnankyně, ženy jako matky a ženy jako občanky disponující stejnými právy jako muž. Podpora harmonizace pracovního, rodinného a soukromého života by měla být nedílnou součástí strategie zvyšování zastoupení žen v rozhodovacích procesech.

Jedním ze zásadních nástrojů sladování je bezesporu systematizace a tvorba koncepce péče o děti předškolního věku. Škála služeb, jejich kvalita, dostupnost a především kapacita je zásadní podmínkou pro harmonizaci práce a rodiny. Institucionální zařízení péče o děti je v českém prostředí tzv. "nedostatkovým zbožím". Současná situace vychází z českého genderově konzervativního modelu, který je jakýmsi přežitkem již z období 50. let, kdy se pracující matka emancipovala od ekonomické závislosti na muži a to především z důvodu rychlého nárůstu ženské zaměstnanosti v důsledku nedostatku pracovních sil v rámci centrálně plánované ekonomiky. Tento rychlý růst zaměstnanosti žen nebyl však kompenzován adekvátně tomu rychlým růstem počtu míst v zařízeních péče o děti. V 70. letech byla pak zavedena tříletá placená mateřská dovolená a v 70. a 80. letech došlo k jakési akceptaci pracovní dráhy žen přerušované dlouhými přestávkami. Zažitost tohoto modelu pak pokračovala i po roce 1989.⁴²

Významným nástrojem sladování je dále existence flexibilní a alternativní formy práce. Jedná se například o možnost práce z domova a její pracovní-právní souvislosti. Specifickou a chudobou značně ohroženou skupinou jsou matky-samoživitelky.⁴³ Pro ně může být flexibilní forma práce jediným možným řešením, jak skloubit starost o dítě s pracovní povinností. Plná zodpovědnost péče v souvislosti s finančním zajištěním rodiny často nutí tyto ženy přijímat prekérní práce, například ve smyslu brigád, které nekorespondují s kvalifikací žen, ale umožňují skloubení s péčí o dítě. Tyto formy prekérních prací pak mohou mít za následek snížení možnosti návratu na pracovní trh.⁴⁴

⁴² Dudová, R. Haškova, H.: Diskursy, instituce a praxe péče o děti do tří let ve francouzsko-české komparativní perspektivě. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 12,2010,č. 2, s.36-47.

⁴³ Užívá se rovněž termínu "sólo-matky".

⁴⁴ Dudová, R., Hašková, H. Prekérní práce pečujících žen v kontextu ekonomické krize. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 15, 2014, č.2, s. 19-23.

Dalším nástrojem slad'ování podporující rovné příležitosti žen a mužů je podpora aktivního rodičovství, především ve smyslu otcovství. Tato agenda usiluje o odbourávání stereotypů a to například změnou terminologie z "mateřské dovolené" na "rodičovskou dovolenou". Jak již bylo zmíněno v souvislosti s matkami samoživitelkami, dalším ze zásadních cílů iniciativ zabývajících se problematikou péče v kontextu se slad'ování pracovního, soukromého a rodinného života, je snížení negativního ekonomického dopadu založení rodiny a dopad péče na zvyšování chudoby. Hlavními problémy slad'ování v praxi je především složitý návrat na trh práce po nejdelší rodičovské v Evropě a především praktická nemožnost dvouleté rodičovské dovolené bez adekvátní podpory služeb péče o děti v kontextu s nesystémovým zrušením jeslí. V rámci rodinné politiky se jeví jako první zásadní pozitivum po dlouhé době schválení zákona o dětských skupinách⁴⁵, který byl schválen v roce 2014, tudíž teprve praxe ukáže reálný přínos. Podstatné jsou i doprovodné daňové změny jako jsou úlevy pro rodiče a zaměstnavatele. Další rozvoj institucionální péče o děti do tří let je brzděn především nejasnou legislativou, velmi přísnými hygienickými a stavebními normami, ale i slábnoucími, ale přesto přetrvávajícími stereotypy a mýty. Vizí do budoucna by pak, mimo zmíněná doporučení, mělo být zapojení zaměstnavatelů do podpory péče o děti.

Závěrem této kapitoly bych ráda uvedla citát, který přednesl Tomáš Garrigue Masaryk v roce 1907 v době svého pobytu ve Spojených státech v přednášce Ženská otázka.⁴⁶

"Rovností ženy s mužem získá život rodinný i veřejný. Ale zatím se skrývá ten starý názor, že žena má být pro muže. Ale ona má být pro sebe jako muž a spojí-li se muž a žena pro život a je-li to spojení opravdové, pak patří jeden pro druhého a vědí, jak regulovat nejen svůj rodinný, nýbrž i veřejný život. A tak bych chtěl povědět všeobecně, že nynější civilizace a stadium vývoje, na kterém nyní jsme, žádá toho zájmu všech, aby žena byla postavena muži na roveň ve všech oborech, vyjma zaměstnání, daných růzností pohlaví."

⁴⁵ Zákon č. 247/2014 Sb., o poskytování služby péče o dítě v dětské skupině nabyt účinnosti 29.11.2014.

⁴⁶ Masaryk, T.G. Mravní názory. Praha: Státní nakladatelství, 1923.

2.5. Genderový mainstreaming

2.5.1. Vývoj debat o kvótních mechanismech v evropském diskurzu

V této kapitole se budu zabývat problematikou kvotace v rámci celoevropského diskurzu. Legislativní zakotvení kvót v politice vyvolává kontroverzní debaty mezi těmi, kdo spatřují kvóty jako něco vysoce potřebného a zároveň legitimního a těmi, kdo považují kvótní mechanismy za diskriminační a omezující svobodu volby voliče. Příznivci kvót předpokládají, že plošné zavedení kvót v národních legislativách eliminuje nízkou míru reprezentace žen v rozhodovacích procesech. Naopak odpůrci míní, že tyto opatření naruší národní svébytnost a soudržnost. Debata o kvótách nabírá v evropském prostoru různé šíře na základě toho, zda je vnímána jako dílčí záležitost nebo je zasazena do širšího kontextu lidskoprávní politiky. Evropský diskurz kvótních debat se vyznačuje třemi rovinami jeho uchopení. Za prvé jsou kvóty chápány jako mechanismus vztahující se k politické spravedlnosti. Za druhé je kvotace zasazena do genderové roviny, jako řešení genderové nerovnosti a v souvislosti s problematikou genderových identit. Třetí perspektiva zkoumá v kontextu kvótní mechanismů roli státu s ohledem na agendu zabývající se sociální a politickou nerovností mezi muži ženami. Diskuze o kvótách se tedy snaží redefinovat vztah mezi genderem, právem a politikou.

Přístupy k problematice kvót narušují dominantní politický diskurz na dvou úrovních: „přerozdělení“ a „uznání“.⁴⁷ Hledisko přerozdělení odkazuje na zřejmý fakt, že kvótní mechanismy jako takové usilují o přerozdělení moci. V politické rovině se konkrétně jedná o křesla, která by měla náležet ženám. Hledisko uznání odkazuje na skutečnost, že ačkoliv je úsilí o genderovou rovnost obecně rozšířené a sdílené stanovisko, je novinkou, že kvóty manifestují striktní závazek poskytnout určité procento řídicích pozic ženám. Genderové kvóty rovněž znamenají výzvu v narušení dominantního politického diskurzu. Legitimizace zavedení plošných kvótních mechanismů odkazuje na proces, který již proběhl v souvislosti se zavedením vnitrostranických kvót na kandidátních listinách. Kvóty zde byly přijaty jako řešení

⁴⁷ Fraser, N. From redistribution to recognition? In: Justice interruptus. Critical reflections on the postsocialist condition. New York and London: Routledge, 1997.

uznaného problému podrepräsentace žen na kandidátních listinách.⁴⁸ Kvóty získaly pravděpodobnost k úspěchu až ve chvíli, kdy samotné ženy politicky uznaly, že jejich nízké zastoupení v rozhodovacích funkcích je normativním problémem, který je hoden politické akce. V 80. a 90. letech pod tlakem feministek byla pak uznána genderová rovnost jak relevantní faktor v teoriích lidskoprávních vztahů a demokracie jako takové.⁴⁹

Další diskurzivní rámec genderových kvót odkazuje na skutečnost, že ženy a muži jsou rozdílní. Jedná o dvě stálé, ale rozeznatelné kategorie, přičemž každý dospělý občan cítí příslušnost k pouze jedné z nich. Na základě této příslušnosti jedinec utváří svou identitu a daná kategorie zároveň definuje jeho zájmy. Do druhé vlny feminismu byly tyto kategorie vnímány jako přirozená skutečnost, která byla nositelkou jakékoliv politické a morální relevance. Ovšem od 80. let feministické aktivistky a teoretičky volaly po změně takového vnímání, nejprve v souvislosti se sociální nerovností mezi muži a ženami, dále pak z hlediska politických práv. Jejich cílem bylo uznání politizace genderové problematiky. Od té doby se gender posuzoval v rámci politické kategorizace jako sociální konstrukce dožadující se rovné pozice na poli sociálních vztahů.⁵⁰ Ženy a muži se tak staly kategoriemi reflektujícími spíše vztah rozdílné sociální síly než biologických rozdílů. Kategorizace se tak stala problematickou z více úhlů pohledu. Na jedné straně byla kritizována esencialistická kategorizace striktního rozdělení na muže a ženy, která nekorespondovala s klasickou politickou kulturou. Na straně druhé byla i sociologická kategorizace podrobena kritice z důvodu přílišného redukcionismu a tím i popírání diverzity mezi muži a ženami.⁵¹

V důsledku přijetí partikularismu jako vědecké koncepce dostaly kvótní opatření šanci na úspěch, skrze něž byla otevřena cesta k legitimizaci jakýchsi benefitů pro ženy (jak na individuální na kolektivní úrovni) na úkor „ztrát“ pro muže. Ženy byly definovány jako kolektivní oběti sociální nespravedlnosti a historických tradic, v důsledku čehož jsou sociální skupinou, která potřebuje „speciální práva“. Z těchto debat vyplývá, že ženská práva jsou rámována v termínech diskriminace ze strany mužů, jakožto zvýhodněné skupiny disponující veškerou mocí ve společnosti.⁵²

⁴⁸ Bacchi, C. L. *The politics of affirmative action: „women“, equality and category politics*. London: Sage, 1996.

⁴⁹ Young, I. M. *Justice and the politics of difference*. Princeton: Princeton University Press, 1990.

⁵⁰ Harrison, W. C., Hood-Williams J. *Beyond sex and gender*. London: Sage, 2002.

⁵¹ Carver, T. *Gender is not synonymum for women*. Boulder: Lynne Rienner, 1996.

⁵² Bacchi, C. L. *The politics of affirmative action: „women“, equality and category politics*. London: Sage, 1996.

2.5.2. Kontexty debat o kvótách

Debaty o kvótách jsou zasazeny do různých diskurzů, které se liší z hlediska problematizace, kategorizace a legitimizace. Za prvé lze kvotaci vnímat v politickém kontextu, jako část širšího procesu redefinice veřejné sféry. Buď mohou být genderové kvóty spojeny s řešením problematiky i dalších mechanismů kvotace nebo mohou být genderové kvóty zasazeny do obecnějšího genderového rámování, kdy jsou vnímány jako součást přijetí genderu jako další/nové sociální kategorie s legitimním nárokem na reprezentaci. Příkladem je proces relativně jednoduchého uznání kvót jako legitimního nástroje v Belgii, kde se jednalo jen o další kvótu, která byla zasazena do normativního rámce politiky současnosti.⁵³ V zemích s politickým systémem založeném na univerzalistických tradicích se kvótní ustanovení prosazují podstatně složitěji, jelikož nekorespondují s logikou systému. Například ve Francii, kde se obávali fragmentace systému, musely být kvóty „přejmenovány“ na genderovou rovnost, která pak v rámci ctění myšlenek Revoluce⁵⁴, byla akceptována spíše než podpora jedné skupiny. Debata díky tomu zůstala v mezích univerzalizmu.⁵⁵ Jiné rámování lze přisoudit Finsku, kde byly kvóty „povyšeny“ na nástroj obecného blaha.⁵⁶ Někdy může být snaha o prosazení kvót spojena se zdánlivě neslučitelnou problematikou. Příkladem je opět Francie, kde hlasování o genderovou rovnost bylo zasazeno do debat o sňatcích stejného pohlaví.⁵⁷ Kvóty mohou být rovněž ukazatelem, že země sleduje současné standardy, na základě kterých modernizuje. Toto rámování je typické pro státy „mladých demokracií“, Latinské Ameriky, které ustanovily kvóty jako součást procesu demokratizace země.⁵⁸ Diskurz v postsovětských zemích je rámován opačnými argumenty, než je politická

⁵³ Meier, P. From theory to practise and back again: Gender quotas and the politics of presence in Belgium. In: Saward, M.(ed.) Democratic innovation, deliberation, representation and association. London: Routledge, 2000.

⁵⁴ Velká francouzská revoluce z roku 1789, jejímž motem je „volnost, rovnost, bratrství“.

⁵⁵ Lépinard, E. „Oppositions to change in local politics: case of the sex-parity law in France“, paper to the 13th International Conference of Europeanists. Palmer house, Chicago, USA, 14 – 16 March 2002.

⁵⁶ Raevara, E. „Talking about equality, acting for change: conceptualisation of gender equality in parliamentary debates in Finland and France“, paper precedente dat the General conference of the European Consortium for Political Research. Marburg, Germany, 18 – 21 September 2003.

⁵⁷ Fassin, E., Feher, M. Parité et Pacs: Anatomie politiques d'un rapport. In: Borillo, D., Fassin, E. (eds.) Au-delà du Pacs: L'expertise familiale à l'épreuve de l'homosexualité. Paris: Puf, 2001.

⁵⁸ Peschard, J. The quota system in Latin America: General overview. In: Karam, A. (ed.) Women in Parliament: Beyond Numbers. Stockholm: IDEA, 2002.

modernizace. Jakýkoliv kvótní mechanismus implikuje negativní konotaci v souvislosti se vzpomínkou na „nucenou emancipaci“, která byla striktně uložená příslušností k Sovětskému svazu.⁵⁹ Zmíněné diskurzivní rámce problematizují podreprezentaci žen v rozhodovacích procesech v normativní terminologii. Rekonceptualizace genderových kategorií tak legitimizuje redistribuci moci ve prospěch žen.

2.6. Koncepce kvótních mechanismů

Mezi nástroje, které se postavení žen v pracovním procesu a v oblasti rozhodování snaží zlepšit, patří mimo jiné i kvóty. Že se jedná o efektivní nástroj, ukazují dobré praxe z více jak 60 zemí světa, které tento princip uplatňují na rozličných úrovních kandidatur a rozhodovacích procesů. Podstata těchto opatření tkví především v napravení dlouhodobé strukturální nerovnosti a eliminaci genderových stereotypů. Obecně představují kvótní opatření ve smyslu ženských kvót posun v rámci pojetí rovnosti. Klasická liberální představa rovnosti tkví v principu rovných příležitostí nebo také konkurenční soutěže. Odstraněním formálních bariér jako je v politické sféře přiznání volebního práva ženám otvírá ženám příležitosti, nastoluje rovnou soutěž a je tak považováno za dostatečné. Míra úspěchu v tomto otevřeném poli příležitostí pak tkví v míře kompetencí a schopnostech samotných žen. Především v posledních dvou desetiletích se ženská hnutí snaží intenzivně upozorňovat na skutečnost, že opak je pravdou. Jiné, tzv. druhé pojetí rovnosti tak nabývá na významu. Ukazatelem tzv. druhé rovnosti je „rovnost ve výsledku“ jako míra úspěchu rovných příležitostí. Tato druhá rovnost stojí na premise, že rovná příležitost nezáleží jen na odstranění některých formálních překážek. Dá se říci, že se jedná o komplexní model překážek, který brání ženám v získání postů v rámci rozhodovacích procesů jak v politické sféře, tak ve sféře obchodní. Kvóty a jiné formy pozitivních opatření tak představují prostředek k dosažení rovnosti výsledků. Argumentační rovina těchto opatření tkví ve zkušenostech, ve statistických datech, která deklarují, že institutu rovné příležitosti nelze dosáhnout formálním rovným zacházením. Kvóty jsou kompenzačním opatřením vedoucím k rovnosti výsledků. Ve světle těchto argumentů nelze kvótní systémy považovat za

⁵⁹ Dahlerup, D., Freidenvall, L. „Quotas as a „fast track“ to equal political representation of women“, paper presented to the Annual Meeting of the American Political Science Association. Philadelphia, USA, 28 – 31 August 2003.

diskriminaci, ale za kompenzaci za strukturální překážky, se kterými se ženy setkávají jak v politické, tak v apolitické sféře.

Vzhledem k tomu, že počet žen v rozhodovacích procesech roste pomalým tempem, je potřeba užití mechanismů, díky kterým bude rovnosti pohlaví jak na pracovním trhu, tak v politických institucích, dosaženo rychleji.⁶⁰ Zavedení systému kvót představuje kvalitativní posun k politice přesných cílů. Kvóty však nejsou jen instrumentem k zajištění genderové rovnosti. Kvótní opatření jsou hojně využívána v různých aspektech organizace veřejné sféry. Politické systémy v některých zemích využívají kvóty zeměpisného charakteru, aby zajistila účast zástupců všech regionů. Jiné kvóty se vztahují na zastoupení menšinových participantů nebo vycházejí z národnostních, regionálních, jazykových nebo náboženských rozporů.

V této práci budou kvótní systémy diskutovány z hlediska jejich aplikace v politické sféře a na poli pracovních procesů v rámci členství v rozhodovacích funkcích.

Na hodnocení úspěšnosti kvótních opatření je třeba nahlížet z různých perspektiv. Je třeba ho studovat z hlediska kvantitativního, ale i zkoumat aspekt kvalitativní. Oficiální volební statistiky často neposkytují údaje o kandidátech/tkách nominovaných do voleb podle pohlaví. Tyto údaje lze povětšinou získat přes informační servery kandidujících politických stran. Vliv kvót je taktéž třeba hodnotit především z hlediska kvality daného kvótního systému. Nakonec musí být prošetřeny i místní determinanty existujících bariér ve vlivu konkrétního kulturního prostředí. Může se jednat o stigmatizaci ženy v dané společnosti nebo vliv určité názorové platformy, silným determinanem je náboženská příslušnost, a nebo tzv. existence skleněného stropu.

2.6.1. Typologie kvótních mechanismů v politice

Předcházející představy rezervovaných křesel pro jednu nebo několik málo žen představují vágní a všezahrnující kategorii "žen" a nejsou dnes již považovány za dostatečné. Aktuální systémy kvót aspirují na zajištění kritické menšiny zastoupení toho

⁶⁰ Rozvinuto v kapitole Historie směrnice o vyváženém zastoupení mužů a žen v rozhodovacích procesech.

Povinné kvóty pro řídicí orgány společností se sídlem v EU – část 2. In: Corporate governance institute [online]. 2015 [cit. 2015-05-07]. Dostupné na: http://www.governance.cz/cs/aktualne-ze-sveta-cg/povinne-kvoty-pro-ridici-organy-spolecnosti-se-sidlem-v-eu---cast-2__s68x8880.html.

pohlaví, které je zastoupeno méně. Ve všech rovinách rozhodovacích procesů jsou to právě ženy. Kritická menšina se různí v závislosti na opatření, které ji zavádí, nejčastěji se pohybuje na hodnotách 20, 30 nebo 40 %. Kvótní opatření jsou často zaváděna jako určité dočasné řešení odstranění bariér pro vstup žen do politiky.

Rozlišují se čtyři základní typy kvót:

1. Konstituční kvóta pro národní parlament

Tato ustanovení jsou závazná pro národní parlament.

2. Kvóta nebo směrnice volebního zákona pro národní parlament

Tento typ kvótního opatření je zakotven v legislativě nebo směrnici dané země. Zjednodušeně se tato kvóta označuje jako legislativní a je hojně využívána např. Ve státech Latinské Ameriky.

3. Kvóta politických stran pro volební kandidáty

Kvótní opatření v rámci politických uskupení určují pravidla nebo plány stanovené vlastními politickými stranami cílem zahrnout určité minimální procento zástupců jednoho pohlaví jako volební kandidáty na kandidátní listiny pro různé typy voleb. Rovněž se může jednat o kvóty pro vnitřní strukturu strany. Uplatnění systému kvót v politických stranách je ve většině států světa je na dobrovolné bázi. Obecně však platí, že pokud většinová strana zemi používá kvóty, má tento fakt podstatný vliv na všeobecné zastoupení žen napříč politickým sektorem daného státu.

4. Konstituční nebo legislativní kvóta pro podnárodní vlády

Jedná se o kvóty obsažené v ústavě nebo legislativě, které požadují nebo stanovují cíle vytvořit pro podzastoupené pohlaví určité procento kandidátek a podnárodní vládní úrovně - tzn. na místní, oblastní, regionální nebo státní/provinciální úrovni.

Kvóty v politickém spektru si kladou za cíl zvýšení počtu žen v politické sféře. Mohou být aplikovány v různých typech volebních systémů. Nejsnadněji se však zavádějí v systémech poměrného zastoupení, kvótní opatření byla realizována ale i v některých většinových systémech.

Volební kvóty pro zastoupení žen mohou mít nejčastěji povahu konstitučních, legislativních kvót nebo kvót pro politické strany. Tyto opatření se vztahují buď na počet ženských kandidátek navržených stranou do volebního klání, nebo mohou mít podobu rezervovaných křesel v zákonodárném sboru. Jednou ze základních myšlenek zavádění kvótních systému z perspektivy genderového mainstreamingu je eliminace izolovanosti žen v politické sféře.

Kvótní systémy jsou zpravidla konstruovány jako neutrální. Jejich cílem je upravit současné složení, resp. napravit nedostatečné zastoupení jednoho pohlaví. Se stanovením minimální hranice, je tak i stanovena maximální hranice. Rovnost pohlaví může být rovněž zajištěna v rámci pojetí tzv. "dvojitých kvót". Tohoto opatření je využíváno u takového kvótního systému, který stanovuje pouze kritickou menšinu. Dvojitá kvóta ošetřuje tendenci umístění ženských kandidátek na nevolitelné pozice na spodních částech kandidátních listin. Snaha překonat nízkou pravděpodobnost zvolení z těchto pozic je obsažena i v rámci užití preferenčních hlasů.

I přes výše zmíněná opatření nemusí být zřejmé, zda jsou tyto metody efektivní co do realizace, především oproti kvótám pro politické strany. Záleží na komplexnosti daného nařízení oproti jeho populistickému užití. Význam tkví rovněž v závaznosti kvótních ustanovení a především ve stanovení sankčních mechanismů za jejich neplnění. Zkušenost z jiných států ukazuje, že bez sankcí, se kvóty nesesetkávají s úspěchem.

2.6.2. Historie směrnice o vyváženém zastoupení mužů a žen v rozhodovacích procesech

Evropská Unie má pravomoc k vypracovávání právních předpisů týkajících se rovnosti mezi pohlavími již od roku 1957. Doporučení Rady Evropské Unie ohledně prosazování vyváženého zastoupení mužů a žen v rozhodovacím procesu pocházejí z let 1984 a 1996. Rovněž Evropský parlament krom těchto iniciativ během posledních dvou let několikrát požadoval právně zakotvené kvóty na úrovni Evropské Unie.⁶¹

⁶¹ Vivaine Reding Vice-President of the European Commission, EU Justice Commissioner Mapping EU action on Gender Equality. In: Europa Press Released [online]. 2012 [cit. 2015-05-07]. Dostupné na: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-702_en.htm?locale=en.

Tématika povinných kvót pro řídicí orgány se sídlem v Evropské Unii se začala v Bruselu diskutovat již v roce 2010. U jejího zrodu stála tehdejší komisařka Evropské Unie pro spravedlnost, základní práva a občanství, která má v kompetenci oblast rovnosti žen a mužů. Viviane Reding se zabývala veřejně obchodovanými společnostmi, konkrétně tedy složením jejich řídicích orgánů. Bylo zjištěno, že v horizontu let 2003 až 2010 vzrostl počet žen v těchto funkcích z 8,5 % na 11,8 %.⁶²

Přestože některé ze společností měly již zavedené programy na zajištění diverzity, má posun v posledních letech tak pomalé tempo, že bez zavedení směrnice by se cílů stanovených směrnicí dosáhlo nejdříve za 40 let.

Na základě těchto závěrů vznikl požadavek na cílenou iniciativu, která by měla v kompetenci zajišťování genderové rovnováhy. V roce 2010 byla Evropským parlamentem svolána komise, která měla za úkol tvorbu direktivy zaštiťující zvýšení počtu méně zastoupeného pohlaví v řídicích orgánech. Zde byl stanoven požadavek 40% tzv. kritické menšiny. Nejprve vešla v platnost směrnice o kapitálových požadavcích, která se týká sektoru úvěrových institucí a je účinná od 1.1.2014. V březnu 2011 vyzvala Viviane Reding společnosti, aby se dobrovolně zapojily podpisem „Women on the Board Pledge of Europe“. Výzva byla podepsána jen 24 společnostmi. Zásadní byl v tomto procesu Evropský pakt pro rovnost žen a mužů 2011-2020, který byl přijat v březnu 2011. Tímto aktem bylo oficiálně vyjádřeno, že politika rovnosti žen a mužů je pro hospodářský růst a konkurenceschopnost zásadní. I přesto, že z dat jasně vyplývá, že prakticky v celé Evropské Unii jsou řídicí a dozorčí orgány řízeny jedním pohlavím, existují značné rozdíly mezi jednotlivými zeměmi.

2.6.3. Směrnice o vyváženém zastoupení mužů a žen v rozhodovacích procesech

V současné době jsou kvótní opatření výbušným tématem nejen v rámci politické scény, ale rovněž jsou hojně diskutovány v prostředí komerčního sektoru. Četnost těchto diskuzí je podložena vydáním direktivy Evropské komise o zlepšení vyváženosti mezi nevykonnými členy správní rady společností kotovaných na burzách.

⁶² Povinné kvóty pro řídicí orgány společností se sídlem v EU – část 2. In: Corporate governance institute [online]. 2015 [cit. 2015-05-07]. Dostupné na: http://www.governance.cz/cs/aktualne-ze-sveta-cg/povinne-kvoty-pro-ridici-organy-spolecnosti-se-sidlem-v-eu---cast-2__s68x8880.html.

V soukromém sektoru byla tímto opatřením vyvolána bouřlivá diskuze a to především z důvodu zmatku a nedorozumění, která direktivu už od jejího počátku doprovázejí. Směrnice stanovuje konkrétní kritickou menšinu, která činí 40% podíl nedostatečně zastoupeného pohlaví ve vedení firem. Směrnice není striktně určující kvótou, která by vyměňovala současné mužské vedení za ženské. Určujícím faktorem k obsazení vysokých postů nadále zůstávají kvalifikace a zásluhy. Pohlaví se tedy nestane klíčovým kritériem, jedná se především o stanovení kvantitativního cíle, k němuž vedou různé cesty. Navrhovaná směrnice stanoví minimální harmonizaci požadavků na správu a řízení společnosti, přičemž rozhodnutí o jmenování pracovníků budou nadále muset být založena na objektivních kvalifikačních kritériích.⁶³ Ve směrnici jsou obsaženy právní aspekty, které zabraňují automatické podpoře nedostatečně zastoupeného pohlaví z důvodu dosažení určitého cíle genderové rovnosti. V souladu s těmito opatřeními budu ale upřednostněna stejně kvalifikovaná osoba méně zastoupeného pohlaví, avšak po objektivním posouzení všech kritérií kompetentnosti všech uchazečů. Vedle použití tohoto základního preferenčního pravidla bude na každém konkrétním podniku, jakou strategii k dosažení cíle zvolí. Například se může jednat o nenásilná opatření typu genderově senzitivní inzerce, výběrové komise složené z žen i mužů, nebo vytváření tzv. "talent poolů", což je koordinované monitorování talentů v určité oblasti, např. ve finančním sektoru, zaštitěné povětšinou PR agenturami.⁶⁴

V rámci vymezení směrnice je důležité popsat, jakých správních orgánů se vlastně týká. Všechny organizační systémy řídicích a dozorčích orgánů rozlišují mezi členy představenstva a mezi členy dozorčí rady. Členové představenstev jsou aktivními účastníky rozhodovacích procesů, mají rozhodovací kompetence v rámci každodenního fungování společností, jsou výkonnými členy správní rady. Naopak nevýkonnými členy správní rady jsou právě členové dozorčích rad. Jejich funkce v rámci společností je především dozorovací a proto jsou do těchto funkcí dosazováni především ti kandidáti, kteří nepůsobí v dané společnosti, což by mělo zaručit jejich dozorovací bezúhonnost. Preferenční pravidlo směrnice se týká pouze členů dozorčích rad a to ze dvou důvodů.

⁶³ Povinné kvóty pro obsazování žen do vedení firem [online]. Praha: Asociace pro mezinárodní otázky pro potřeby XVIII. ročníku Pražského studentského summitu, 2012 [cit. 2015-04-20]. Dostupné na: http://www.studentsummit.cz/data/1359507823711BGR_EU_I.pdf.

⁶⁴ Špondrová, P. Bijte na poplach! Směrnice o kvótách je tady!!! (Skoro). In: Jiné právo [online]. 2012 [cit. 2015-04-20]. Dostupné na: <http://jinepravo.blogspot.cz/2012/12/pavlaspondrova-bijte-na-poplach.html>.

První tkví v minimalizaci zásahu směrnice do běžného fungování společnost. Druhý důvod spočívá v minimalizaci tohoto potenciálního zásahu v těch oblastech hospodářství, ve kterých jsou osoby určitého pohlaví obzvláště nedostatečně zastoupeny.⁶⁵

Součástí návrhu směrnice je tzv. "flexi kvóta". Jedná se o doplňkové opatření, kterým se rozumí povinnost společností kotovaných na burze, aby si samy stanovily samoregulační cíle v rámci výkonných funkcí. Flexi kvóta znamená tlak pro společnosti, aby samy podnikaly kroky vedoucí ke genderové vyváženosti. V případě představenstev směrnice tedy nestanovuje jasnou kvótu.⁶⁶

Časové vymezení se různí v závislosti na typu podniku, kterého se směrnice týká. V rámci společností soukromých, má být stanoveného cíle 40% zastoupení méně zastoupeného pohlaví dosaženo do roku 2020. V případě společností ve veřejném sektoru má být stanovený cíl pokořen již během tří let, do roku 2018. Jedná se o podniky, v nichž má veřejný sektor dominantní podíl. Společností jsou povinny každoročně reportovat své snažení v oblasti genderové vyváženosti. Navrhovaná opatření mají sice dočasný charakter, neměla by však pozbýt na významu v roce 2020. Jejich platnost vyprší až v roce 2028, kdy má být stanovených cílů dosaženo a zastoupení obou pohlaví má být vyrovnané ve všech společenských spektrech.⁶⁷

Jak již bylo řečeno, direktiva se vztahuje na podniky kotované na burze. Jedná se tedy o firmy, jejichž cenné papíry jsou obchodovatelné na trhu některého ze členských států. Směrnice se tady dotkne dozorčích rad soukromých firem, ale i veřejných podniků, přičemž veřejným podnikem je takový podnik, v němž mají veřejné moci rozhodující vliv. Vyloučeny z účinnosti směrnice jsou podniky malé a střední velikosti, které mají méně než 250 zaměstnanců a jejich roční obrat činí méně než 50 mil. EUR. V rámci celé Evropské Unie by se tato nařízení měla dotknout o něco více než 5000 společností. Dále je členským státům ponechána volnost ve smyslu oprostění od

⁶⁵ Women on Boards: Commission proposes 40% objective. In: European Commission - Justice [online]. 2012 [cit. 2015-04-12]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/newsroom/gender-equality/news/121114_en.htm.

⁶⁶ Women on Boards: Commission proposes 40% objective. In: European Commission - Justice [online]. 2012 [cit. 2015-04-20]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/newsroom/gender-equality/news/121114_en.htm.

⁶⁷ Směrnice evropského parlamentu a rady o zlepšení genderové vyváženosti mezi členy dozorčí rady/nevýkonnými členy správní rady společností kotovaných na burzách a o souvisejících opatřeních. In: European Commission [online]. 2012 [cit. 2015-04-20]. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0614:FIN:cs:PDF>.

směrnice pro ty podniky, ve kterých není celkem zaměstnáno ani 10% méně zastoupeného pohlaví.

Jak ukazují zkušenosti z jiných členských států Evropské Unie, zavedení kvótních opatření se neobejde bez efektivního systému sankcí za nedodržení. Zde je rovněž ponechána volnost členským státům v jejich určení, samotné členské státy si je sankce stanoví v prováděcích předpisech. Směrnice pouze zmiňuje, že má jít o sankce přiměřené a odrazující pro ty společnosti, které budou jednat v rozporu s direktivou. Mohou zahrnovat například správní pokuty, které budou zřejmě nejčastější, může se jednat ale i o rozhodnutí o neplatnosti jmenování osoby do funkce stanovené soudem.⁶⁸

Pokud některé členské státy již zavedly opatření zajišťující vyšší zastoupení méně zastoupeného pohlaví v dozorčích orgánech společností ještě před tím, než tato směrnice vstoupila v platnost, budou moci v těchto opatřeních pokračovat bez hrozby sankčních opatření direktivy pouze v případě, že budou moci prokázat, že stejných cílů jako stanovuje směrnice lze dosáhnout bez jejího přijetí.⁶⁹

2.7. Kvóty v Evropské unii

2.7.1. Kvóty v businessu v Evropské unii

Pouhých 13,7 % činilo procentuální zastoupení ženského pohlaví v řídicích orgánech velkých společností v Evropě k roku 2012. Oproti roku 2010, kdy toto zastoupení činilo 11,8 % je to jen velmi malé zlepšení.⁷⁰ Situace nízkého podílu žen v rozhodujících pozicích je, na základě statistických dat produkovaných Eurostatem, ještě více alarmující na poli obchodních firem. Jen necelých 14 % členů řídicích orgánů velkých společností v Evropě je ženského pohlaví. Oproti stavu v roce 2011 se jedná pouze o necelé 2% zlepšení. Tímto tempem by vyrovnaného zastoupení v dozorčích

⁶⁸ Špondrová, P. Bijte na poplach! Směrnice o kvótách je tady!!! (Skoro). In: Jiné právo [online]. 2012 [cit. 2015-04-20]. Dostupné na: <http://jinepravo.blogspot.cz/2012/12/pavlaspondrova-bijte-na-poplach.htm>.

⁶⁹ Vivaine Reding Vice-President of the European Commission, EU Justice Commissioner Mapping EU action on Gender Equality. In: Europa Press Released [online]. 2012 [cit. 2015-04-20]. Dostupné na: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-702_en.htm?locale=en.

⁷⁰ Women on Boards – Factsheet 1 – The economic arguments. In: European Commission [online]. 2012 [cit. 2015-04-20]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/genderequality/files/womenonboards/factsheet-general-1_en.pdf

radách a představenstvech bylo dosaženo nejdříve v horizontu 40-ti let.⁷¹ Vztah mezi podílem žen v neexecutivních orgánech a ekonomickou prosperitou společností není zřetelný. Jsou známy studie různých závěrů, buď dokládající pozitivní vliv vyššího zastoupení žen v rozhodovacích funkcích, přičemž takovéto závěry jsou převažující nebo naopak závěry hovořící o vlivu negativním, ale existují i výzkumy, které nenacházejí žádnou souvislost.

Avšak pomalé tempo vývoje na poli problematiky nízkého zastoupení žen v rozhodovacích procesech napříč Evropskou Unií vedlo k prosazení vlastní legislativy podporující vstup žen do těchto funkcí v 11 členských státech. Zavedené kvótní mechanismy jsou různých typů především ve vztahu k sankcím za jejich nedodržení. Nejměrnějším modelem je tzv. "comply and explain", který zavazuje ke snaze pravidla genderové diverzity dodržovat, v případě neúspěchu požaduje pouhé vysvětlení důvodu, proč nebylo dosaženo plánovaných cílů. Tento typ opatření je praktikován v Nizozemí a ve Španělsku. V Nizozemí byl přijat v roce 2011 cíl minimálně 30% zastoupení každého pohlaví v každé radě větších společností. Tato společnost je definována počtem zaměstnanců, který má převyšovat 250 osob, nezáleží na tom, jestli je daná společnost zapsaná nebo nezapsaná na burze. Cíle by mělo být dosaženo do roku 2016 s tím, že v tomto roce bude přezkoumána účinnost tohoto mechanismu a bude rozhodnuto o jeho dočasnosti. Pokud se cíle nepodaří dosáhnout, sankce ukládá povinné reportování o důvodech neúspěchu ve výroční zprávě. Další model je definován peněžními sankcemi za nedržení kvótních ustanovení. Příkladem je Itálie, která v roce 2011 stanovila genderové kvóty pro rady a kontrolní orgány společností kotovaných na burze. Mechanismus se dotýká rovněž státních podniků. Paritní práh stanovuje 1/3 zástupců jednoho pohlaví, čehož má být dosaženo do roku 2015. Povaha těchto ustanovení má progresivní povahu, začíná varováním až po peněžní sankci. Dalším možným mechanismem je aplikace kvót na státní podniky, tento model je zaveden ve Skandinávských zemích jako je Dánsko nebo Finsko, najdeme jej ale i v sousedním Rakousku či Řecku. Ve většině zemí Evropské Unie byly implementovány samoregulační nástroje ve formě "kódů". Nejedná se o vyložení o kvótu jako takovou, ale spíše o afirmativní opatření. Tyto "kódy správy a řízení společnosti"⁷² jsou cíleny na subjekty veřejného sektoru. V současné době jich užívá například Dánsko, Finsko,

⁷¹ Report: Women in decision-making positions. In: European Commission - Special Eurobarometer 376 [online]. 2012. [cit. 2015-05-26]. Dostupné na:

http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_376_en.pdf

⁷² Corporate governance code.

Rakousko, Nizozemsko nebo Polsko. V každé zemi je využívání kódu odlišné, většinou je ale aplikováno na větší firmy kotované na burze. Tento druh opatření nestanovuje sankce, nicméně společnosti se v důsledku jejich neplnění mohou jevit netransparentně.⁷³ Lze tedy shrnout, že přístupy v zavádění kvót v businessu se liší v 5 různých faktorech. Jedná se o formu společnosti, pro niž je kvóta platná, dále pak velikostí dané společnosti. Za určující faktor mající největší vliv na vlastní efektivitu kvótních opatření je bezesporu stanovení sankce za jejich nedodržení. Jako stěžejní faktor se jeví argumentační rovina jejich zavedení, kterou budu v rámci této práce analyzovat. Pro ucelenou představu se například může jednat o argumenty typu: profit společnosti; využití potenciálu; nebo genderová rovnost. Zásadním odlišujícím faktorem v různých zemích je to, zda kvótní mechanismy byly reálně zavedeny, neboli implementace plánů.

2.7.2. Kvóty v politice v Evropské Unii

Ve vztahu k zavádění politiky rovných příležitostí reagovaly státy nejenom z Evropské unie zaváděním různých druhů kvót v politice. Legislativní ukotvení kvót na úrovni ústavy praktikuje 14 států světa. Ve volebním zákoně má nějaký druh kvóty v současnosti zahrnuto celkem 51 zemí. Legislativní kvóty v rámci Evropské unie má zavedeno 8 států. Již v roce 1994 je jako první zavedla Belgie, která byla následována řadou členských států především po finanční krizi v roce 2008. Pozitivní efekt kvótních opatření dokládá skutečnost, že z 16 evropských států, které mají minimálně 30% podíl žen v parlamentu, všechny používají či používaly nějaký typ kvóty.

Legislativní zavedení kvót však naráží i na určité limity a to především při stanovení sankcí za jejich nedodržení. Příklad představuje Francie, kde za nedodržení legislativy vztahující se k počtu žen na kandidátní listině byly strany postihnuty poměrným snížením finančního příspěvku. Nicméně toto snížení nemělo žádný fatální důsledek, takže strany raději volily sankci, než aby nominovaly ženy. Pravidlo, které bylo uplatňováno v rámci lokálních voleb, se osvědčilo lépe. Sankce jsou nastaveny formou zneplatnění kandidátní listiny při nedodržení kvót. Úspěšnost kvótních mechanismů se rovněž odvíjí od systému, ve kterém jsou uplatňovány. Většinový

⁷³ Index of codex. In: European corporate governance institut [online]. 2012. [cit. 2015-05-27]. Dostupné na: http://www.ecgi.org/codes/all_codes.php.

system zabraňuje svou povahou úplné implementaci kvót. Situace v Polsku a v Řecku zatím nedosahuje takových výsledků, jak bylo očekáváno. Kvóty neošetřují pořadí kandidátů/tek na kandidátních listinách, nicméně v těchto zemích jsou kvóty zavedeny relativně čerstvě.

Nejpříkladnějším vzorem dobré praxe je již zmíněná Belgie. Opatření z roku 1994 bylo považováno za dočasné a mělo zajišťovat minimálně 25% zastoupení obou pohlaví, v roce 1999 se měl pak podíl navýšit na 33 %. V první řadě bylo pravidlo uplatněno v rámci regionálních voleb, aby se na něj strany mohly snáze adaptovat. V roce 2002 pak proběhla revize zákona do současné podoby, která stanovuje, že rozdíl mezi počtem kandidujících obou pohlaví nesmí být více než 1, s tím že na prvních dvou místech nesmějí být osoby stejného pohlaví. Sankce za nedodržení kvóty jsou v Belgii nastaveny jako odmítnutí registrace kandidátní listiny.

2.8. Postavení žen na trhu práce v České republice

Ačkoliv polovinu českých zaměstnanců tvoří ženy, jejich platové ohodnocení je průměrně o pětinu menší než ohodnocení mužů. Na základě zjištění platových rozdílů srovnáním průměrné hodinové mzdy v jednotlivých státech, které provedl Evropský statistický úřad, se Česko řadí s 21% rozdílem na třetí místo. O něco málo hůře je na tom Rakousko s 23 % a první místo obsadilo Estonsko, kde je rozdíl mezi platy mužů a žen za stejnou práci 30 %. Průměrná hodnota v Evropské unii je 16 %.⁷⁴

Jedním z důvodů tohoto nelichotivého umístění je feminizace těch pracovních oborů, ve kterých jsou nejčastěji zastoupeny ženy. Ty tvoří v Česku 79 % administrativních pracovníků. Zaměstnanci ženského pohlaví tvoří rovněž většinu zdravotnického personálu krom jediné výjimky. Primariáty, tedy nejvyšší pozice ve zdravotnictví, jsou jedinými sektory, kde dominují muži. Dalším finančně podhodnocenou oblastí trhu práce je školství. I zde najdeme nejvíce žen, ovšem jejich počet klesá úměrně stupni školy. V mateřských školách se muži téměř nevyskytují, na základních školách už činí 16 %. Na školách středních je jejich počet 40 %. Poměr se

⁷⁴ Jak odstranit platovou nerovnost mezi ženami a muži. Evropská komise – Generální ředitelství pro spravedlnost [online]. 2014 [cit. 2015-06-02]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/gender_pay_gap/140319_gpg_cs.pdf.

mění v akademickém prostředí, kde 64 % pracovníků jsou muži. Není překvapivé, že stupeň školy jde ruku v ruce s narůstajícím finančním ohodnocením učitelů.⁷⁵

Podle statistických údajů, které každoročně zveřejňuje Český statistický úřad, je zajímavý vývoj podílu podnikajících v souvislosti s pohlavím. V roce 2013 mezi zaměstnanými ženami tvořily podnikatelky 13,5 %, přičemž tento rozdíl činil v roce 2005 pouhých 9,2 %. Jedná se tedy o poměrně značný nárůst oproti tomu, že z celkového počtu zaměstnaných mužů představovali podnikatelé necelých 21,2 %, což je stav v podstatě stejný jako v roce 2005. Ještě markantnější rozdíl je patrný při pohledu na nejvyšší dosažené vzdělání podnikatelek. Poměrně výrazně rostl podíl vysokoškolaček. V roce 2005 představoval podíl podnikajících žen s vysokoškolským titulem 28 %, v roce 2013 již tento poměr činil 40 %.⁷⁶

Současná situace v České republice je však závažnější ve vztahu ke vzdělání zaměstnanců. Rok od roku roste počet žen mezi absolventkami vysokých škol, ale i středních škol s maturitou a vyšších odborných škol. Mužská část české populace převyšuje jen v případě absolventů středních škol bez maturity. Český statistický úřad uvádí, že v roce 2013 absolvovalo vysokou školu 91 551 studentů, z toho bylo 55 952 žen.⁷⁷

Ženy však vydělávají méně než muži a to bez ohledu na vzdělání. Nástrojem, který měří platové nerovnosti mezi pohlavími je Gender Pay Gap (GPG)⁷⁸. Při pohledu na hodnoty GPG hraje významnou roli odchod žen na mateřskou dovolenou. Ve věkové kategorii 25-29 let je hodnota GPG 6,1 %. Tato hodnota stoupá až k hodnotě 24,7 % ve věkové kategorii 35-39 let.

Zjištění Českého statistického úřadu je zajímavé porovnat v souvislosti s indexem genderové spravedlnosti. Jedná se o nástroj měřící propast mezi muži a ženami jak v oblasti vzdělání, ekonomie, ale politické participace ve smyslu přístupu k moci. Měřitelné indikátory kvalifikují postavení žen ve společnosti na základě údaje na škále 0 - 100. To například znamená, že žádná žena nemá přístup ke vzdělání a každý muž ano a 100 značí naprostou rovnost. Index genderové spravedlnosti pak znamená průměr všech tří oblastí. Jedním z indikátorů z oblasti postavení žen ve společnosti je jejich % v

⁷⁵ Ženy a muži v datech 2014. Gender: genderové statistiky [online]. 2014 [cit. 2015-06-02]. Dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/czso/zeny-a-muzi-v-datech-2014-ksmwktemht>.

⁷⁶ Viz 73.

⁷⁷ Viz 73.

⁷⁸ Gender Pay Gap je počítán jako relativní rozdíl mediánu mzdy mužů a žen vztažený k mediánu mzdy mužů a vyjadřuje se v procentech. Konkrétnější popis metodologie dostupný na: <https://www.czso.cz/csu/czso/zeny-a-muzi-v-datech-2014-ksmwktemht>.

managementu a vedení firem, dále je to % žen v parlamentu, % žen v ministerských pozicích a konečně pak % žen v technických pozicích. Mezi indikátory sloužící k měření vzdělání patří gramotnost, nástup na základní školu, nástup na střední školu a nástup na vysokou školu. Ekonomická participace je zkoumána z hlediska míry ekonomické aktivity a odhadovaného příjmu. Dle mezinárodní sítě občanských organizací s názvem Social Watch se v roce 2012 Česká republika na žebříčku zemí GEI umístila na nelichotivém 43. místě.⁷⁹ Významný je rozdíl mezi samotným GEI dle vzdělání, kde Česká republika obsadila 12. místo, avšak zaostává právě v míře GEI podle politické participace, kde je na 53. místě za takovými státy jako je Belize nebo Trinidad a Tobago.⁸⁰

2.8.1. Ženy v rozhodovacích pozicích v České republice

V rámci neexekutivních orgánů českých společností působí v současné době pouze 7 % žen, zatímco v sousedním Slovensku je jejich počet třikrát vyšší, Norsko převyšuje Česko téměř šestkrát.⁸¹ Jak je z těchto dat patrné, agenda rovného zastoupení pohlaví ve vedení firem se v České republice netěší popularitě. I na tomto poli však existují světlé výjimky v podobě nečetných organizací zabývajících se touto problematikou. Aktuální data přinesla organizace Otevřená společnost. Pod vedením pánů Tomáše Pavlase, Kryštofa Krotila a Petra Jánského vznikla v naší společnosti vůbec první analýza s příznačným názvem „Zastoupení žen v rozhodovacích pozicích ve firmách v České republice.“ Studie se zabývala pěti druhy firem, jednalo se o společnosti státní (57), krajské (53), městské nebo obecní (443), kotované na pražské burze (13) a konečně firmy s obratem převyšujícím 1 milion korun. V rámci každého subjektu byl zjišťován stav zastoupení žen a mužů v orgánech dozorčích rad, předsedů nebo předsedkyň dozorčích rad, představenstva a předsedů nebo předsedkyň představenstva. V rámci hodnocení veřejných firem dospěli analytici k zarážejícímu výsledku, a totiž, že průměrné zastoupení žen v dozorčích radách je nejnižší ve státních

⁷⁹ Index genderové spravedlnosti. Česko proti chudobě. [online]. 2012 [cit. 2015-06-02]. Dostupné na: <http://www.socialwatch.org/node/14368>

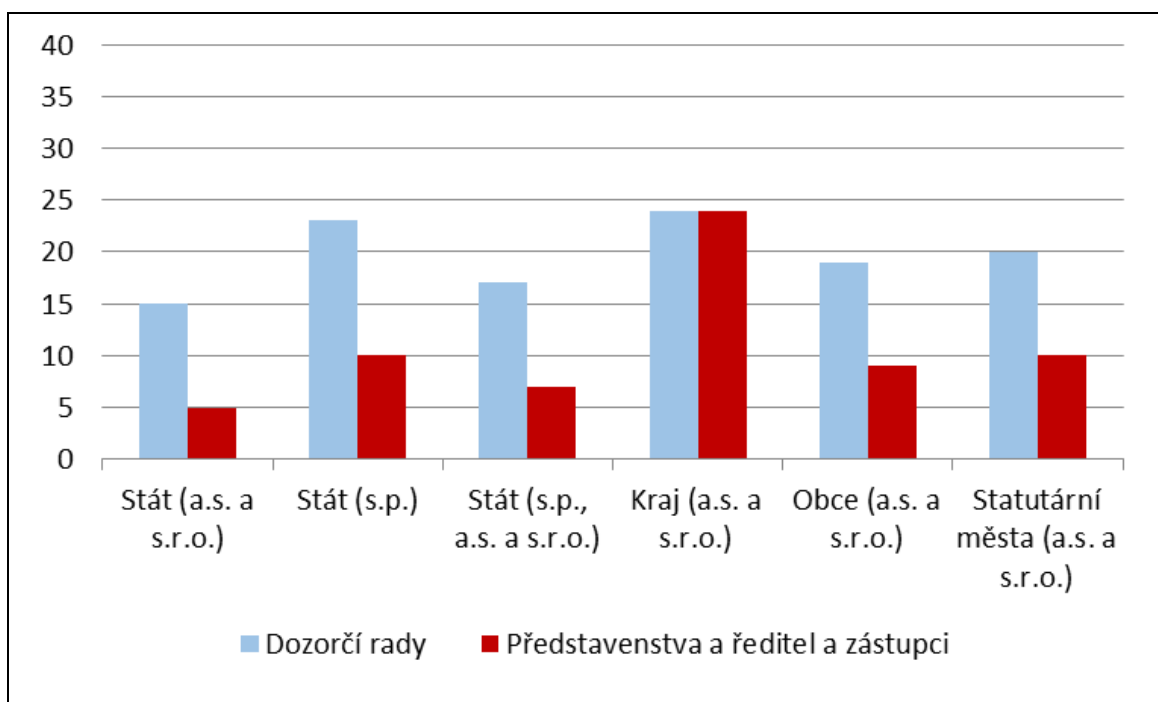
⁸⁰ Viz 7.

⁸¹ Executives and non-executives. In: European Commission [online]. 2015 [cit. 2015-05-26]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/database/business-finance/executives-non-executives/index_en.htm.

firmách, činí pouhých 15 %, přičemž průměrné zastoupení žen jako předsedkyň v těchto dozorčích radách je jen 7,1 %. Z analýzy vyšly z veřejných podniků nejlépe co do počtu žen v neexecutivních orgánech společnosti vlastněné krajem. Situace je obdobná na úrovni představenstev. Například průměrné zastoupení žen jako předsedkyň představenstev činí pouhá 2 % ve firmách státního charakteru. Ovšem ani podniky spravované statutárními městy nevykazují vyrovnané zastoupení, jedná se o necelá 4 % předsedkyň představenstev. Největší disproporce panuje ve státních firmách.

Následující graf prezentuje průměrný počet žen v procentech ve veřejných firmách a to jak na úrovni dozorčích rad, tak v představenstvech a na úrovni ředitelů a zástupců.

Graf.č.1: Podíl žen v orgánech veřejných společností (v %)

Zdroj: Zastoupení žen v rozhodovacích pozicích ve firmách v ČR.⁸²

Vzhledem ke zmiňované direktivě Evropské Unie⁸³ je podstatné zmínit výsledky, které přinesla analýza o firmách kotovaných na pražské burze. Jedná se 13 společností, z nichž ani v jedné není v dozorčí radě předsedkyní žena. Na úrovni

⁸² Přejato z analýzy neziskové organizace Otevřená společnost s názvem „Zastoupení žen v rozhodovacích pozicích ve firmách v ČR.“ Dostupná na: <http://www.otevrenaspolecnost.cz/kdo-jsme>.

⁸³ Oficiální název je „Directive of the European Parliament and the Council on improving the gender balance among non-executive directors of companies listed on stock exchanges and related measures.“

členství v dozorčích radách se ženské zastoupení pohybuje na necelých 5 %. V představenstvech je situace o něco málo lepší. Z celkového počtu 58 členů je žen 6. V šesti firmách panuje nepoměr v maximální míře, jelikož žádnou z funkcí ani v rámci dozorčích rad, ani v představenstvech nezastává žena.

Z analýzy vyplývá, že počet žen ve zkoumaných představenstvech, tedy všech firem kotovaných na pražské burze, představuje výrazně nižší zastoupení než v dozorčích radách. V žádné z dozorčích rad či představenstvu nesedí více než 1 žena. Celkově pouze 9 ze 127 pozic v těchto 26 dozorčích radách a představenstvech (13 společností) zastávají ženy.

2.8.2. Ženy v politice v České republice

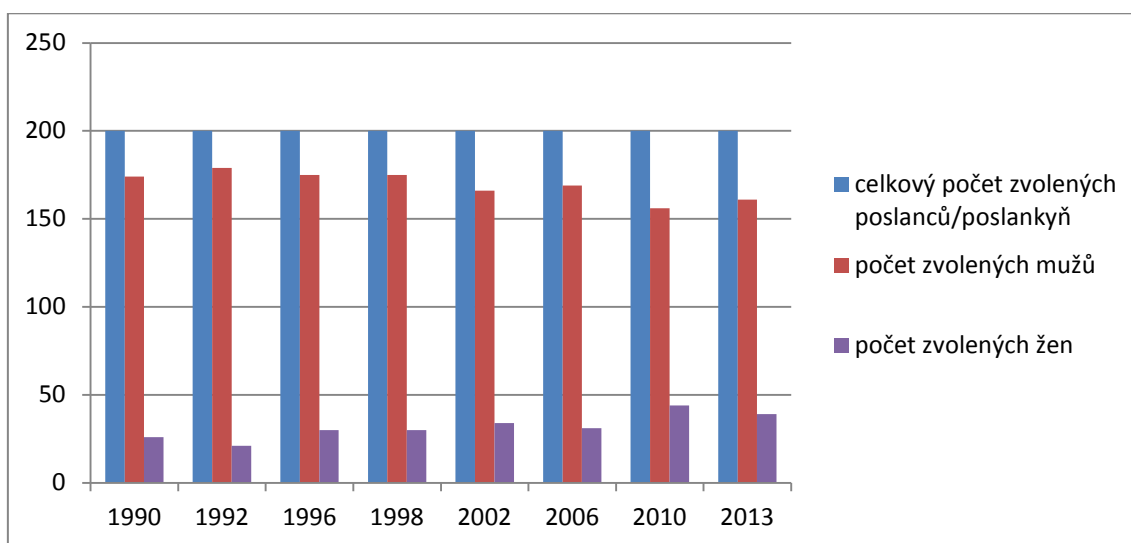
Ačkoliv případy dobrých praxí ze zahraničí svědčí pro to, že zavedení kvótních mechanismů v politice je efektivním nástrojem pro zvýšení počtu žen v rozhodovacích pozicích, legislativní činitelé České republiky se staví proti jejich plošnému zavedení. V České republice neexistuje kvóta pro minimální zastoupení jednoho pohlaví zakotvená v ústavě, tzv. konstituční kvóta pro národní parlament, ani kvóta v národní legislativě či směrnicích, tzv. kvóta nebo směrnice volebního zákona pro národní parlament. Zavedeny jsou pouze kvóty politických stran pro volební kandidátky, které jsou prozatím nepovinné. V současné době vnitrostranické kvóty využívá nově ČSSD – v nedávně době strana veřejně oznámila, že přijala vnitrostranickou kvótu stanovující procentuální podíl žen (hranice 40 % minimálního zastoupení jednoho pohlaví) na kandidátní listině při volbách do krajů a Poslanecké sněmovny. Bohužel však tato kvóta neřeší umístění žen a mužů na kandidátní listině, takže může dojít k tomu, že ženy budou umístěny na nevolitelné pozice na konci kandidátky. Kvóty o procentuálním zastoupení jednoho pohlaví na kandidátní listině a ve funkcích strany využívá již několik let i Strana zelených – například na kandidátní listině vždy na prvních dvou místech má být muž i žena, i v následující trojici má vždy být alespoň jeden zástupce opačného pohlaví; cílem těchto kvót je dosáhnout alespoň třetinového zastoupení jednoho pohlaví. Obdobné kvóty využívá strana i pro vysoké funkce ve straně, například v pozici předsedy/kyně a místopředsedy/kyně musí být vždy muž a žena.

Dalším pozitivním opatřením aktuálně diskutovaným na legislativní scéně je návrh tzv. zipového zákona. Na zasedání Rady vlády pro rovné příležitosti žena a mužů

ze srpna roku 2014 se Rada⁸⁴ usnesla, že vítá návrh tzv. zipového zákona⁸⁵ a doporučuje ho ke schválení vládě ČR a jeho následnému předložení Parlamentu ČR. Cílem zákona je „posunout“ ženy do volitelných míst – zákon tedy ošetřuje pořadí kandidátů/tek a to tak, že v první dvojici by měl/a být muž a žena, v další trojici by mělo být zastoupeno alespoň jednou opačné pohlaví. Zákon by měl být uplatňován do krajských voleb, do voleb do Poslanecké sněmovny a v rámci politických stran/hnutí. Stanovuje také minimální hranici 30 % zastoupení jednoho pohlaví na kandidátní listině. Návrh zákona obsahuje i sankce za nedodržení – jde o snížení finančních příspěvků stranám, které ve volbách vyhrájí a to až o 1/3. Návrh zákona vycházel z pozitivních zkušeností z evropských zemí, kde již legislativní kvóty fungují.

Následující graf prezentuje počet žen zvolených do vrcholných politických funkcí, konkrétně do poslanecké sněmovny a senátu. A to v období od roku 1989 v případě poslanecké sněmovny, zaznamenané období v případě senátu je pak od roku 1996.

Graf č.2: Zvolení zástupci ve volbách do poslanecké sněmovny dle pohlaví

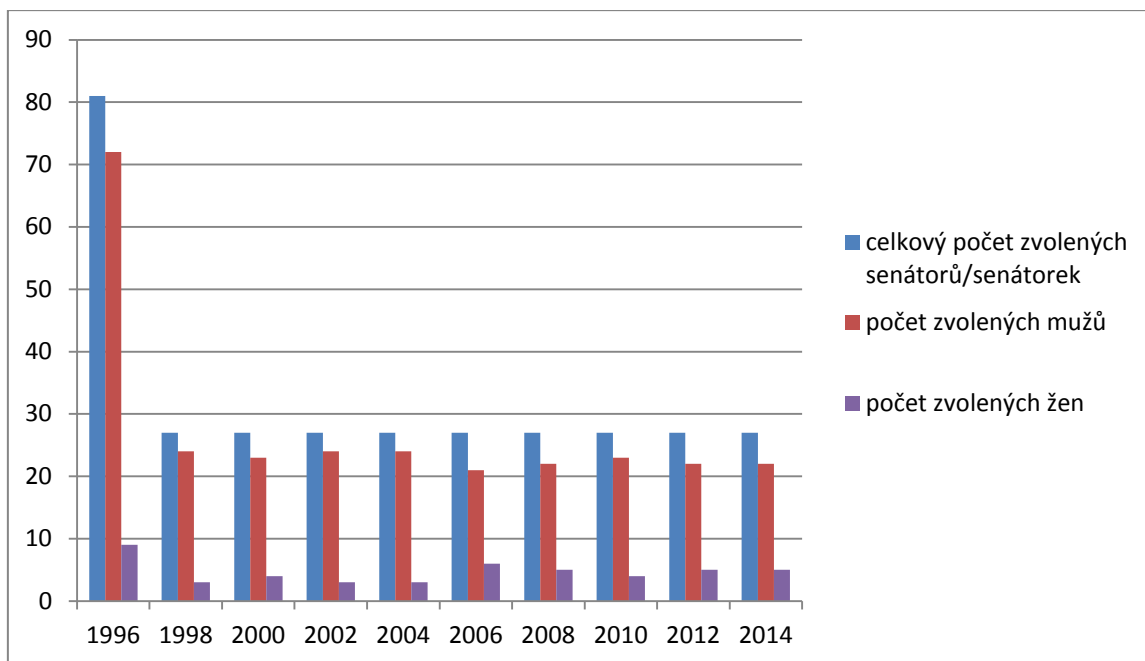

Zdroj: www.volby.cz

Graf č.3: Zvolení zástupci ve volbách do senátu dle pohlaví

⁸⁴ Rada vlády pro rovné příležitosti žen a mužů.

⁸⁵ Tzv. zipový zákon navrhuje změnu následujících zákonů: zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu ČR; zákon č. 130/2000 Sb., o volbách do zastupitelstev krajů; zákon č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a politických hnutích.

Zdroj: www.volby.cz

Implementace pozitivních opatření podporující vstup žen do politické sféry byla rovněž zkoumána na pozadí názorů veřejnosti. V loňském roce bylo realizováno výzkumné šetření Sociologického ústavu AV ČR s názvem *Ženy a muži v rovnováze*. Cílem zkoumání bylo zjistit, zda mají ženy menší zájem o politiku, jaké jsou bariéry pro vstup žen do politiky a zda-li si vůbec česká veřejnost přeje více žen v politice. Reprezentativní šetření bylo připraveno oddělením Gender a sociologie ve spolupráci s Fórem 50 %. Bylo zjištěno, že téměř 60 % dotázaných považuje zastoupení žen v politice za nedostatečné s tím, že 62 % respondentů se domnívá, že je potřeba aktivně podporovat vstup žen do politiky. V porovnání se ženami jsou muži méně nakloněni aktivní podpoře vstupu žen do politiky. Analýza předkládá závěry v souvislosti se zjištěním volební účasti, zájmem o politiku na různých úrovních. Neméně zajímavé jsou percepce přínosu žen v oblasti politiky. Nejčastěji respondenti zmiňovali, že více žen na politické scéně by znamenalo její změnu směrem ke kultivovanosti a větší slušnosti. K vlastnostem, kterými jsou dle dotázaných nositelkami především ženy, patří empatie a citlivost. Více žen v politice by znamenalo více prostoru věnovanému sociálním politikám a rodinně orientovaným oblastem rozhodování. Nemalý důraz byl kladen na kultivaci politické scény v souvislosti se snížením korupce, lepším hospodařením a celkovému zprůhlednění politických rozhodnutí při vyšším zastoupení žen na politické

scéně.⁸⁶ Šetření se dále zabývalo bariérami pro vstup žen do politiky. Téměř 80 % dotázaných považuje za největší překážku pro účast žen na veřejném rozhodování jejich rodinné povinnosti, což odráží zjištění, že 68 % respondentů vidí v současné situaci vliv tradice. 62 % dotázaných zmiňuje, že muži mezi sebe ženy nechtějí pustit, ale téměř 60 % se naopak domnívá, že ženy nemají o politiku zájem. Při zkoumání opatření podporující vstup žen do politiky, bylo zjištěno, že povinnost mít rovnoměrné zastoupení žen na kandidátkách nebo tzv. zipový zákon podporuje pouze 37 % dotázaných. Přičemž téměř tři čtvrtiny mužů si myslí, že by toto opatření bylo značně problematické pro politické strany, jelikož ty nedisponují ve svých řadách dostatečným počtem kandidátek. S největší oblibou se naopak setkávalo nejmírnější opatření v podobě osvětových a informačních kampaní napomáhající ženám ve vstupu do politických funkcí. Závěry výzkumu tedy jednoznačně rozporují zaběhlý stereotyp, že ženy nemají o politické záležitosti zájem. Naopak ženy vykazují srovnatelnou úroveň politické angažovanosti jako muži, avšak deklarují nižší míru politické sebedůvěry.⁸⁷

⁸⁶ Výzkumné šetření Ženy a muži v rovnováze bude ukončeno až v roce 2016. Údaje zmíněné v této práci byly již prezentovány na konferenci s názvem „Jak zvýšit zastoupení žen v rozhodovacích pozicích? Aktuální nástroje a opatření“, která se konala dne 26.3.2015. Konference byla realizována v rámci projektu s názvem „Příprava Akčního plánu pro vyrovnané zastoupení žen a mužů v rozhodovacích pozicích a dalších souvisejících opatření.“

⁸⁷ Viz 84.

3. Metodologická část

3.1. Úloha médií ve společnosti

Jelikož se v této práci zabývám diskurzivní analýzou mediálních příspěvků, považuji za příhodné v následující kapitole popsat úlohu médií ve společnosti.

Média v dnešní společnosti disponují značnou mocí. Skrze symbolické obsahy šířených informací bezprostředně ovlivňují to, jak členové společnosti konstruují realitu. Na jedné straně média odrážejí svět, ve kterém působí, na druhou stranu díky obsahům, které produkují, ho utvářejí. Činnost médií ve smyslu publikovaných obsahů má vliv jak na identitu jedinců, tak na jejich každodenní život.⁸⁸

Zprávy prezentované v novinách, časopisech a na internetu nejsou "tvrdými fakty", nýbrž produkty sociálních a politických praktik. Výběr těchto sdělení podléhá konkrétním kritériím selekce a transformace.⁸⁹ Každá událost má šanci být předložena čtenáři, čím více vyhovuje kulturním a ideologickým kritériím dané společnosti.⁹⁰ Význam, který je zprávě přisouzen v mediálním prostředí, nemusí korespondovat s významem, jež má pro realitu společnosti. Skrytým cílem zdůrazňování důležitosti určité informace je posílení primárního rámce normality, kontroly a upevnění ideologického pohledu na svět.⁹¹

Dle Fowlera je možné rozlišovat určitou typologii novinářských praktik. Jedním ze základních principů je výběr ideologického přístupu buď konfliktualistického nebo konsenzuálního paradigmatu. Nutno poznamenat, že konflikt je shledáván čtenářsky atraktivnější a tvoří proto v novinářském světě symbolickou hodnotu a to bez ohledu na to, zda je konflikt podložen reálně konfliktními intencemi nebo zda se jedná pouze o konflikt potenciální. Mediální prostředí vykresluje realitu černobíle, a proto často pracuje se striktními binárními opozity. Defínuje a vymezuje opoziční skupiny, přičemž rádo k tomu využívá jazykových prostředků charakteristických pro skupinu, ke které cítí autor příslušnost či sdílí její hodnoty a názory. Jeho skupina je kategorizována jako "my" a autor se snaží a priori vymezit vůči kategorii "oni". Vytváří tak ideu explicitně oddělených skupin a sounáležitosti s "námi". Dalším typickým prvkem zpravodajství je

⁸⁸ Thompson, J., B. Média a modernita. Sociální teorie médií. Praha: Karolinum, 2004.

⁸⁹ Fowler, R. Language in the News. Discourse and Ideology in the Press. London: Routledge, 1991.

⁹⁰ McQuail, D. Úvod do teorie masové komunikace. Praha: Bibliotheca gnostica, 2002.

⁹¹ Viz 90.

snaha centralizovat a monetarizovat moc.⁹² Jedná se o zjednodušující představu, že moc je v rukou jedné osoby, respektive skupiny osob. Tato hierarchická teze umocňuje nerovnoměrné rozložení sil ve společnosti a odráží opět binární opozita "mocných" a "bezmocných". Ve skutečnosti je však moc v rukou autorů, kteří mohou tuto mocenskou hru měnit, například tak, že začnou psát o určité skupině nebo i osobě z "jiného úhlu pohledu". S ohledem na aspekt genderu lze tvrdit, že tisk prezentuje muže ve sférách veřejných a s rozhodovací pravomocí. Moc do rukou žen naopak situuje zřídka kdy, a když tak ve vztahu ke sféře soukromé.⁹³ Bourdieu dokonce tvrdí, že preference "mužského" nad "ženským" symbolicky odráží v konstrukci zpravodajství vyšší hodnotu a preferování "mužského" ve společnosti.⁹⁴ Feministická kritika obsahové stránky tištěných médií upozorňuje na to, že veškeré mediované texty mají implicitní genderový charakter. Podle Van Zoonena většinou povaha implicitního sdělení odpovídá dominantním ideologiím a tedy i názorům a očekávání předpokládaného publika.⁹⁵ Zobrazované ženy nebývají prezentovány v mocenských pozicích ani autoritativních rolích, v rámci pracovního trhu jsou často zobrazovány v méně finančně ohodnocených nebo neprestižních pozicích. Oproti mužům se vyskytují v médiích méně často. Na základě feministické kritiky je v důsledku marginalizace a zneviditelňování ženských subjektů, manifestována patriarchální podoba současné společnosti a jejích institucí. Takto prezentované a konstruované obrazy mužství a ženství odrážejí, ale zároveň významným způsobem reprodukují nerovné postavení mužů a žen ve společnosti.

Při analýze médií je podstatné se zamyslet nad pozicí čtenářů/řek neboli tzv. recipientů/receptentek. Ti mohou "pravdy" obsažené v člancích jak přijímat nebo odmítat, s velkou pravděpodobností jsou jimi ale ovlivněni v konstrukci reality.⁹⁶ Stejně tak mohou být tvůrci mediálních obsahů "použiti" jako zprostředkovatelé politických lobby. Politici si mohou skrze mediální sdělení testovat reakce veřejného mínění na své návrhy, ale také prezentovat své postoje a rekrutovat tak voličstvo se stejným názorem.⁹⁷

⁹² Fowler, R. *Language in the News. Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge, 1991.

⁹³ Viz 92.

⁹⁴ Bourdieu, P. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000.

⁹⁵ Zoonen, L. V. *Feminist Media Studies*. Sage Publications, 1994.

⁹⁶ Dudová, R. *Postarat se ve stáří. Rodina o zajištění péče o seniory*. Praha: SLON, 2015. V tisku.

⁹⁷ Viz 96.

3.2. Mediální analýza

Mediální analýzu lze aplikovat v rámci dvou dimenzí. Buď je možné analyzovat zprostředkovatelský činitel, který přenáší informace mezi jednotlivými aktéry, nebo lze na média nahlížet jako na systém tvořený jednotlivci a institucemi.⁹⁸ Pro účely mé práce považuji za vhodnější pohybovat se v první zmíněné dimenzi především proto, že zkoumání mediálních domů v českém prostředí by skrze diskurzivní institucionalismus přineslo příliš investigativní charakter, který by přímo nesloužil záměrům mé práce. Konstruktivní kritika mediálních tvůrců pro mě ale zůstává východiskem pro hledání komunikace s médii a prostřednictvím médií, která má vést k naplnění poslání, totiž pojmenovávat skutečné problémy, které se týkají občanů a nutit odpovědné instituce a jednotlivce, aby k nim zaujímaly postoje. Témata, skrze něž vedou novináři dialog⁹⁹, by neměla být novinářům vnucována diktátem prodejnosti a vize většího zisku nebo snad politickou reprezentací, nýbrž by měla respektovat názorovou pluralitu ve společnosti. To znamená, že by měla vyvážená z hlediska rozložení názorových proudů v současné společnosti a objektivní i z hlediska profesionality zpracování, která zahrnuje jak informační gramotnost novináře, tak dostupnost informačních zdrojů.¹⁰⁰

V této práci se zaměřuji na diskurzivní analýzu mediálního obrazu s cílem pojmenovat a identifikovat argumentační roviny, které obsah mediálního sdělení utváří. Rovnost pohlaví na pracovním trhu v rámci feministické problematiky nemůže navázat na historickou kontinuitu v mediálním prostředí. Ve společnosti panuje mylná představa, že feminismus je jaksi importován do našeho prostředí ze západu a je neblahým důsledkem globalizace, amerikanizace a později evropského integračního procesu. Tato představa působí jako "přežitek" komunistické eliminace patologických jevů ve společnosti. Stigmatizace feminismu pak představuje důvod, proč se problematika rovnosti pohlaví objevuje v českých médiích zřídka a je považována za nepříliš potřebný prvek modernizační snah vlády.

Koncepce diskurzu se stala, především díky Michelu Foucaultovi, neodmyslitelným nástrojem kvalitativní analýzy společenských vědách. Široké

⁹⁸ Hašková, H., Křížková, A., Linková, M. Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2006, s.104.

⁹⁹ Podle Hvižďaly je dialog, který vedou novináři s recepienty skrze publikované příspěvky otevřený, ale vzhledem k implicitním vlivům ve sdělení obsažených, považuji toto konstatování při nejmenším za spekulativní.

Hvižďala, K. Moc a nemoc médií: rozhovory, eseje a články 2000 – 2003. Praha: Máj, Dokořán, 2003.

¹⁰⁰ Hvižďala, K. Moc a nemoc médií: rozhovory, eseje a články 2000 – 2003. Praha: Máj, Dokořán, 2003.

uplatnění nachází i mediální teorii. Stuart Allen říká, že média nabízejí určitý popis reality, pracují tak s diskurzy. Tím definují realitu vlastním způsobem, čímž napomáhají k reprodukci diskurzivních konstrukcí a mocenských vztahů ve společnosti. Média disponují mocí podat "problém" určitým způsobem, obvykle však autoritativně a věrohodně, což v důsledku znamená to, že receptienti/ky interpretují tuto reprezentaci "problému" jako pravdivou.¹⁰¹

3.3. Diskurz a Foucault

Pojem "diskurz" byl v sociologii a společenských vědách rozšířen především v souvislosti s francouzským filosofem Michaelem Foucaultem. Foucault používá pojmu epistémé jako určitého dialogu neboli řečového aktu, kde obě strany používají argumenty v rámci své kultury.¹⁰² Jak se lidé vyjadřují, jejich diskurzy se do nekonečna množí, přičemž každá diskurzivní praktika je určována svým vztahem k jiné, což je označováno jako interdiskurzivita či intertextualita.¹⁰³ Diskurz tedy není produktem jednotlivce, nýbrž produktem společenským. Jím nesené významy předcházejí svému využití jakoukoliv diskurzivní praktikou.¹⁰⁴ Na základě Foucaultových teorií lze tvrdit, že neexistuje žádná univerzální pravda nebo snad transcendentální význam věcí. Znalost je produktem lidského vyjadřování. Vyskytuje se pouze jako výsledek uznávání materiálního rámce širšího systému diskurzu.¹⁰⁵ Foucault je skeptický vůči poznání. Podle Foucaulta vědět neznamená objevit pravdu. Pravda je totiž v každé společnosti nositelkou "režimu pravdy", jakéhosi mechanismu, který ji utváří.¹⁰⁶ Foucault rozlišuje různé typy nebo stupně diskurzů na základě rozsahu jejich vlivu. Vedle diskurzu dominantního si všímá dalších, subverzivních či alternativních diskurzů, které ze své podstaty usilují o změnu dominantního diskurzu, čímž se snaží dosáhnout změny

¹⁰¹ Stuart, A. News from Now Here: Television News Discourse and the Construction of Hegemony. In: Bell, A., Garrett, P. (eds.). Approaches to Media Discourse. Oxford: Blackwell, 1998.

¹⁰² Foucault, M. L'ordre du discours. Paris: Gallimard, 1971.

¹⁰³ Foucault, M. Řád diskursu. In: Diskurz, autor, genealogie. Praha: Svoboda, 1994.

¹⁰⁴ Dudová, R. Interrupce v České republice: Zápas o ženská těla. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2012.

¹⁰⁵ Schneck, S.F. Michel Foucault on Power/Discourse, Theory and Practice. In: Human Studies, 10, 1987, č.1.

¹⁰⁶ Foucault, M. Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977. New York: Pantheon, 1980.

režimů pravdy a tím narušení mocenských vztahů.¹⁰⁷ Avšak Foucault se snaží vyvarovat hodnotících soudů. Jeho přístup je primárně zaměřen na historická data. Koncept diskurzu, podle Foucaulta, vzniká z archeologického přístupu, který se zaměřuje na „časové snímky“ historie a genealogického přístupu, jež klade důraz na procesuální stránku a vědění a moc.

Diskurz tedy ve své podstatě vyjadřuje, jak je nakládáno se souborem možných významů a kategorií, které se k němu vážou. Kategorie a významy jsou sociálně podmíněné, uměle vykonstruované a v čase proměnlivé. Za definiční rys diskurzu je považováno nějaké makrotéma, které je produkováno interakčním řádem. Konstitutivní moc diskurzu je založena na (vzájemných) pozicích jednotlivých subjektů, neboť od nich se odvíjí "pravda", podle které aktéři v sociální situaci jednají. Skrze diskurz je umožněna a i distribuována konzumace vědění. Jednotlivé pravdy vystupují do "ekonomie diskurzu", kde se cirkulují, vyměňují, stávají se tak buď dominantními, nebo jsou naopak marginalizovány. Jednotlivé diskurzy se mohou vymezovat vůči jiným a tím do určité míry legitimizovat svou existenci.¹⁰⁸

Diskurz lze chápat jako statického „produkt“, ale naopak jako proces, který se odehrává podle pravidel. Procesuální hledisko používá Goffman, když zavádí koncept interakčního řádu, jenž reguluje praktiky odehrávající se v diskurzivních promluvách.¹⁰⁹ V této práci hledám výpovědi, které se střetávají v diskurzivních polích. Výsledný celek proto nemusí působit konzistentně. V analytické části se pokouším o reflexi myšlenkových vzorců, argumentačních strategií a typů reprezentace, za nimiž hledám ideologičnost. Skrze výpovědi aktérů sleduji pozicování jich samotných, ale i jejich spoluaktérů v diskurzivních polích. Goffman zdůrazňuje, že během „promluvy“ se přirozeně toto pozicování mění. Tuto změnu pozicování chápu jako změnu rámování celé situace. Je však obtížné určit převažující pozici, když někdy ani není zřejmé, zda se jedná o osobní názor či reflexi kolektivního vědění nebo o implicitně propagovaný názor, který působí „politicky strategicky“. Jde o jakýsi relační koncept. Podle Gumperze se účastníci během diskurzivních událostí odkazují k různým úrovním informací, aby mohli být plnohodnotnými participanty dané promluvy. Kontextualizují jak explicitně v řečových/psaných projevech, ale rovněž implicitně na základě jejich

¹⁰⁷ Dudová, R. Interrupce v České republice: Zápas o ženská těla. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2012.

¹⁰⁸ Wodak, R., Meyer, M. Methods of critical discourse analysis. London: Sage, 2002.

¹⁰⁹ Wetherell, M.: Themes in Discourse research: The case of Diana. In: Wetherell, M., Taylor, S., Yeats S. J. Discourse Theory and Practice (A Reader). New York: Sage Publications, 2001

očekávání. „Kontextuální klíče“ pak signalizují rámce sdělení.¹¹⁰ Jejich autoři se tak snaží působit jako zkušení aktéři, kteří užívají svých dřívějších zkušeností, skrze něž se vztahují k událostem prezentovaného světa a modifikují tak rámce, čímž si je osvojují.

3.4. Diskurzivní analýza

Diskurzivní analýzu pro účely své práce chápu jako souhrn metodologických přístupů veskrze kvalitativní povahy. Variabilita směrů diskurzivní analýzy si žádá jejich krátké osvětlení a srovnání s cílem představit ty aspekty diskurzivní analýzy, kterých je použito v rámci analýzy mediálních příspěvků.

Členská kategorizační analýza mi v prvních krocích analýzy pomohla utříbit data k lepší orientaci v nich. Tento typ diskurzivní analýzy organizuje „vědění“ do určitých kategorizačních prostředků, které se pak skládají ze souborů členských kategorií a pravidel, které tyto kategorie užívají.

Analytický nástrojem „rozšíření“¹¹¹ napomáhající k interpretaci v mediálních příspěvcích implicitně obsažených významů, je chápající diskurzivní analýza podle Labova a Fanshela.¹¹² Jejím cíle je řazení jednotlivých promluv v diskurzivních materiálech vedoucí k rozšíření textu za hranice toho, co obsahuje k tomu, co „skutečně“ znamená. Jedná se vlastně o jakýsi posun od obsahu k významu a následné interpretaci. Autoři argumentují, že k překročení samotného textu analytika opravňuje skutečnost, že pokud výzkumník nezná kontext, domýšlí si jej, což může být nekontrolovanou proměnnou v analýze. Pokud výzkumník analyzuje materiály externí povahy, odlišující se od jeho oboru působnosti, nezbyvá nic jiného, než se spoléhat na vlastní interpretace se snahou minimalizovat implicitní vlivy.

3.5. Kritická diskurzivní analýza

¹¹⁰ Corsaro, W. Sociological Approaches to Discourse. In: Dijk, T.A.van. Handbook of discourse analysis. London: Academic Press Limited, 1985.

¹¹¹ Originál v anglickém jazyce „expansion“.

¹¹² Corsaro, W. Sociological Approaches to Discourse. In: Dijk, T. A. van. Handbook of discourse analysis. London: Academic Press Limited, 1985.

Kritická diskurzivní analýza v této práci vychází z přístupů Teun A. van Dijka, Normana Fairclougha a Ruth Wodak. V následující kapitole stručně objasním přístup každého ze zmíněných autorů/rek. Je klíčové zmínit, že diskurzivní analýza vychází ze sociálního konstruktivismu, přičemž fundamentální úlohu sehrál vliv poststrukturalismu, ze kterého diskurzivní analýza vychází.¹¹³

Phillips a Jorgensen se zabývají srovnáním 3 hlavních přístupů diskurzivní analýzy. Jedná se o diskurzivní teorii Laclaua a Mouffe, diskurzivní psychologii Whetherell a Pottera a pro účely této práce stěžejní kritickou diskurzivní analýzu podle Fairclougha. Artikulují 4 hlavní aspekty, které se dají aplikovat na většinu forem diskurzivní analýzy:

1) kritický přístup k běžně rozšířenému vědění

Tento aspekt vychází z Foucaultovy premisy, že s věděním by se nemělo zacházet jako s objektivní pravdou.

2) historická a kulturní specifická

Interpretace a chápání světa je historicky a kulturně determinované.

3) vztah vědění a sociálních procesů

Vědění je produkováno a interpretováno skrze sociální interakci.

4) vztah mezi věděním a sociálním jednáním

Určité vědění vede k určitému sociálnímu jednání a zároveň tím vylučuje jiné.¹¹⁴

Kritická diskurzivní analýza chápe diskurz jako nástroj moci a kontroly, ale rovněž jako formu konstrukce sociální reality. Tzv. kritický moment kritické diskurzivní analýzy spočívá v odstupu od dat a zároveň jejich zakotvení do sociálního kontextu. Toto pojetí je z části inspirováno Frankfurtskou školou¹¹⁵, literárním kriticizmem a Marxem. Metoda kritické diskurzivní analýzy si je vědoma, že diskurz nejsou pouze textové a dialogické struktury, ale připouští, že zasazením do komplexu sociálního kontextu může explicitně vyjadřovat politický postoj.

¹¹³ Vašát, Petr. Kritická diskurzivní analýza: Sociální konstruktivismus v praxi. *AntropoWebzin* [online]. Plzeň: Atropowebzin, 2008, 2-3, 101-112 [cit.18.5.2015]. Dostupné na: <http://antropologie.zcu.cz/kriticka-diskursivni-analyza-socialni-konstruktivismus-v-praxi>.

¹¹⁴ Vašát, Petr. Kritická diskurzivní analýza: Sociální konstruktivismus v praxi. *AntropoWebzin* [online]. Plzeň: Atropowebzin, 2008, 2-3, 101-112 [cit.18.5.2015]. Dostupné na: <http://antropologie.zcu.cz/kriticka-diskursivni-analyza-socialni-konstruktivismus-v-praxi>.

¹¹⁵ Do Frankfurtské školy řadíme autory jako je Habermas, Marcuse nebo Horkheimer.

Norman Fairclough tvrdí, že diskurz je jazyk odrážející řád ve společnosti, který utváří interakci mezi jedinci a tím formuje celou společnost, jako například politiku, kulturu. Fairclough definuje diskurz jako používaný, mluvený nebo psaný, který se považuje za typ sociální praxe.¹¹⁶ Analyzované texty jsou produkovány a konzumovány v rámci specifické diskurzivní praxe, která je řízená v závislosti na sociálním kontextu neboli na sociální praxi.¹¹⁷ Diskurz podléhá určitým pravidlům, která působí jako „most“ mezi textem a společností. Pravidla diskurzu pak představují specifickou konfiguraci diskurzivních typů neboli diskurzů a žánrů.¹¹⁸ Společenská struktura ovlivňuje přístup jak k moci, tak k diskurzu. Každá společnost disponuje mechanismy koordinace sociální praxe. Fairclough odlišuje v rámci sociálních bojů tři typy mechanismů koordinace:

- 1) jedinečnost praxí a diskurzivních typů ve smyslu neexistence jiné alternativy
- 2) tzv. vštípení, což je uplatnění moci ze strany skrytého činitele
- 3) komunikace jako racionální debata.

Mechanismus vštípení je v rámci kritické diskurzivní analýzy považován za stěžejní. Podle Fairclougha jde o mechanismus moci, kterým se jeho držitelé snaží zachovat svou moc, zatímco třetí mechanismus představuje emancipaci a vlastní boj proti dominanci.¹¹⁹ Vštípené významy¹²⁰ napomáhají v produkci a interpretaci textů diskurzu ideologickým způsobem. Aby nějaký diskurz působil ideologicky, což znamená, aby se podílel na udržení nerovných vztahů moci, je potřeba, aby nebyl jako takový vůbec rozeznán.¹²¹ Významy jsou pak tedy internalizované předpoklady a očekávání, které jsou součástí autorových/producentových „členských zdrojů“.¹²² Členské zdroje rozlišuje Fairclough tři: schémata, rámce a skripty. Za schémata považuje modely sociálního jednání. Rámce pak chápe jako témata, může se jednat o věc, subjekt, proces či abstraktní koncept. Skripty odkazují ke konkrétním subjektům či

¹¹⁶ Fairclough, N. „Introduction“. In: Fairclough, N. (ed.). *Critical Language Awareness*. London: Longman, 1992.

¹¹⁷ Fairclough, N. *Language and Power*. London: Longman, 1989.

¹¹⁸ Diskurz je zde míněn jako konstrukce sociální praxe a žánrem způsob použití dané sociální praxe, například interview.

¹¹⁹ Viz 117.

¹²⁰ Vštípené významy označuje Fairclough jako „common sense“.

¹²¹ Bourdieu, P. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press, 1991.

¹²² Členské zdroje jsou volný překlad tzv. „members resources“. V některých textech se tento výraz nepřekládá.

Zdroj: Fairclough, N. *Language and Power*. London: Longman, 1989.

skupinám subjektů a jejich vzájemným vztahům v rámci sociálního jednání.¹²³ Členské zdroje jsou formovány skrze sociální struktury a dále pak formují diskurz, který zase tvaruje členské zdroje a tím působí na sociální struktury. Nutno dodat, že členské zdroje jsou tedy ideologicky determinované.

Techniku kritické diskurzivní analýzy rozděluje Fairclough do třech samostatných, ale vzájemně prostupných oddílů:

- 1) deskripce
- 2) interpretace
- 3) explanace.

Formální stránka textu je diskutována v prvním oddílu. Jedná se o klasickou lingvistickou analýzu, která si ještě nemůže nárokovat označení diskurzivní. Fairclough rozlišuje v rámci deskripce tři bloky a to slovní zásobu, gramatiku a strukturu textu, přičemž u prvních dvou bloků se zabývá ještě tím, zda je hodnota slov nebo gramatiky zkušenostní, relační nebo expresivní povahy. Jako příklad bych uvedla posuzování výskytu trpného rodu jako zkušenostní hodnoty gramatické stránky textu. Intertextuální charakteristiky textu jsou uskutečňovány v jeho charakteristikách lingvistických.¹²⁴ Na úrovni interpretace zkoumá výzkumník samotnou diskurzivní praxi. V této fázi jsou podstatné prvky intertextuality a interdiskurzivity. Liší-li se kontext a diskurzivní typ v závislosti na různém aktérovi, dochází ke změnám v průběhu dané interakce.¹²⁵ Mechanismus explanace je vlastní způsob, jak vnímat diskurz jako prostředek k sociálním bojům v rámci mocenských vztahů. Skrze explanaci se snaží výzkumník objevit sociální determinanty, ideologie a efekty, které představují odpověď na to, zda-li diskurz transformuje nebo udržuje mocenské vztahy.

Podle van Dijka neexistuje žádný standardní způsob, jak provádět kritickou analýzu diskurzu. Zabývá se ideologickým přístupem k diskurzivní analýze, pro něž definuje jasné kroky. Jedná se o následující úkony:

¹²³ Vašát, Petr. Kritická diskurzivní analýza: Sociální konstruktivismus v praxi. *AntropoWebzin* [online]. Plzeň: Atropowebzin, 2008, 2-3, 101-112 [cit.18.5.2015]. Dostupné na:

<http://antropologie.zcu.cz/kriticka-diskursivni-analyza-socialni-konstruktivismus-v-praxi>.

¹²⁴ Fairclough, N. Discourse and text: linguistic and intertextual analysis within discourse analysis.

Discourse and Society 3, 1992, č. 2, s. 193-217.

¹²⁵ Fairclough, N. Language and Power. London: Longman, 1989.

- 1) prozkoumat kontext diskurzu;
- 2) analyzovat, jaké skupiny, mocenské vztahy a konflikty jsou ve hře;
- 3) hledat pozitivní a negativní mínění o „nás“ a „nich“;
- 4) vyslovit, co je předpokládáno a co implikováno;
- 5) zkoumat všechny formální struktury, které zdůrazňují nebo naopak upozadují polarizované skupinové názory.¹²⁶

V rámci zkoumání kontextu diskurzu se z hlediska mediální efektů doporučuje zkoumat skupinovou příslušnost autora s cílem zjistit, zda identita autora nepůsobí jako element posilující nebo naopak degradující podávané sdělení. V rámci prvního kroku van Dijk doporučuje zaobírat se účelem komunikačního aktu. Diskutuje se dále například, kdo je adresátem sdělení, skrze jaké médium a v jakém žánru je zpráva sdělována. Výzkumník by se měl zamýšlet i nad okolnostmi publikace daného sdělení. Druhý krok odkazuje na identifikaci mocenského vztahu ve zpravodajství. Obecně byl již popsán v kapitole Úloha médií ve společnosti. V rámci ideologických kategorií se posuzuje přípustnost generalizace či intervence vysublimovaných kategorií. Příkladem může být sublimování pod širší identitu z důvodu zviditelnění dané problematiky. Problematika binárních opozit byla již rovněž diskutována v kapitole Úloha médií ve společnosti. Van Dijk polarizaci hodnotícího vyjádření strukturuje do tzv. ideologického čtverce, který obsahuje následující mechanismy:

- 1) zdůrazňujeme naše dobré vlastnosti nebo činy;
- 2) zdůrazňujeme jejich špatné vlastnosti nebo činy;
- 3) zmírňujeme naše špatné vlastnosti nebo činy;
- 4) zmírňujeme jejich dobré vlastnosti nebo činy.¹²⁷

V rámci hledání implicitních a explicitních významů je podle van Dijka třeba věnovat pozornost „sémantické struktuře koherence“, jelikož ta představuje jádro obsahu daného vyjádření ideologického názoru.¹²⁸ Bedlivou pozornost je třeba věnovat

¹²⁶ Dijk, T. A. van. „Opinions and Ideologies in the Press. In: Bell, A., Garret, P. (eds.). *Approaches to Media Discourse*. Oxford: Blackwell, 1998.

¹²⁷ Viz 126.

¹²⁸ Dijk, T. A. van. „Opinions and Ideologies in the Press. In: Bell, A., Garret, P. (eds.). *Approaches to Media Discourse*. Oxford: Blackwell, 1998.

takovým vyjádřením, které samy o sobě mohou působit neutrálně, ve světě jsou však nositeli implikovaných významů.

Poslední krok, který tkví v zkoumání formálních struktur zdůrazňujících nebo naopak upozaďujících polarizované skupinové názory, dle mého soudu do určité míry koresponduje s Faicloughtovým pojetím explanace ve smyslu identifikace různých úrovní a podob sociálních determinantů v širších sociálně-politických kauzálních souvislostech.

Kritická diskurzivní analýza podle Ruth Wodak je také částečně inspirována kritickou lingvistikou. Wodak se snaží izolovat ideologické determinanty diskurzu, tudíž předmětem zájmu kritické diskurzivní analýzy je podle ní kontext užívání jazyka s ohledem na moc.

Pro utvoření uceleného obrazu o metodě diskurzivní analýzy považuji ještě za důležité zmínit některé přístupy, které ve své práci sice přímo neuplatňuji, ale přesah jejich teorie vstupuje do přístupů jiných. Jedná se například o diskurzivní psychologii, která hledá ty významy, na základě kterých probíhá interakce členů určitého společenství. Dále nesmím opomenout konverzační analýzu, která se zabývá spíše strukturálními problémy aktérů interakcí s ohledem na jejich kontext. Svou interakční analýzou jazyka inspiroval nové směry výzkumu v sociolingvistice Ervin Goffman. Pozdější analýza rámců, jako jeden z dalších stěžejních přístupů diskurzivní analýzy, vycházela právě z kognitivní lingvistiky Ervina Goffmana.

Přístup, který používám k diskurzivní analýze mediálních textů je do určité míry podobný rámcové analýze, ovšem nevyužívám terminologie rámcové analýzy. Data uvnitř diskurzů jsou spojovány pod hlavičkou určité kategorie, díky které je struktura a její význam snadněji rozpoznatelnými.¹²⁹ Tyto kategorie, pomocí nichž lidé vnímají svět, jsou již předem přítomné v příjemcově paměti či kultuře.¹³⁰ Pod rámováním se pak rozumí aktivita výběru některých aspektů vnímané reality a jejich zdůraznění v komunikovaném textu, za účelem prosazení určité definice problému, vysvětlení příčin, morálního hodnocení nebo ospravedlnění určitého řešení.¹³¹ Všechny mediální texty tudíž vycházejí z určitého diskurzu, ale zároveň jsou jeho součástí. Aktéři v příspěvcích používají rámců při prezentaci a argumentaci svých názorů, rozhodnutí a

¹²⁹ Dudová, R. Postarat se ve stáří. Rodina o zajištění péče o seniory. Praha: SLON, 2015.

¹³⁰ Goffman, E. Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience. New York: Harper & Row, 1974.

¹³¹ Entman, R. Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. In: Journal of Communication 43, 1992, č.4, s. 51–58.

chování. Volba rámování je pak stěžejní při vyjednávání a realizaci konkrétních politik.¹³²

V analýze mediálních textů na téma zastoupení žen v rozhodovacích pozicích v České republice čerpám z výše nastíněných přístupů. Nelze nevycházet z Foulcaultova pojetí diskurzu, neboť je determinující pro všechny použité přístupy. Pro účely mé analýzy shledávám nejvhodnější přístup Normana Faiclougha a Teuna A. van Dijka. Může se zdát, že jakousi pestrostí užitých metodologických přístupů, postrádá analýza jasný systematický přístup. Nicméně vzhledem ke kvalitativní povaze metody a specifitě, jak tématu, tak mediálních promluv o něm, považuji multidisciplinaritu za příhodné řešení k analýze diskurzů zastoupení žen v rozhodovacích procesech.

U většiny pojetí diskurzivní analýzy je důležité mít na paměti riziko, že výzkumník čerpá nad rámec materiálů a tím i nad rámec analyzovaného diskurzu. Vlastní interpretace pak může být zatížena stereotypním hodnocením. V opačném případě, pokud řešitel vychází pouze z materiálů získaných k účelům analýzy, zříká se tak multidisciplinaritu a vystavuje tak analýzu riziku přehlédnutí širších institucionálních souvislostí a praktik nebo opominutí biografického pozadí aktérů, které ovlivňují interpersonální vztahy.¹³³

¹³² Dudová, R. Postarat se ve stáří. Rodina o zajištění péče o seniory. Praha: SLON, 2015.

¹³³ Připouštím, že jsem se záměrně vyvarovala právě analýze pozadí aktérů – autorů a analýze povahy periodik, potažmo mediálních domů, z nichž čerpám. Nepovažuji toto pozadí za marginální v diskuzi o postavení žen v rozhodovacích pozicích, nicméně pro účely této práce a vzhledem k jejímu rozsahu, to shledávám nepostizitelné a vzhledem k sociologické povaze práce za příliš investigativní.

4. Analytická část

4.1. Konkretizace výzkumného záměru

Tato práce si klade za cíl popsat a analyzovat stanoviska veřejné diskuze k tématům příčin a důsledků segmentace pracovního trhu v České republice. Skrze diskurzivní analýzu mediálních příspěvků na téma postavení žen v rozhodovacích pozicích, se snaží zjistit, jaké argumentační roviny se vyskytují v souvislosti s tématem kvotace. Veřejná debata v médiích na téma zavádění kvótních mechanismů je aktuálním tématem nejen v rámci politické scény, ale rovněž jsou hojně diskutovány v prostředí komerčního sektoru. Četnost těchto diskuzí je podložena vydáním direktivy Evropské komise o zlepšení vyváženosti mezi nevykonnými členy správní rady společností kotovaných na burzách. Výsledky analýzy diskurzů hodlám komparovat s vývojem debat o kontextech kvótních mechanismů jinde v Evropě.

K dosažení zmíněného cíle byly formulovány tyto výzkumné otázky:

- 1) Jaký názor na zavádění kvótních mechanismů jako nástroje k překonání nízkého podílu žen v rozhodovacích procesech v české společnosti dominuje?
- 2) Jaké představy ve vztahu k tématu postavení žen na pracovním trhu ovlivňují veřejný diskurz?
- 4) Jaká východiska ovlivňující názory na zastoupení žen v rozhodovacích procesech lze označit za implicitní?
- 5) Jaká východiska ovlivňující názory na zastoupení žen v rozhodovacích procesech lze označit za explicitní?
- 6) Jaké stereotypní představy o postavení žen v rozhodovacích procesech se odrážejí v tvrzení mediálních tvůrců?
- 7) Jaký je vztah dominantního diskurzu o postavení žen v rozhodovacích procesech v českém prostředí k diskurzu v prostředí evropském?

4.2. Konstrukce výzkumného souboru

Podle mých prvotních předpokladů se problematika postavení žen v na pracovním trhu stala v českém prostředí mediálně zajímavým tématem se vstupem České republiky do Evropské unie. V souvislosti s mnohými změnami, které přinesla integrace do evropských struktur, bylo však toto téma „zastíněno“ jinými. Informovanost o problematice rovných příležitostí a postavení žen v rozhodovacích procesech narůstá v posledních několika letech v důsledku rozšiřujícího se uplatňování gender mainstreamingu. Do popředí zájmu politiků a novinářů se „ženská otázka“ dostává se zvolením Věry Jourové jako evropské komisařky pro spravedlnost, ochranu spotřebitelů a otázky rovnosti pohlaví v listopadu roku 2014. Debata na téma zavádění kvótních mechanismů kulminuje v souvislosti s odmítnutí přijetí direktivy vydané Evropskou komisí o zvýšení podílu žen v dozorčích radách evropských firem obchodujících na burze. Z výše nastíněných důvodů jsem nakonec zvolila k analýze pouze ty mediální příspěvky, které byly publikovány v posledním roce. Články, které podrobují analýze, byly publikovány v konkrétním časovém období od 29.5.2014 do 29.5.2015. Jelikož mým záměrem bylo zmapovat veřejný diskurz, k výběru periodik, ve kterých byly ve zmíněném časovém rozmezí publikovány, jsem záměrně volila ty noviny, které disponují největší „čteností“ v České republice, zároveň se jedná o deníky seriózní a nespécializované. K výběru jsem volně zvolila čtyři nejčtenější a to Mladou frontu DNES, Lidové noviny, Právo a Hospodářské noviny.¹³⁴ Seznam článků je uveden jako Příloha č.1.

K tomuto striktnímu konstruování výzkumného souboru posloužila rešerše článků provedená v databázi Newton Media Press. Tato databáze je zdarma dostupná pro studenty UK v prostorách knihovny Fakulty sociálních věd. Rozšířené vyhledávání ve zmíněné databázi umožňuje konkrétní nastavení vyhledávání dle přesného časového vymezení a nastavení zdrojových periodik. Nejzásadnější proměnnou v rámci vyhledávání jsou klíčová slova. K tomuto úkolu jsem přistupovala metodou „pokus – omyl“. Nakonec jsem vybírala články z rešerší vymezených klíčovými slovy:

„kvóty pro ženy“, „genderové kvóty“, „ženy v businessu“ a „diverzita“.

Z vygenerovaných rešerší jsem selektovala články týkající tématu postavení žen v rozhodovacích pozicích a dostala jsem se tak k počtu 28 článků. Početní zastoupení

¹³⁴ Hořovská, K. Nejčtenějším čtenářským titulem zůstává deník Blesk od Czech News Center. *Marketing & Média* [online]. 2015, č. 7 [cit. 2015-06-03]. Dostupné na: <http://mam.ihned.cz/c1-63484170-nejctenejsim-tiskovym-titulem-zustava-denik-blesk-od-czech-news-center>.

vzhledem k zdrojovému periodiku není bohužel rovnoměrně rozložené.¹³⁵ Selektivním kritériem pro mě byla relevance obsahu článku v souvislosti s řešeným tématem. Do určité míry může hojnější výskyt dané tematiky být zajímavým faktorem vzhledem k diskurzivnímu směru daného periodika, nicméně, jak bylo předesíláno již v metodologické části, záměrně jsem se nepouštěla do hlubší analýzy konkrétních mediálních zdrojů, jelikož to nepovažuji vzhledem k povaze a účelům této práce za relevantní a postižitelný faktor.

Pro lepší orientaci v datech mi velice příhodně posloužil program určený právě na kvalitativní analýzu dat a to Atlas.ti. Data a informace jsou uvnitř diskurzů zpravidla spojovány a soustředěny pod hlavičku určité jedné kategorie, díky kterým je chápán jejich význam. Tyto kategorie, pomocí nichž lidé vnímají svět, jsou přítomné v příjemcově paměti či kultuře.¹³⁶ Kódovací schéma představovalo celkem 43 kategorií. Schéma je přiložené k této práci jako Příloha č.2. Četnost výskytu jednotlivých kategorií se různí na základě dominance dané argumentační strategie prezentované v médiích a bude dále diskutována u každé dimenze kategorií. U každé kategorie bylo stanoveno, zda se ke kvótním mechanismům staví pozitivně nebo negativně neboli zda manifestuje jejich podporu nebo se staví do opozice vůči jejich zavedení. Kategorie byly sloučeny do určitých dimenzí, které spojovaly ty kategorie, které spojovala stejná myšlenka. Na základě těchto dimenzí jsem analyzovala diskurz debaty o postavení žen v rozhodovacích procesech, přičemž jsem v každém z diskurzů dodržela dělení na „pro“ a „proti“ zavádění kvótních mechanismů na podporu zvýšení počtu žen v rozhodovacích pozicích. Ve veřejné debatě bylo shledáno celkem 6 diskurzivních rovin, které dále označuji jako „diskurzy“.

4.3. Výsledky kritické diskurzivní analýzy

¹³⁵ Nejvíce článků a to 12 je z Hospodářských novin. Dalším hojně zastoupeným zdrojem je deník Právo, ze kterého pochází 10 článků. O poznání méně článků bylo na dané téma publikováno v Mladé frontě DNES a konečně pak pouhé 2 relevantní články jsem ve vymezeném časovém období našla v Lidových novinách.

¹³⁶ Goffman, E. Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience. New York: Harper & Row, 1974.

V rámci analýzy kontextu jednotlivých diskurzů jsem shledala několik vlastností společných všem zmíněným diskurzivním rovinám. Vlastnostmi míním faktory kontextu, jak je vymezuje van Dijk. V první řadě se jedná o okolnosti, které již byly vymezeny v kapitole Konstrukce výzkumného souboru, souvisí portfoliem, které zastává česká zástupkyně v Evropské komisi a s vydáním direktivy Evropské unie definující mechanismus k navýšení počtu žen v dozorčích radách. Účelem komunikačního aktu publikace analyzovaných článků není objasnění sociálního jevu, nejedná se tudíž o články expertní, vědecké povahy. Funkcí sdělení v člancích obsažených je spíše informovat. Z toho vyplývá, že žánr příspěvků je zpravodajského nebo publicistického charakteru. V případě článků čistě zpravodajských je záměrem recipienta o nějaké „skutečnosti“ pouze informovat. Publicistické zprávy se naopak snaží zaujímat ke sdělení určité stanovisko, hodnotit nebo přesvědčovat. Kontext přesahu tkví v jakési kultivaci běžného povědomí. Adresáty jsou recipienty/ky neboli čtenáři/ky daného periodika ovládající český jazyk. Médiiem jsou pak tištěné noviny vycházející každý den na území České republiky.

4.3.1. Diskurzivní rovina práva a rovnosti

Rovina diskurzu práva a rovnosti má relativně vyrovnané zastoupení jak názorů stavících se ve prospěch zavedení kvót jako mechanismu na podporu zvýšení počtu žen v rozhodovacích pozicích, tak názorů opačného spektra, tedy vyjadřujících nesouhlas s jejich použitím. Základ argumentační roviny podporující kvóty tkví v diskriminaci žen na pracovním trhu. Z hlediska kvantitativního se jedná o jeden z nejčteněji se v médiích vyskytujících argumentů ve prospěch zavedení kvót. Jak již bylo hlouběji nastíněno v teoretické části práce, ženská populace v České republice je nucena čelit četným bariérám na pracovním trhu. Segregace je dána na jedné straně obecnými faktory, jako jsou strukturální a kulturní bariéry. Systémové hledisko diskriminace žen na pracovním trhu je zmiňováno v této pasáži:

„Kdo maká, ten má - zní jedna z často slychaných odpovědí na otázku, proč není více žen ve vedení firem. Někdy ale „makat“ nestačí. Ženy u nás často ve své kariéře narážejí na nedostatky systému.“¹³⁷

V citaci autor/ka nastiňuje problematiku expresivním slovním spojením a snaží se tak vyjádřit zjednodušující odpovědi majoritní společnosti, která tvrdí, že ženy nepracují tak jako muži, tudíž nedosahují vysokých postů. Bariéry, které brání ženám v postupu, považuje za důsledky systémového nastavení podmínek. Podle van Dijka by se jednalo o formální struktury, které upozadují ženy v šancích na získání vyššího pracovního postu.

Reflexe konkrétních bariér v souvislosti s povahou společenského uspořádání je patrná zde:

„Být zvolen do „funkce“ je vždy i boj o moc a o vliv na různých úrovních. Už samotná struktura patriarchálně organizované společnosti je nastavena tak, že v tomto souboji ostrých loktů a zákulisních bratrstev jsou ženy znevýhodněny.“¹³⁸

Citovaný příspěvek je mířen na nízké zastoupení žen v politické sféře. Autor/ka článku zmiňuje, že ženy jsou znevýhodněny samotnou strukturou společnosti, která stojí na patriarchálních tradicích. Implicitně autor tvrdí, že ženy nemají „ostré lokty“ a tudíž nemohou uspět v takto nastavené společnosti, z čehož se dá odvodit, že úspěch v politické sféře je dán právě mírou adaptace na určitou úroveň specifické komunikace, která je praktikována v politickém prostředí. Zmíněna je rovněž genderová solidarita, která panuje mezi mužskými představiteli politické scény.

Důsledek diskriminačního prostředí se odráží do kvantitativních statistik, což v souvislosti se vztahem platové nerovnosti a věkové kohorty dokládá následující citace:

„Ženy jsou sice na počátku své profesní kariéry na podobné mzdové úrovni jako muži, ale postupem času se rozdíly zvětšují a zhruba mezi 40. a 55. rokem věku, tedy v čase předpokládaného vrcholu kariéry, u nás činí průměrný rozdíl mezi mzdou muže a ženy na stejné profesní pozici více než 21 % v neprospěch žen.“¹³⁹

¹³⁷ Článek č.26.

¹³⁸ Článek č. 7.

¹³⁹ Článek č. 28.

Neutrálním vyzněním je podmíněn expertní charakter tohoto tvrzení. Relační deskripce reflektuje, že se jakési nůžky nerovnosti platového ohodnocení mezi muži a ženami ještě více rozevírají v souvislosti s narůstajícím věkem.

Hledisko platového podhodnocení žen v souvislosti s kulturní bariérou dokládá následující úryvek:

„U žen se můžeme setkat s tím, že ... zažívají v průměru nižší platová ohodnocení a často nesou náročnou péči o rodinu.“¹⁴⁰

Z hlediska intertextuality jsou názorové roviny postavené na argumentaci diskriminace žen v rozhodovacích funkcích samostatnou kategorií, která se jeví jako mechanismus koordinace sociálních bojů. Jedná se tedy o jedinečný diskurzivní typ postavený na jedné úrovni argumentace podpory zavedení kvót.

Naopak argumentační rovina vystupující proti kvótním opatřením z hlediska práva a rovnosti se v médiích vyskytuje v několika kontextech. Nejsilnějším proudem jsou názory vztahující se k liberálnímu diskurzu uspořádání společnosti, které tvrdí, že kvóty jsou principiálně špatným řešením, jelikož popírají právě liberální charakter trhu práce. V českém prostředí úloha státu a jeho role ve společnosti bývá spojována s dědictvím představy organizace sféry nejenom sociálního života za minulého režimu, což dokládá tato citace:

„Snad je to zákonité, že ve světě, který se celý stále více posouvá doleva, se zvolna rozplývají i všechny liberální změny po roce 1989, které u nás znamenaly demontáž vše regulujícího nesvobodného státu, arogantně strkajícího nos do všech sfér našich životů.“¹⁴¹

Interdiskurzivita je zde dána diskurzivním typem výpovědi formované autorovou/autorčinou zkušeností. Struktura textu je pozastavení hodná z hlediska změny aktérů. V první části věty se hovoří o světě, druhá v souvislosti s rokem 1989 implicitně odkazuje na české nebo minimálně postsovětské prostředí. Výpověď se dá chápat jako připomenutí negativních vlivů nesvobodného státu za účelem vyzdvižení liberálních změn deregulujících pracovní trh. Jedná se o tzv. čtverec binárních opozit podle van

¹⁴⁰ Článek č. 26.

¹⁴¹ Článek č. 12.

Dijka. Jsou zdůrazněny špatné vlastnosti minulého režimu, aby mohly být zdůrazněny dobré vlastnosti porevolučních změn.

Znevažování problematiky nedostatečného zastoupení žen v rozhodovacích pozicích je dalším aspektem argumentace neliberálnosti kvótních mechanismů.

„Kvóty pro ženy v rozhodovacích strukturách firem jsou považovány za obskurní téma s tím, že přirozený vývoj přece sám povede k rovnoprávnému zastoupení.“¹⁴²

Trpný rod v citaci nevysvětluje, kdo považuje kvóty pro ženy v rozhodovacích strukturách firem za obskurní téma. Producenti si skrze tento gramatický jev zvyšují, dle Vašáta, svou autoritu. Konzumenti textu spíše rozeznají a uposlechnou naléhavosti ve sdělení, pokud pod ním není podepsán konkrétní aktér, jehož postavení v sociálních strukturách a reprezentace světa nyní neokupuje dominantní pozice a sféry.¹⁴³

Intertextuální charakter negativní větve diskurzu práva a rovnosti je dán argumentacemi ve smyslu přílišné kontroverze problematiky kvotace, což dokládá následující příspěvek:

„Domnívá se, že se vláda k bodu ještě může vrátit. „Já to беру tak, že debata o takových kontroverzních tématech je u nás na začátku,“ řekl Právu“¹⁴⁴

Spojení „u nás“ a „na začátku“ vypovídá o kontroverzi dané problematiky v českém prostředí, čímž míní, že téma zavádění kvótních mechanismů v jiných krajinách je v jiném stádiu, „je dál“ a tudíž není již tak kontroverzní.

Specifikum českého prostředí a kontroverzní hodnoty s ním spojené, uvádí následující příspěvek:

„Lidovci asi mají pocit, že kvóty jako princip odporují konzervativním hodnotám. To bych ještě pochopila.“¹⁴⁵

Autorka explicitně uvádí předpoklad odmítnutí kvót politickou stranou, která má v českém politickém prostředí tradiční roli, což působí jako obhajoba jejich naznačené argumentace odmítnutí.

¹⁴² Článek č. 15.

¹⁴³ Vašát, P. Kategorie bezdomovectví v praxi sociálního státu: kritická perspektiva. Plzeň, 2008. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Filozofická fakulta.

¹⁴⁴ Článek č. 14.

¹⁴⁵ Článek č. 14.

Diskurz práva a rovnosti má v českých médiích dvojaký charakter. Na jedné straně působí silný hlas argumentující diskriminací žen na pracovním trhu. Tento směr podporuje zavedení kvótních mechanismů jako prostředku k potlačení segregace ženské části obyvatel na práce. Diskurz práva a rovnosti však zahrnuje i tendence odmítající kvóty jako legitimní prostředek k prosazení více žen v rozhodovacích procesech. Argumentační rovina těchto názorů tkví v institucionálním zakotvení rovnosti pohlaví a rovných příležitostí, přičemž kvótní opatření pak považuje za cosi neliberálního a v důsledku historického uspořádání za téma příliš kontroverzní.

4.3.2. Ekonomická diskurzivní rovina

Zohlednění ekonomických faktorů ve vztahu k zavádění mechanismů na podporu většího zastoupení žen v rozhodovacích procesech stojí na odlišných argumentech než diskurz práva a rovnosti a to především v souvislosti s názory podporovatelů kvót. Intertextuální charakter zastánců kvótních opatření vychází z argumentačních strategií lobbingu za diverzitivní uspořádání pracovních společenství. Efektivita diverzity je jakýmsi trendem v rámci uplatňování genderové rovnosti na pracovišti trendovou rovinou, i vzhledem k nejčastějšímu výskytu tohoto typu argumentace v souvislosti se zaváděním kvót ve zkoumaném vzorku.¹⁴⁶ Argument, že jádro názorů tkví v potvrzení zvýšení ekonomického zisku při vyšším zastoupení žen v rozhodovacích funkcích, je reflektován následujícími příspěvky:

„Přes 80 procent evropských firem přiznává, že programy diverzity mají pozitivní efekt na jejich byznys.“¹⁴⁷

Například studie společnosti McKinsey prokázaly provázanost mezi podílem žen ve vedení a ekonomickou úspěšností podniku.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Tato teze by neměla být však považována za reprezentativní z důvodu možného zkreslení, jelikož jedním z klíčových slov k vyhledávání v rámci Newton Media Press bylo právě slovo „diverzita“.

¹⁴⁷ Článek č. 4.

¹⁴⁸ Článek č. 13.

V prvním příspěvku se využívá strohosti informace na úkor rozvinutí toho, pro jaký typ evropských firem pozitivní efekt programu diverzit platí a ani se nespecifikuje, co je pozitivním efektem míněno. Druhý příspěvek je již konkrétnější. Ovšem v rámci kontextu diskurzu se jedná o žánr publicistické povahy, tudíž jeho funkcí je přesvědčovat, nebylo by proto v rámci tohoto kontextu nutno rozvádět citované teze.

Stoupající zájem o diverzitní strategie v souvislosti s ekonomickou efektivitou dokládá tato pasáž:

„My jsme měli jasné indikace z trhu, že u soukromých firem se situace přirozeně zlepšuje, protože firmy se naučily pracovat s talenty, učí se pracovat s diverzitou a začínají chápat, že se jim to ekonomicky vyplatí. Ale tušili jsme, že problém je někde jinde,“ vysvětlovala Kalousová.¹⁴⁹

Příspěvek, resp. citovaná dotazovaná zmiňuje celkem velkomyslně „indikace z trhu“, čímž využívá relační slovní zásoby ke zřejmé deskripci nekonkretizovaných statistických dat. Popisuje proces zakotvení myšlenky přínosnosti diverzitních týmů v soukromých firmách a zároveň predikuje, že diverzita nevyřeší strukturální problémy na trhu práce.

Komplexnost bariér na pracovním trhu ve vztahu k diskutované směrnici je nastíněna v následující citaci:

„Zjednodušeně se mluví o kvótách. Ta směrnice ale řeší daleko závažnější problémy. Chceme, aby ženy měly větší podíl na rozhodování ve velkých firmách a aby se více mluvilo o tom, že by ženy měly mít podíl na řízení v byznysu. Ukázalo se, že kombinace mužů a žen má velký přínos. Ty dva světy je potřeba propojovat,“¹⁵⁰

Zmíněná citace přímo obhajuje zavedení směrnice a předesílá její potenciální přínos v zavádění komplexního mechanismu k překonání problémů nízkého zastoupení žen v rozhodovacích pozicích. Producent příspěvku odkazuje na skutečnost, že diskuze o kvótách je odrazovým můstkem pro hlubší diskuzi na téma nízkého počtu žen v vedení v komerční sféře. Mechanismem koordinace v rámci sociálního boje má být tedy komunikace. V závěru citované pasáže autor/ka používá expresivních technik ke

¹⁴⁹ Článek č. 25.

¹⁵⁰ Článek č. 14.

zdůraznění toho, že uplatňované principy v komerčním sektoru „doposud“ odpovídaly mužskému pohledu na svět.

Prostor pro diskuzi o vztahu pohlaví v souvislosti se směrnicí naznačuje následující příspěvek:

„Nejde však o někdy naznačovanou válku pohlaví, nýbrž o reálnou situaci ve společnosti i na pracovním trhu. 44 procent ekonomicky aktivních Čechů jsou ženy...“¹⁵¹

Argumentační rovina podpory zavedení kvótních mechanismů z důvodu ekonomické efektivity většího zastoupení žen v rozhodovacích funkcích se často opírá o statistické údaje. Tato data nebývají zmíněna v souvislosti s jejich zdrojem, ani metodikou jejich získání. V posledním prezentovaném příspěvku dokonce působí v roli důkazu problematické situace podzastoupení žen na pracovním trhu. Tento „důkazní materiál“ odklání od souvislosti s konfliktem pohlaví.

Zastánci kvótních opatření se snaží definovat postoj České republiky k doporučující směrnici takto:

„Současně nám, „genderově vyspělým“, ale připadá naprosto normální, když o platech žen, tedy o jejich životní úrovni, rozhodují téměř výhradně muži.“¹⁵²

„Česko zatím svůj postoj hledá. Otázkou však zůstává, zda všechny výmluvné statistiky, predikce i zahraniční trendy nezůstanou opět ve vládním šuplíku s nápisem „Tohle by u nás nikdy nefungovalo“.“¹⁵³

První příspěvek považuje sociální jednání české společnosti za „genderově vyspělé“, což staví do opozice s formální strukturou moci, která implicitně upozaduje ženy. Je zde partné použití binárních opozit, kdy „my“ jsme ti „genderově vyspělí“. Příhodně navazuje citace z jiného článku, kde producent shrnuje možnou roli „tvrdých dat“ v diskuzi o přijetí kvótních mechanismů. Reflektuje opakující se přístup české reprezentace, která alibisticky odmítá příklady dobrých praxí s odkazem na specifika českého prostředí.

¹⁵¹ Článek č. 26.

¹⁵² Článek č. 15.

¹⁵³ Článek č. 26.

Opačné názorové spektrum zdôrazňujúcej nevhodnosť použitia kvót ako prostriedku k zvýšeniu podílu menej zastúpeného pohlaví v rozhodovacích procesoch sa pohybuje v tendenciách liberálneho diskurzu. Argumentačná rovina stojí na premise „samofunkce“ trhu. Diskurz v tomto prípade využíva explávanou prirodzenosť tržných mechanizmov ako prostriedku k sociálnym bojom v rámci mocenských vzťahov. Zreteľne je to patrné z tohoto príspevku:

„...politici jako hlavy pomazané čím dál více snaží narvat svou představu dobra do našich omezených hlav. A nejde-li to po dobrém, zkouší to kladivem.“¹⁵⁴

Citace obsahuje expresívnych výrazov a svoju atraktivitu stavia na metaforickej ironii. Implicitne sdeľuje, že politická rozhodnutia nositeľov moci nejednajú v dobrej vôli a vnucujú občanom rozhodnutia, ktoré upevňujú ich moc. Tuto tezu stavia producent/ka na binárnych opozitoch, kedy „oni“ politici sú tými, kto núti „nás“ hloupé obyvateľov, aby sme sa riadili podľa ich chytrých opatrení. Pri oprostění od ironických zabarvení vlastne producent/ka míní, že súčasná situácia je v poriadku a občania by si nemali nechať líbit zavádzajúce príliš dikčných opatrení, keďže vlastne situácia nízkeho zastúpenia žien v rozhodovacích funkciách ani neexistuje a alebo sa vyrieši sama, ako uvádza tento výňatok:

„Politický „trh“ už tuto věc řeší, strany dobrovolně nasazují ženy na své kandidátky.“¹⁵⁵

Argumentáci, že trh by mal byť voľný, dokladá i táto citácia:

„Někteří odborníci ale se zavedením genderových kvót nesouhlasí a upozorňují na možná rizika. „Kvóta a regulace jsou dvě slova, se kterými se bohužel firmy v Česku a Evropské unii setkávají stále častěji. Místo abychom nechali podniky soutěžit na volném trhu, snažíme se je co nejvíce svázat a trh regulovat tak, aby byl „správný a spravedlivý“ - to ale funkční trh nemůže být nikdy,“ říká Tomáš Surka z personálně-poradenské firmy McROY Czech.“¹⁵⁶

Uvozovky v textu značia ironizovanie stratégií, na ktorých stojí kvótné opatrenie. Producent/ka manifestuje voľnú ruku trhu ako základnú hodnotu funkčnosti tržného

¹⁵⁴ Článek č. 12.

¹⁵⁵ Článek č. 6.

¹⁵⁶ Článek č. 2.

prostředí, nepovažuje „správnost“ a „spravedlnost“ za hodnoty, které by si zasloužily obhajobu. Vlastně tak říká, že aby byl trh funkční, nemůže být správný, ani spravedlivý.

V rámci ekonomického diskurzu proti sobě stojí dvě silné myšlenky, kterým je v českých médiích věnováno dost prostoru. Podpůrci kvótních opatření argumentují statistickými daty a tvrdými čísly, které dokládají souvislost mezi diverzitní strategií společností a jejich ekonomickou prosperitou. Proti nim stojí zastánci volné ruky trhu, kteří považují trh za entitu, která by neměla být ovlivňována státním aparátem a už vůbec ne formou kvótních opatření, která považují za příliš dikční.

4.3.3. Diskurzivní rovina pozice „talentek“ ve strategii rovnosti

Třetí definovaný diskurz v sobě nese na první pohled neslučitelné roviny. Jejich styčným bodem je strategie rovnosti pohlaví jako mechanismus pro integraci potenciálu talentu poloviny české populace. Směr vystupující proti zavedení kvót jako jakéhosi „tvrdého“ přístupu k uplatnění strategie vedoucí k rovnosti je charakteristický pro svůj stereotypní obsah. V této diskurzivní rovině se odráží předsudky o povaze žen a jejich přístupu k možnému uplatnění v rozhodovacích procesech. Tyto „bariéry“ samotných žen stojí v opozici proti formální strategii, která se snaží nerovnosti na pracovním trhu napravit. V rámci diskurzu strategie rovnosti a pozice talentek v něm je patrná intertextualita a intediskurzivita. Na jednu stranu je kvitována existence strategií, kdy jsou kvótní opatření jednou z možných cest k docílení rovnosti:

„Pomoci k tomu mají pozitivní opatření - např. kvóty. Materiál klade důraz také na srovnání platů žen a mužů a chce přilákat muže do učitelských profesí. „Je to nelogické a vláda si odporuje. Bez kvót toho nikdy nedocílíme. Co se týče zastoupení žen ve firmách, tak strategie byla taková, aby firmy přijaly ženy samy dobrovolně. To se ale nestalo. Proto dalším krokem bylo přijetí této směrnice,“ řekla Právu Kavková.“¹⁵⁷

Kontext přesahu toho příspěvku tkví v citované autorce, jelikož se jedná o ženu, která se tématem rovnosti pohlaví dlouhodobě zabývá, dá se proto usuzovat, že se jedná

¹⁵⁷ Článek č. 14.

o odborný názor uplatňující jedinečnost diskurzivního typu ovlivněnou autorčinými členskými zdroji.

Jedním ze zásadních argumentů prezentovaných v diskuzi nad obhajobou zavádění kvótních opatření je ztráta potenciálu ve smyslu nedostatečného zastoupení žen v rozhodovacích funkcích. V této argumentační rovině hrají roli statistiky úspěšných absolventek vysokých škol v souvislosti s jejich absencí ve vrcholných postech. Zastánci kvót to považují za mrhání talentem.

„44 procent ekonomicky aktivních Čechů jsou ženy, více než polovina absolventů a absolventek českých vysokých škol, tedy polovina potenciálu talentů, jsou právě ženy.“¹⁵⁸

V přímé opozici vůči argumentační rovině zavádějící strategie typu kvót jako způsob k zajištění využití potenciálu českých žen, působí v médiích argumentace založená na domnělém nedostatku žen, které by byly kompetentní pro vykonávání vysokých manažerských funkcí. Svědčí o tom následující dva příspěvky:

„Evropou navrhovaný a prosazovaný podíl 40 procent žen v nevýkonném vedení (dozorčích radách) se zdá být „problematický“, protože by se ony ženy „někde“ musely honem najít.“¹⁵⁹

„Chápu, že veřejnost i politici volají po tom, aby v politice bylo více žen. Jenže jedním dechem dodávám - kvalitních političek, které o svět politiky samy mají zájem a chtějí se do něj aktivně zapojit, je prostě málo.“¹⁶⁰

První citace explicitně tvrdí, že „ženy by se musely najít“. Neříká, kdo by je musel najít, což implicitně odkazuje k další argumentační rovině a totiž, že ženy nechtějí „se najít“, myšleno ve smyslu nechtějí působit v rozhodovacích funkcích. Slovo někde a ještě dané v uvozovkách svědčí o producentově/tčíně neznalosti statistického údaje vypovídajícího o počtu absolventek vysokých škol, ale implicitně to může mít souvislost s další argumentační tendencí postavené na premise, že ženy a priori neoplývají ryze mužskými schopnostmi, které jsou relevantní pro vykonávání vysokých postů. Zmíněné dvě linie argumentací dokládají tyto pasáže:

¹⁵⁸ Článek č. 26.

¹⁵⁹ Článek č. 15.

¹⁶⁰ Článek č. 3.

„někdy ani nemají o povýšení zájem.“¹⁶¹

„V jiných profesích vyjma technických oborů se ženy hojně objevují na významných postech, a pokud zde existuje disproporce ve prospěch mužů, lze se ptát, zda je to skutečně dané „skleněnými stropy“, nebo menším počtem adeptek lačnicích po vedoucích funkcích.“¹⁶²

Druhý příspěvek zpochybňuje existenci bariéry a expresivně předesílá nezájem žen o vedoucí pozice. A pokud by zájem žen o působení ve vrcholných funkcích přeci jen panoval, přicházejí odpůrci kvót s tezí, že jakákoliv kvótní opatření jsou vlastně urážkou pro ženy samotné, jelikož takováto opatření diskreditují jak jejich odbornost, tak jejich schopnost prosadit se. Výše nastíněné je prezentováno například v následujících úryvcích:

„Jestli by někoho měly kvóty urazit, tak právě ženy.“¹⁶³

„Ty, které uspějí, kvóty nepotřebují. Kvóty by dokonce úspěch těchto žen degradovaly.“¹⁶⁴

Zmíněné citace vyvolávají mocenské konfliktní tendence mezi těmi, kdo již uspěly na základě svých schopností a těmi, které uspějí až díky pohlaví. Podle Van Dijka by se jednalo o vysublimované kategorie. Argumentační rovina tak diskredituje odbornost potenciálních kandidátek i v rámci politické scény, jak dokládá tato citovaná věta:

„Samy tyto ženy říkají, že je uráží, že by měly mít místa na kandidátce kvůli svému pohlaví, nikoliv díky odbornosti.“¹⁶⁵

Přístup samotných úspěšných žen k této diskurzivní rovině může být vnímán rovněž dvojsečně. Zastánci kvót se vyjadřují takto:

¹⁶¹ Článek č. 26.

¹⁶² Článek č. 19.

¹⁶³ Článek č. 23.

¹⁶⁴ Článek č. 6.

¹⁶⁵ Článek č. 1.

„Dokonce i některé vrcholné manažerky plní roli užitečných idiotek v převládající patriarchální propagandě, když tvrdí, že kvóty jsou ponižující, a že ony jsou nejlepším příkladem toho, že ženy to takřkajíc „mohou dokázat“, když chtějí.“¹⁶⁶

Partiarchální propaganda zde působí jako ideologický determinant vštěpující určitý model sociálního uspořádání, potažmo jednání. Expresivita vyznění „mohou dokázat“ podpořená uvozovkami odkazuje na formální rovnost pohlaví, ale slovo „mohou“ působí jako reflexe bariér, které brání „to“ dokázat – získat rozhodovací funkci.

Diskurzivní rovina pozice talentek ve strategii rovnosti celkem příhodně shrnuje poslední příspěvek. Na jedné straně je v českém prostředí legitimizována strategie, která si klade za cíl eliminovat strukturální bariéry v postupu žen na vrcholné pozice. Tato strategie je však degradována, jak tvrdí odpůrci kvótních opatření, samotnými přístupy žen s kompetencemi a schopnostmi vykonávat takovéto funkce – talentek. Diskurzivní rovina představuje předsudky o povaze žen a jejich přístupu k možnému uplatnění v rozhodovacích procesech. Tyto „bariéry“ jsou v opozici proti formální strategii, která se snaží nerovnosti na pracovním trhu vyrovnat.

4.3.4. Diskurzivní rovina vlivu afirmativních akcí

V rámci strategie zasazující se o rovnost pohlaví jsem vyčlenila samostatný diskurz související s efekty afirmativních akcí. Jako u všech předchozích diskurzivních směrů rozlišuji dva proudy odrážející podporu přijetí kvótních opatření, jako pomyslného vrcholu pozitivních akcí. Druhá perspektiva naopak odráží interdiskurzivní tendence stojící na již zmíněném pilíři liberální organizace společnosti, který v českém mediálním prostředí silně vystupuje proti konstrukcím negativních efektů těchto afirmativních opatření.

Podle mediálního obrazu pozitiva zavádění kvót shledávají jejich zastánci ve třech intertextuálních kategoriích. Každá z nich byla popsána v již nastíněných

¹⁶⁶ Článek č. 7.

diskurzích, jedná se vliv vyššího zastoupení žen v rozhodovacích funkcích na ekonomickou efektivitu podniků. Hodnotovým přínosem kvótních opatření je především jeho kontextuální přesah v boji proti diskriminaci žen na pracovním trhu a v neposlední řadě je v médiích kvitována přínosnost specifické zkušenosti žen v rámci řízení společností.

Rámcem v médiích prezentujících se odpůrců kvótních řešení je ideologický determinant liberalismu, který afirmativní akci v podobě kvótních mechanismů považuje za příliš dikční a zároveň v současné podobě nefunkční. Argumentační rovina tohoto diskurzivního typu tkví však především v produkci pozitivní diskriminace.

„Má-li tato směrnice podpořit rovnost pohlaví, její důsledek bude opačný. Pozitivní diskriminace vždy nechává stín pochybností na úspěchu toho, kdo je takto diskriminován. Jediná cesta, jak dostat do vedení firem více žen, je změna myšlení společností a toho se nedá docílit nařízenými, zákazy ani kvótami,“ připomíná Surka.¹⁶⁷

Vyjádření, že pozitivní diskriminace nechává „stín úspěchu“ je možné interpretovat ve smyslu diskreditace odbornosti těch žen, které se díky pozitivním opatřením dostaly do vedoucích pozic. Producent/ka tohoto příspěvku však tímto tvrzením implicitně přiznává neznalost směrnice, která ukládá dát přednost méně stoupenému pohlaví až v situaci, kdy se prokáže, že kandidáti disponují stejnými schopnostmi a kompetencemi. Navíc producent/ka hovoří o cestě, jak dostat do vedení firem více žen, ale směrnice je genderově neutrální, tudíž by se do producentem/tkou nastíněné situace mohl stejně tak dostat muž.

Jiná rovina, v médiích se často objevující jako argument odpůrců kvót, je zarámována do představy nespravedlnosti systému jako jakéhosi produktu strukturální nerovnosti.

„Existují-li z hlediska zaměstnanosti více znevýhodněné skupiny než ženy, neměly by mít také nárok na povinné kvóty? Pokud ano, vydáme se na cestu dlážděnou snad dobrými úmysly, leč ústící do inferna mnohvrstevnaté pozitivní diskriminace, neúnosné pro zaměstnavatele i nezvýhodněnou majoritu pracovníků, která bude domnělé i skutečné

¹⁶⁷ Článek č. 2.

křivdy svalovat na „nespravedlivý systém“. Dostane-li se kvót jen ženám, bude to nespravedlivé doopravdy.“¹⁶⁸

Pod rouškou systémového problému se odkazuje na pozitivní diskriminaci. Ta však není ve van Dijkově terminologii nic jiného než intervencí sublimovaných kategorií za možným účelem zviditelnění jedné mocenské skupiny. Touto kategorií je pak „znevýhodněná“ majorita pracovníků, tedy mužů, ale i „neúnosnost“ povinných kvót pro zaměstnavatele. Pozitivní diskriminace není možná vzhledem k dříve již předesílanému neutrálnímu vyznění směrnice. Návrh prostě neumožňuje přijetí méně kvalifikované ženy na úkor více kvalifikovaného muže.

Analýza diskuze dokládá silnou tendenci nesouhlasu se zavedením kvótních opatření v souvislosti s obavou z pozitivní diskriminace. Tento směr odpovídá liberálnímu rámci většiny názorových rovin vystupujících proti navrhované směrnici. Zasazení těchto kategoriálních typů argumentace do diskurzu vlivu afirmativních akcí je pak užití užšího diskurzivního typu za účelem objasnění kvótních mechanismů jako specifického pozitivního opatření.

4.3.5. Diskurzivní rovina zkušeností zájmových skupin

Diskurzivní vymezení specifických kompetencí žen jako zájmové skupiny proti sobě opět klade dva diskurzivní typy. Z hlediska podporovatelů kvótních opatření přináší ženská zkušenost již zmiňovanou ekonomickou efektivitu, ale zároveň jsou zde vyzdvíženy i jiné kompetence nesoucí jisté zvýhodnění ženského elementu ve vedení firem. Vzhledem ke specifickým vlastnostem v médiích přisuzovaných ženské části populace se naopak ženy častěji než muži vyskytují v oborech, které jsou podhodnocené, jedná se především o tzv. feminizované obory. V těchto oborech mohou ženy uplatnit svou specifickou zkušenost, která na základě stereotypních percepce často vychází z jejich tradičních rolí jako ženy – matky a ženy – pečovatelky.

¹⁶⁸ Článek č. 19.

„Ve zdravotnictví, marketingu, cestovním ruchu či maloobchodu mají schopné ženy dveře otevřené - o tradičně feminizovaném školství nemluvě.“¹⁶⁹

Implicitně příspěvek říká, že ženy mohou být rády, že alespoň někde se mohou uplatnit a neměly by si proto nárokovat uplatnění v jiných než v citaci zmíněných sektorech.

Hledisko zmíněných specifických kompetencí žen v rámci ekonomických rozhodnutí, prezentuje tento úryvek:

„Klíčová je z tohoto pohledu i dimenze ekonomické síly. Ženy mají vliv na více než 70 procent spotřebitelských rozhodnutí a firmy jim musí nejen dobře rozumět. A v neposlední řadě mají firmy s vyšším zastoupením žen lepší ekonomické výsledky, lépe poskytují služby a efektivněji se vyrovnávají se složitými nebo neznámými situacemi.“¹⁷⁰

Technika a s ní spojený vliv na receptienty/tky tkví ve složité intetextualitě sdělení. Čtenáři/řce se jen těžko rozklíčováává široké spektrum předností žen, které by měly být jakýmsi „důkazním materiálem“ k podpoře jejich vyššího zastoupení v rozhodovacích procesech. Další specifická kompetence, která se v médiích projevuje jako strategická v rozhodovacích funkcích, je styl komunikace.

„Přítomnost žen přispívá k uctivějšímu a profesionálnějšímu jednání v komunikaci mezi zaměstnanci navzájem. V současnosti tvoří ženy šedesát procent z celkového počtu členů dozorčí rady,“ uvádí mluvčí Státní tiskárny cenin Lenka Šustrová.“¹⁷¹

I vzezření žen je v médiích považováno za určitý bonus při jejich zastoupení ve vrcholných funkcích. Z feministické perspektivy je „použití“ ženy jako jakési „product placementu“ ostře kritizováno a spojováno s politickým populismem. Zastánci kvót však marketingové hledisko kvitují:

„A to nejen kvůli marketingu - jiné strany pochopily, že žena na plakátu na voliče zabírá.“¹⁷²

Diskurzivní typ odpůrců zavedení kvót nejčastěji v médiích argumentuje dikcí směrnic a to na dvou úrovních. Jako možnou příčinu nízkého zastoupení žen

¹⁶⁹ Článek č. 19.

¹⁷⁰ Článek č. 26.

¹⁷¹ Článek č. 9.

¹⁷² Článek č. 10.

v rozhodovacích pozicích mediální producenti/čky nespátřují v bariérách, které by kvóty měly pomoci překonávat, nýbrž v kompatibilitě samotných žen vysoké funkce vůbec vykonávat.

„U žen se můžeme setkat s tím, že při stejných zkušenostech i vzdělání mohou mít nižší sebedůvěru.“¹⁷³

Pojetí sebedůvěry se zde implicitně přepokládá jako nutná podmínka – vlastnost k vykonávání rozhodovací funkce. Pokud ženy nedisponují nutnou mírou sebevědomí, může kvóta znamenat afirmaci ve smyslu podpory žen k vykonávání rozhodovací funkce a tím například sebevědomí získat. Nedostatek sebevědomí může mít totiž příčinu ve strukturálních bariérách a kvóta zde zastává funkci pozitivní akce. Avšak proto, podle názorů odpůrců kvótních opatření manifestovaných v mediálním prostředí, příliš dikční určovat soukromým subjektům, jak mají kandidáty do rozhodovacích funkcí volit.

„Podle něj je absolutně nepřijatelné nařizovat soukromé společnosti, koho má mít ve svém vedení - do „své“ správní rady by si soukromé společnosti měly obsazovat lidi, které tam chtějí mít. Pohlaví by v tom nemělo hrát žádnou roli.“¹⁷⁴

Z hlediska deskriptivní analýzy je podstatné zmínit, že slova „absolutně“ a „své“ zdůrazňují naléhavost tvrzení v příspěvku zmíněné.

Argument přílišné svrchovanosti ze strany Evropské Unie vůči členským státům je další platformou, kterou v médiích zmiňují odpůrci kvótních opatření. Například v následující ukázce:

„Několik zemí, které směrnici blokují, přitom nemá problém ani tak s jejím obsahem, jako s tím, že by o takových věcech vůbec neměla rozhodovat EU, ale členské státy samy.“¹⁷⁵

Příspěvek se vyjadřuje k diskuzi o směrnici na evropské úrovni. Producent/ka zasazuje tak problematiku do širší formální struktury, čímž zdůrazňuje význam a závažnost svých tvrzení.

¹⁷³ Článek č. 26.

¹⁷⁴ Článek č. 2.

¹⁷⁵ Článek č. 13.

Intertextuální rámec diskurzu zkušeností zájmových skupin tkví na jedné straně ve specifických kompetencích akterek rozhodovacích procesů, které mají být podpořeny k participaci v tomto spektru právě kvótními mechanismy. Odpůrci kvót se na druhé straně argumentační roviny vymezují vůči těmto specifikám, které přináší ženské pohlaví do rozhodovacích sfér s odkazem na dikci zavedení kvótních mechanismů ze strany širších formálních struktur. Argumentační rovina odkazuje na upozadění volného trhu, což opět interkontextuálně zapadá do liberálního diskurzu.

4.3.6. Diskurzivní rovina demografických výzev

Zde musím přiznat, že z hlediska genderového aspektu problematiky kvótních mechanismů jsem předpokládala, že se demografický faktor bude v článcích vyskytovat častěji a to v rámci obou diskurzivních typů, tedy jak u podporovatelů zavedení kvót, tak možná častěji u jejich odpůrců. Opak je pravdou. Nicméně, považuji za nutné zmínit v souvislosti se spíše očekávaným než potvrzeným diskurzem rámec bariér, se kterými se ženy musí v pracovním prostředí potýkat v souvislosti s jejich biologickými danostmi a rolí mateřství v jejich životech. Tyto bariéry je opět možné zasadit do dvou diskurzivních typů, přičemž první značí explávanou bariéru, která vzniká skloubením role ženy – zaměstnankyně a ženy – matky. Druhá diskurzivní rovina tkví v argumentaci založené na stereotypních předpokladech a percepce, že ženy jsou v rámci jejich mateřství v České republice zvýhodněnou skupinou. Mediální obsahy se k roli mateřství v pracovním životě ženy zajisté vyjadřují častěji, nicméně analýza vychází pouze z článků a priori zaměřených na kvótní problematiku.

Na první diskurzivní typ odkazuje tato ukázka:

„A pořád máme špatný pocit, když o nás někdo tvrdí, že jsme divné mámy, když se chceme brzy po porodu vrátit do práce. Ale dobrá a špatná matka vůbec nesouvisí s tím, zda budeme s dítětem 24 hodin denně, ale jak je budeme vychovávat, jak s ním budeme čas trávit. Ted' připravujeme v IBM první experimentální sdílené místo, o které se budou

dělit dvě čerstvé maminky. A nejedná se o návrh manažera či personálního oddělení, ony samy připravují model, v němž se jim bude nejlépe fungovat. ¹⁷⁶

Příspěvek zmiňuje dva explicitní skripty. Jedná se o existenci alternativních pracovních úvazků, které napomáhají ženám při návratu na pracovní trh po nebo při rodičovské dovolené. Druhou rovinu je iniciativa samotných matek k řešení situace jejich návratu do pracovního prostředí. Implicitně, tak producent/ka odkazuje na skutečnost, že by vlastní iniciativa měla být stěžejním faktorem i v rámci uplatnění žen v rozhodovacích procesech.

Faktor vlastní iniciativy se však jeví jako beznadějný v této citaci:

„Pomoc ženám vyústila ve světový unikát, kdy za pomoci nejdelší mateřské na světě a absence předškolních zařízení vznikla generace těžko zaměstnatelných žen, jejichž IQ reálně kleslo. Zatímco svět zkoumá, jak využít obrovský potenciál žen po dosažení 35 let věku, u nás se - s jistou nadsázkou - ta samá věková kategorie učí znovu abecedu. ¹⁷⁷

Ironie tohoto příspěvku odkazuje na skutečnost, že návrat žen do pracovního prostředí po mateřské dovolené je silným diskriminujícím faktorem a to z kombinace mnoha důvodů. Souvislost se zastoupením žen v rozhodovacích procesech je implicitně zmíněna v poslední větě na základě nadsazeného srovnání s přístupem k ženám v produktivním věku v jiných částech světa.

4.4. Shrnutí výsledků analýzy

V důsledku rozšiřujícího se uplatňování gender mainstreamingu se otázka zavádění mechanismů zajištění rovnosti pohlaví na trhu práce stává diskutovaným tématem v českém mediálním prostředí. Analyzovaný vzorek čítá 28 článků publikovaných za poslední rok ve čtyřech nejčtenějších denících v České republice. Mediální text byl podroben diskurzivní analýze, která odhalila šest typů diskurzů, které ukazují, v jakých

¹⁷⁶ Článek č. 16.

¹⁷⁷ Článek č. 15.

rovinách probíhá veřejná diskuze vztahující se k zavedení kvótních mechanismů, jako způsobu obsazování rozhodovacích funkcí jak ve veřejném, tak v soukromém sektoru velkých společností. Každý z analyzovaných diskurzů obsahuje dvě roviny, přičemž jedna zpravidla kvituje zavedení kvótních opatření a druhá se naopak vymezuje vůči jejich aplikaci. Diskurzy se různí argumentačními strategiemi obou rovin. Jako důkaz je ke každé strategii uvedena citace z některého z analyzovaných článků. K podrobnější analýze je využíváno některých aspektů přístupu Fairloughtovy kritické analýzy diskurzu a van Dijkovy ideologické analýzy diskurzu.¹⁷⁸

Prvním definovaným diskurzem je diskurz práva a rovnosti. Z hlediska kvantitativního se jedná o jeden z nejčtenějších se v médiích vyskytujících argumentů ve prospěch zavedení kvót. Základ argumentační roviny podporující kvóty tkví v diskriminaci žen na pracovním trhu. Opačná argumentační rovina těchto názorů tkví v institucionálním zakotvení rovnosti pohlaví a rovných příležitostí, přičemž kvótní opatření pak považuje za cosi neliberálního a v důsledku historického uspořádání za téma příliš kontroverzní.

V rámci ekonomického diskurzu proti sobě stojí dvě silné myšlenky, kterým je v českých médiích věnováno dost prostoru. Podpůrci kvótních opatření argumentují statistickými daty a tvrdými čísly, které dokládají souvislost mezi diverzitní strategií společností a jejich ekonomickou prosperitou. Proti nim stojí zastánci volné ruky trhu, kteří považují trh za entitu, která by neměla být ovlivňována státním aparátem a už vůbec ne formou kvótních opatření, která považují za příliš dikční.

V další diskurzivní rovině se odrážejí předsudky o povaze žen a jejich přístupu k možnému uplatnění v rozhodovacích procesech. Tyto „bariéry“ samotných žen stojí v opozici proti formální strategii, která se snaží nerovnosti na pracovním trhu napravit. V rámci diskurzu strategie rovnosti a pozice talentek v něm je patrná intertextualita a intediskurzivita.

Analýza diskurzivních rovin dokládá silnou tendenci nesouhlasu se zavedením kvótních opatření v souvislosti s obavou z pozitivní diskriminace zasazenou

¹⁷⁸ Zde považuji za vhodné podotknout, že jsem se striktně nedržela ani jedné metody zmíněných autorů. Dá se říci, že jsem z jejich metodologie použila to, co bylo u konkrétního příkladu rozklíčovatelné na první pohled. Hlubší analýzu textů mi bohužel nedovolovalo dodržení rozsahu práce.

do diskurzu vlivu afirmativních akcí. Tento směr odpovídá liberálnímu rámci většiny názorových rovin vystupujících proti navrhované směrnici.

Jak dokazuje diskurzivní uchopení zkušeností zájmových skupin, z hlediska podporovatelů kvótních opatření přináší ženská zkušenost ekonomickou efektivitu, ale zároveň jsou zde vyzdvíženy i jiné kompetence nesoucí jisté zvýhodnění ženského elementu ve vedení firem. Opačné hledisko diskurzivní roviny se rovněž vymezuje vůči těmto specifikám, které přináší ženské pohlaví do rozhodovacích sfér s odkazem na dikci zavedení kvótních mechanismů ze strany širších formálních struktur.

Konečně pak šestý diskurz je spíše doplňujícího charakteru, jelikož demografický faktor se v analyzovaném vzorku vyskytoval více méně sporadicky. Diskurz demografických výzev je vymezen diskuzí nad bariérami, se kterými se ženy musí v pracovním prostředí potýkat v souvislosti s jejich biologickými danostmi a rolí mateřství v jejich životech.

I přesto, že se jedná diskurzivní analýzu, tedy metodu kvalitativní povahy, považují za relevantní zmínit, že diskurzu rovnosti a práva a ekonomickému diskurzu bylo v mediální diskuzi, jakožto i v analytické části této práce, věnováno nejvíce prostoru, jedná se tedy o dominantní diskurzy v debatě o pozici žen v rozhodovacích procesech.

5. Závěr

Diskuze o kvótách jsou zasazeny do různých diskurzů, které se liší z hlediska problematizace, kategorizace a legitimizace. Za prvé lze kvotaci vnímat v politickém kontextu, jako část širšího procesu redefinice veřejné sféry. Buď mohou být genderové kvóty spojeny s řešením problematiky i dalších mechanismů kvotace nebo mohou být genderové kvóty zasazeny do obecnějšího genderového rámování, kdy jsou vnímány jako součást přijetí genderu jako další/nové sociální kategorie s legitimním nárokem na reprezentaci.

Jak v evropském, tak v českém prostředí nabírá debata o kvótách různé šíře na základě toho, zda je vnímána jako dílčí záležitost nebo je zasazena do širšího kontextu lidsko-právní politiky. Přístupy k problematice kvót narušují dominantní politický diskurz. Kvótní mechanismy jako takové usilují o přerozdělení moci, což odporuje liberálnímu diskurzu, který má v českém prostředí v porevolučním období již tradičně dominantní roli. Ačkoliv debata o adekvátnosti úsilí o genderovou rovnost proběhla již se vstupem České republiky do Evropské unie, je novinkou, že kvóty manifestují striktní závazek poskytnout určité procento řídicích pozic ženám. Tato „mocenská výzva“ odkazuje na průběh související se zavedením vnitrostranických kvót na kandidátních listinách v evropském kontextu.

Zdá se, že i v České republice již „uzrává“ čas pro zavedení kvótních mechanismů v politickém spektru rozhodovacích procesů. Kvóty jsou zde přijímány jako řešení uznaného problému podreprezentace žen v politické sféře, která je věcí veřejnou. Výbušnější rovinou je ale legitimizace kvótních mechanismů v komerčním sektoru, kde mezi odpůrci těchto řešení dominuje liberální diskurz a kvóty jsou pak považovány za rušící element volného uspořádání trhu. V lidsko-právní rovině proti těmto argumentačním strategiím vystupují četné doklady reálné diskriminace žen na pracovním trhu. Mediální prostředí tak otevírá prostor pro uznání kvótních mechanismů jako nástroje k potlačení genderové nerovnosti.

V rámci evropského kontextu „politické“ kvóty získaly šanci na úspěch až v souvislosti s uznáním samotných žen v rozhodovacích pozicích, že jejich nízké zastoupení v těchto funkcích je normativním problémem, který je hoden politické akce.

V tomto smyslu se průběh debaty v českém prostředí různí od toho evropského. Důvody mohou být rozličné povahy. Analýza diskurzu nevykazuje názorové semknutí, žen v rozhodovacích funkcích, ba právě naopak. Jedna z definovaných argumentačních rovin pracuje s názory samotných žen participujících v rozhodovacích procesech, které formulují tvrzení, že pokud se ony byly schopny na tomto poli uplatnit, neexistují žádné strukturální nebo kulturní bariéry, které by bránily i jiným ženám rozhodovací post získat. Argumentační rovina těchto názorů tkví v institucionálním zakotvení rovnosti pohlaví a rovných příležitostí, přičemž kvótní opatření považuje za cosi neliberálního a v důsledku historického uspořádání a jeho odkazu za téma příliš kontroverzní.

Druhá diskurzivní rovina, která v českém mediálním prostředí má charakter dominantního diskurzu, vychází z idealizovaného liberálního kapitalismu, která stojí na samofunkci tržního uspořádání. Strategie zastávající tendence volné ruky trhu, považují soukromý sektor za svobodnou entitu, která by neměla být ovlivňována státním aparátem.

Další diskurzivní rovina, kterou je rámována kvótní problematika v českém mediálním prostředí, je genderová příslušnost, na jejímž základě si každý utváří svou identitu a formuluje zájmy. Institucionální zakotvení genderové problematiky v politické kategorizaci jako jakési sociální konstrukce dožadující se rovné pozice na poli sociálních vztahů značí počátek vývoje debat o adekvátnosti kvótních mechanismů jako principů k dosažení rovných pozic. V České republice, zemi s politickým systémem založeném na univerzalistických tradicích se kvótní ustanovení prosazují podstatně složitěji, jelikož nekorespondují s logikou systému. V důsledku přijetí partikularismu jako vědecké koncepce by dostaly kvóty šanci na úspěch. Bylo by uznáno, že ženy jsou kolektivními oběťmi sociální nespravedlnosti a historických tradic, v důsledku čehož jsou skupinu, která potřebuje „speciální práva“. Analýza v této práci dokazuje, že ženská práva jsou rámována v termínech diskriminace ze strany mužů, jakožto zvýhodněné skupiny disponující veškerou mocí. Znamená to tedy, že debata v českém kulturním kontextu přichází na cestu rámování debat v evropském prostředí.

V rámci komparace vývoje problematiky zakotvení mechanismů podporujících vyvážené zastoupení žen v rozhodovacích procesech se Česká republika odklání od vývoje v Evropské unii. Proces zasazení práva na rovné zacházení do legislativy a existence specifických politik rovnosti mužů a žen cílené na genderovou nerovnost,

explicitně přiznávají, že v české společnosti existuje trvalá genderová diskriminace. Genderový mainstreaming jako třetí typ strategie, která posunuje problematiku genderové nerovnosti na strukturální úroveň, v porovnání s evropským prostředím funguje spíše jako teoretická koncepce.

„Mladé demokracie“ například států Latinské Ameriky, ustanovují kvóty jako součást procesu demokratizace země. V českém diskurzu modernizační vlna v souvislosti s efektivitou diverzitního uspořádání, ještě nebyla v prostředí byznysu legitimizována. Rámování kvotace nesleduje ani příklad severovýchodních zemí, kde je problematika vyrovnaného zastoupení pohlaví v rozhodovacích procesech „povýšena“ na součást obecného blaha. V komerčním sektoru se střetávají různé tendence, od liberálního diskurzu po dědictví socialistické minulosti, kdy je diskurz rámován opačnými argumenty než modernizační tendence. Jakýkoliv kvótní mechanismus implikuje negativní konotaci v souvislosti se vzpomínkou na „nucenou emancipaci“, která byla uložena příslušností k Sovětskému svazu.

Tato diplomová práce zanechává otázku, na kolik se míra zastoupení žen v politice promítá do jejich zastoupení v rozhodovacích pozicích? Z jakého důvodu je ještě nižší zastoupení žen v rozhodovacích funkcích ve společnostech státního sektoru oproti společnostem sektoru soukromého? V tomto smyslu by byla rozhodně přínosná studie zabývající se adekvátností způsobů volení a jmenování nejen do neexekutivních orgánů se zaměřením na transparentnost tohoto procesu. Možná proto je Česká republika teprve na začátku dlouhé cesty vedoucí k legitimizaci kvótních opatření jako pozitivního nástroje k odstranění genderové diskriminace.

7.1. Seznam použitých zdrojů

Literatura:

Bacchi, C. L. The politics of affirmative action: „women“ , equality and category politics. London: Sage, 1996.

Behning, U., Pascaul, A.S. Rethinking of gender contract? Gender mainstreaming in the European employment strategy. In: Gabaglio, E., Hoffmann, R. (eds.) European Trade Union Yearbook 2000. Brussels: ETUI, 2001.

Beyerl, J., Fuchs, M. Rovné příležitosti pro muže a ženy v Evropské unii II. In: Sociální politika, č.10, 1996b, str. 3-6.

Bourdieu, P. Language and Symbolic Power. Cambridge: Polity Press, 1991.

Bourdieu, P. Nadvláda mužů. Praha: Karolinum, 2000.

Burchell, B: A way of analyzing labour. Market flows using work. History data. In: Work, Employment and society, 7. s. 237-259.

Carver, T. Gender is not synonymum for women. Boulder: Lynne Rienner, 1996.

Clarke, E., Lawson, T. Gender: An Introduction. Slough: University Tutorial Press, 1985.

Corsaro, W. Sociological Approaches to Discourse. In: Dijk, T. A. van. Handbook of discourse analysis. London: Academic Press Limited, 1985.

Corsaro, W. Sociological Approaches to Discourse. In: Dijk, T.A.van. Handbook of discourse analysis. London: Academic Press Limited, 1985.

Crompton, R., Sanderson, K. Gendered Jobs and Social Change. London: Unwin Hyman, 1990.

Čermáková, M: Gender, společnost, pracovní trh. In: Sociologický časopis, XXXI, 1/1995. Praha: Sociologický ústav AV ČR 1995, s. 7-25.

- Dijk, T. A. van. „Opinions and Ideologies in the Press. In: Bell, A., Garret, P. (eds.). *Approaches to Media Discourse*. Oxford: Blackwell, 1998.
- Dudová, R. Hašková, H. Diskursy, instituce a praxe péče o děti do tří let ve francouzsko-české komparativní perspektivě. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 12,2010,č.2, s.36-47.
- Dudová, R., Hašková, H. Prekérní práce pečujících žen v kontextu ekonomické krize. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 15, 2014, č.2, s. 19-23.
- Dudová, R. *Interrupce v České republice: Zápas o ženská těla*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2012.
- Dudová, R. *Postarat se ve stáří. Rodina o zajištění péče o seniory*. Praha: SLON, 2015.
- Entman, R. Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. In: *Journal of Communication* 43, 1992, č.4, s. 51–58.
- Equal Opprotunities for Women and Men in the European Union. In: *Annual Report*. Luxembourg: Office for Official Publication, 1997.
- Fairclough, N. Discourse and text: linguistic and intertextual analysis within discourse analysis. *Discourse and Society* 3, 1992, č. 2, s. 193-217.
- Fairclough, N. *Language and Power*. London: Longman, 1989.
- Fairclough,N. „Introduction“. In: Faiclogh, N. (ed.). *Critical Language Awareness*. London: Longman, 1992.
- Fassin, E., Feher, M. Parité et Pacs: Anatomie politiques d'un rapport. In: Borillo, D., Fassin, E. (eds.) *Au-del à du Pacs: L'expertise familiale à l'épreuve de l'homosexualité*. Paris: Puf, 2001.
- Foucault, M. *L'ordre du discours*. Paris: Gallimard, 1971.
- Foucault, M. *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*. New York: Patheon, 1980.
- Foucault, M. Řád diskursu. In: *Diskurs, autor, genealogie*. Praha: Svoboda, 1994.

- Fowler, R. *Language in the News. Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge, 1991.
- Fraser, N. *From redistribution to recognition? In: Justice interruptus. Critical reflections on the postsocialist condition*. New York and London: Routledge, 1997.
- Fuchs, M. *Rovné příležitosti pro ženy a muže v zaměstnání*. In: *Sociální politika*, č.10, 1998b, s.2-5.
- Fuchs, M. *Rovné příležitosti pro ženy a muže*. In: *Sociální politika*, č.9, 1998a, s.3-5.
- Goffman, E. *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. New York: Harper & Row, 1974.
- Harrison, W. C., Hood-Williams J. *Beyond sex and gender*. London: Sage, 2002.
- Hašková, H., Křížková, A., Linková, M. *Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2006, s.104.
- Hobson, B. (ed.). *Gender and citizenship in transition*. New York: Rotledge, 2000.
- Hořovská, K. *Nejčtenějším čtenářským titulem zůstává deník Blesk od Czech News Center. Marketing & Média [online]. 2015, č. 7 [cit. 2015-06-03]. Dostupné na: <http://mam.ihned.cz/c1-63484170-nejctenejsim-tiskovym-titulem-zustava-denik-blesk-od-czech-news-center>.*
- Hoskyns, B. *Integrating gender: Women, Law and Politics in the European Community*. London: Verso, 1996.
- Hvízd'ala, K. *Moc a nemoc médií: rozhovory, eseje a články 2000 – 2003*. Praha: Máj, Dokořán, 2003.
- Jandourek, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001.
- Linhart, J., Petrusek, M., Vodáková, A., Maříková, H.: *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996.
- Lister, R. *Citizenship: Feminist perspectives. Second Edition*. New York: Palgrave Macmillan, 2003.
- Malá encyklopedie Evropské unie. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1997.

Marshall, T.H. Citizenship and social class. In: Citizenship and social class and other essays. Cambridge: Cambridge University Press, 1950, s. 1-85.

Masaryk, T.G. Mravní názory. Praha: Státní nakladatelství, 1923.

McQuail, D. Úvod do teorie masové komunikace. Praha: Bibliotheca gnostica, 2002.

Meier, P. From theory to practise and back again: Gender quotas and the politics of presence in Belgium. In: Saward, M.(ed.) Democratic innovation, deliberation, representation and association. London: Routledge, 2000.

Outshoorn, J. (ed.) European Women's Movements and Body Politics. New York: Palgrave MacMillan, 2015.

Paterman, C. The Disorder of Women: Democracy, Feminism and Political Theory. Cambridge: Polity Press, 1989.

Peschard, J. The quota system in Latin America: General overview. In: Karam, A. (ed.) Women in Parliament: Beyond Numbers. Stockholm: IDEA, 2002.

Rees, T. Mainstreaming Equality in the European Union. London: Routledge, 1998.

Schneck, S.F. Michel Foucault on Power/Discourse, Theory and Practice. In: Human Studies, 10, 1987, č.1.

Stuart, A. News from Now Here: Television News Discourse and the Construction of Hegemony. In: Bell, A., Garrett, P. (eds.). Approaches to Media Discourse. Oxford: Blackwell, 1998.

Suchomelová, M., Fischlová, D. Moderní společnost a její proměny: Gender v managementu. Praha: VÚPSV, 2006.

Thompson, J., B. Média a modernita. Sociální teorie médií. Praha: Karolinum, 2004.

Weidenfeld, W., Wessel, W.: Europe from A to Z. Luxemburg: Office for Official Publications of the EC, 1997.

Vlach, J., Šnajdrová, Z., Kozelský, T., Musil, J. Gender v managementu. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i., 2008.

Wetherell, M.: Themes in Discourse research: The case of Diana. In: Wetherell, M., Taylor, S., Yeats S. J. Discourse Theory and Practice (A Reader). New York: Sage Publications, 2001

Wodak, R., Meyer, M. Methods of critical discourse analysis. London: Sage, 2002.

Young, I. M. Justice and the politics of difference. Princeton: Princeton University Press, 1990.

Yuval-Davis, N. Intersectionality, citizenship and contemporary politics of belonging. Critical Review of International, Social and Political Philosophy, 2007, vol. 4, s. 561-574.

Zoonen, L. V. Feminist Media Studies. New York: Sage Publications, 1994.

Internetové zdroje:

Executives and non-executives. In: European Commission [online]. 2015 [cit. 2015-05-26]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/database/business-finance/executives-non-executives/index_en.htm.

Index genderové spravedlnosti. Česko proti chudobě. [online]. 2012 [cit. 2015-06-02].

Index of codex. In: European corporate governance institut [online]. 2012. [cit. 2015-05-27]. Dostupné na: http://www.ecgi.org/codes/all_codes.php.

Jak odstranit platovou nerovnost mezi ženami a muži. Evropská komise – Generální ředitelství pro spravedlnost [online]. 2014 [cit. 2015-06-02]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/gender_pay_gap/140319_gpg_cs.pdf.

Kadlecová, M. Teorie genderu: Afirmativní akce/pozitivní opatření. Fórum 50 % [online]. 2006, [cit. 2015-06-07]. Dostupné na: <http://padesatprocent.cz/cz/teorie-genderu-afirmativni-akcepozitivni-opatreni>

Povinné kvóty pro obsazování žen do vedení firem [online]. Praha: Asociace pro mezinárodní otázky pro potřeby XVIII. ročníku Pražského studentského summitu, 2012

[cit. 2015-04-20]. Dostupné na:
http://www.studentsummit.cz/data/1359507823711BGR_EU_I.pdf.

Povinné kvóty pro řídicí orgány společností se sídlem v EU – část 2. In: Corporate governance institute [online]. 2015 [cit. 2015-05-07]. Dostupné na:
http://www.governance.cz/cs/aktualne-ze-sveta-cg/povinne-kvoty-pro-ridici-organy-spolecnosti-se-sidlem-v-eu---cast-2__s68x8880.html.

Report: Women in decision-making positions. In: European Commission - Special Eurobarometer 376 [online]. 2012. [cit. 2015-05-26]. Dostupné na:
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_376_en.pdf

Vašát, P. Kritická diskurzivní analýza: Sociální konstruktivismus v praxi. *AntropoWebzin* [online]. Plzeň: Atropowebzin, 2008, 2-3, 101-112 [cit.18.5.2015]. Dostupné na: <http://antropologie.zcu.cz/kriticka-diskursivni-analyza-socialni-konstruktivismus-v-praxi>.

Reding, V. EU Justice Commissioner Mapping EU action on Gender Equality. In: Europa Press Released [online]. 2012 [cit. 2015-05-07]. Dostupné na:
http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-702_en.htm?locale=en.

Špondrová, P. Bijte na poplach! Směrnice o kvótách je tady!!! (Skoro). In: Jiné právo [online]. 2012 [cit. 2015-04-20]. Dostupné na:
<http://jinepravo.blogspot.cz/2012/12/pavlaspondrova-bijte-na-poplach.html>.

Women on Boards – Factsheet 1 – The economic arguments. In: European Commission [online]. 2012 [cit. 2015-04-20]. Dostupné na:
http://ec.europa.eu/justice/genderequality/files/womenonboards/factsheet-general-1_en.pdf

Women on Boards: Commission proposes 40% objective. In: European Commission - Justice [online]. 2012 [cit. 2015-04-12]. Dostupné na:
http://ec.europa.eu/justice/newsroom/gender-equality/news/121114_en.htm.

Ženy a muži v datech 2014. Gender: genderové statistiky [online]. 2014 [cit. 2015-06-02]. Dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/czso/zeny-a-muzi-v-datech-2014-ksmwktemht>.

Diplomové práce

Vašát, P. Kategorie bezdomovectví v praxi sociálního státu: kritická perspektiva. Plzeň, 2008. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Filozofická fakulta.

Zprávy z konferencí:

Dahlerup, D., Freidenvall, L. „Quotas as a „fast track“ to equal political representation of women“, paper presented to the Annual Meeting of the American Political Science Association. Philadelphia, USA, 28 – 31 August 2003.

Raevara, E. „Talking about equality, acting for change: conceptualisation of gender equality in parliamentary debates in Finland and France“, paper presented at the General conference of the European Consortium for Political Research. Marburg, Germany, 18 – 21 September 2003.

Lépinard, E. „Oppositions to change in local politics: case of the sex-parity law in France“, paper to the 13th International Conference of Europeanists. Palmer house, Chicago, USA, 14 – 16 March 2002.

7.1. Seznam analyzovaných článků

ID	Název článku	Médium	Datum publikace	Strana
1	Zimola: Podporuji Sobotku, ale ne kvóty pro ženy	Právo	10.3.2015	2
2	Odborníci odmítají genderové kvóty	Právo	13.5.2015	9
3	Ženské kvóty v podání ČSSD jsou výsměchem	Právo	15.9.2014	16
4	Ve státních podnicích ženy ve vedení úplně chybějí	Hospodářské noviny	12.3.2015	3
5	Lidovci jsou proti zavedení kvót pro ženy	Hospodářské noviny	29.8.2014	4
6	Kvóty pro ženy jsou ponižující opatření	Hospodářské noviny	4.8.2014	8
7	Kvóty pro ženy nejsou nesmysl	Právo	29.5.2015	6
8	ČSSD se mění, delegáti vyslyšeli referendum	Právo	16.3.2015	2
9	Soukromé firmy o ženy stojí, ty státní nikoli	Hospodářské noviny	12.3.2015	1
10	Bez jednoty půjde strana do pekla	Lidové noviny	13.3.2015	5
11	Ženy v ČR berou o pětinu méně než muži	Právo	7.3.2015	3
12	Kdo nám přistříhuje křídla	Mladá fronta DNES	22.1.2015	16
13	Vláda: Kvóty ne, víc žen ve vedení firem ale chceme	Hospodářské noviny	9.12.2014	3
14	Vláda jde proti Jourové: kvóty žen nebudou	Právo	9.12.2014	1
15	Pomohou ženám kvóty k úspěchu	Hospodářské noviny	3.11.2014	8
16	Ženy si musí mnohem víc věřit	Hospodářské noviny	12.3.2015	4
17	Dejme ženám více prostoru	Hospodářské noviny	2.9.2014	4
18	Nábor žen	Lidové noviny	19.8.2014	10
19	Pomáhat loktářkám není třeba	Hospodářské noviny	8.8.2014	8
20	Sobotka vyhrál, půl ČSSD jde s ním	Mladá fronta DNES	7.8.2014	2
21	Baron Prášil	Mladá fronta DNES	2.8.2014	10
22	Více muslimů, kaprů i židovského humoru Málo žen na kandidátkách? ČSSD chce	Mladá fronta DNES	12.7.2014	10
23	pokuty.Babiš: Je to nesmysl	Právo	24.6.2014	1

24	ČSSD chce pokuty stranám za málo žen do voleb	Právo	26.5.2015	1
25	Pestrost přináší firmám zisk	Hospodářské noviny	12.3.2015	2
26	Stát nedělá to, co požaduje od druhých	Hospodářské noviny	12.3.2015	4
27	Firmy kotované na burze o ženy ve vedení nestojí	Hospodářské noviny	12.3.2015	5
28	Ženy berou o pětinu méně než muži	Právo	4.2.2015	9

7.2. Seznam kategorií v analýze

"ženská" témata

40% je málo

bariéra v mateřství

bez kvót se situace nezmění

byznys model

diskreditace odbornosti

diskriminace žen

feminizované obory

finančně zodpovědnější ženy

genderová solidarita, networking

historický odpor vůči kvótám

idealizace samo funkce trhu

konzervatismus, kontroverze

kvóty nevyřeší jiné problémy

lepší manažerky ženy - sladování

lobbying feministek

lze dosáhnout změny i bez kvót

marketing

nedostatečně ohodnocená péče

neexistence skleněného stropu

neliberální

nepodstatná záležitost

nízké sebevědomí

omezení osobní svobody

politický populismus

pozitivní diskriminace

protiústavní

prvotní impuls

radikální, nepopulistické

rozpor idealizace

rozpor se strategií

svrchané ze str. EU vůči státům

svrchované ze strany státu vůči managementu firem

sociální inženýrství

statistika - voličky

stávající podoba je nefunkční

tlak trhu, proto odmítnutí

tolerance v partnerství

tradice

urážlivé pro ženy

urychlení postupu

vliv na voličky

vztah s ekonomickou úspěšností + diverzita

změna politického stylu a komunikace

ženská nátura

ženy nechtějí

ženy nejsou